Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

Dutt, Ramesh Chunder, 1848-1907

మాధవీకంకణము

ఏలూరు, 1916

Record no. 550

Dutt, Ramesh Chunder, 1848-1907

Mādhavīkaṅkaṇamu

Ēlūru, 1916

Record no. 550

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

Dutt, Ramesh Chunder,$d1848-1907.
మాధవీకంకణము / రమేశచంద్రదత్తు గారు ఆంగ్లేయభాషను రచియించిన గ్రంథమునుండి తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుచే ఆంధ్రీకరింపబడినది.- 2. కూర్పు.- ఏలూరు : రామమోహనముద్రక్షరశాల, 1916.
2, 184 p. ;19 cm.
Record no. 550

Dutt, Ramesh Chunder,$d1848-1907.
Mādhavīkaṅkaṇamu / Ramēśacandradattu gāru Āṃglēyabhāṣanu raciyiñcina granthamunuṇḍi Tallāpragaḍa Sūryanārāyaṇarāvucē Āṃdhrīkarimpabaḍinadi.- 2. kūrpu.- Ēlūru : Rāmamōhanamudrakṣaraśāla, 1916.
2, 184 p. ;19 cm.
Record no. 550

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB   Date filming began:

సారస్వత నికేతనము

వేటపాలెం

పుస్తకము పేరు మాధవి తరంగాలు

గ్రంథకర్త

పుస్తకము సంఖ్య ౪౦౩౬ వర్గ సంఖ్య

4036

4036

మాధవీకంకణము.

ఇది

రమేశచంద్రదత్తు గారు

ఆంగ్లేయభాషను రచియించిన

గ్రంథమునుండి

తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారిచే

[illegible]ంధ్రీకరింపబడినది.

రెండవకూర్పు 2000 ప్రతులు.

ఏలూరు.

రామమోహనముద్రాక్షరశాల యందు

ముద్రింపబడినది.

1916

వెల [illegible] రిజిస్టర్డు.

ద్వితీయముద్రణ పీఠిక.

ఈగ్రంథము సువర్ణలేఖానుబంధముగ 1910 సం
త్సరమున నాచేబ్రచురింపబడినది. ఇదియు నాచే ప్రక
ింపబడిన రాధారాణియను మరియొక చిన్ననవలయు
915 సంవత్సరమున సెకండరిస్కూళ్లకు పఠనీయగ్రంధ
ముగ దొరతనమువారిచే నామోదింపబడెను. గ్రంథము
ద్ధదియగుట [illegible]పుటములుగా విడదీసి అచ్చు
యించిన విద్యార్థులు క్రమసాధనముల సందుటకు
సుక్రమముగానుండునని కొందరు పాఠశాలాధికారులు
చించుటచే దీని నిప్పుడు మూడుసం[illegible]ములుగా
ద్రించుచుంటిమి. మొదటిసంపుటమున ప్రథమఖండ
ాత్రమే యుండును. ద్వితీయసంపుటమున ద్వితీ
శమును, తృతీయసంపుటమున తృతీయచతుర్థఖం
ను ముద్రించుచున్నాము. గ్రంథము మూడు
ములను గలిపి పూర్వము వెల రూ 1-8-0 కే
రునటుల చేసితిమి.

నాచే రచియింపబడిన గ్రంథముల మూల్యమంతయును రెండుసంవత్సరముల వరకును కొవ్వూరునందలి ఆంధ్రగీర్వాణ విద్యాలయ కార్య నిర్వాహణమునకై యొసంగియుంటిని. కాన పాఠశాలాధికారులును పోషకులును దీనిని నాదరించి తగిన సహాయము చేయుదురని నమ్ముచున్నాను.

26—6—1916 కొవ్వూరు } ఇట్లు, తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావు

పీఠిక.

[illegible]

ర్తయొక్కయుద్దేశములు చెదరకుండునట్లు స్వేచ్ఛగ వ్రాసితిని. కొన్నియెడలఁ గేవలభాషాంతరీకరణమె యొనరించితిని. ఎట్లయినను భాషాంతరీకరణమున మాతృకలోని రసభావము లున్నవియున్నట్లు వ్యక్తంబగుట పొసంగదు. గుణాగుణములు రసజ్ఞులగు పాఠకులు తెలిపినచో వలయుమార్పులు ముందుకూర్పునఁ బొందుపఱచెదను. దత్తుగారిజీవచరిత్రము జగద్విశ్రుతమయ్యును గ్రంథము చదివినవెనుక, కవి యెట్టివాఁడైయుండు ననికుతూహ పడుపాఠకులకు మఱియొక గ్రంథమును జూచికొన్న స్ఫుటకరములె వేఱొక్కచోటఁ బ్రచురింపఁబడియుండు ని నిచ్చటనే నెలకొల్పుట యుత్తమం బని యెంచి న నాంధ్రీకరింపఁబడిన హిందూదేశ ఆర్థికచరిత్రమునంద యీయనజీవచరిత్రము నిందు పునర్ముద్రణము గావిం ని. ఈగ్రంథము నేనాంధ్రీకరణమున కుపక్రమించి న తీఱికగలుగునప్పుడెల్ల రాత్రులను వ్రాయుచు రెండువ సములలో ముగించితిని. లోటుపాటులను గప్పిపుచ్చు కయ్యది సరియైనకారణముగా పరిగణింపఁబడునెడల మునకు రాత్రులు 9గంటలకు వెనుక రెండుగంటలక మమాత్రముసు దీనిని వ్రాసిముగించితినని విన్నవించెద

యియ్యది యాత్మోత్కర్షకై చెప్పితినని పాఠకులు భావిం కుండుదురుగాక! నేనీగ్రంథరచనకు బ్రారంభించినవెను కొంద ఆంధ్రభాషావిశారదు లీగ్రంథమును రచియిం ఁబూని నాపూనికి నెఱింగి తత్ప్రయత్నమును నాకైన లి నన్ను కృతార్థుం జేసినందులకు వారి కెంతయు గృత ంశ నగుచున్నాఁడను. పలువురు పలుచోట్లనీగ్రంథము ం రచియింపఁబూనిరని తెలుటవలన నీగ్రంథమునందు దేశవాసుల కెంత యభిరుచికలదో విదితము కాఁగలదు.

ఉ. ఉన్నదియున్నయట్టులుగ
నుంచినకొన్నిస్థలంబులందు భా
వోన్నతిగల్గకుండునటు
లుండకయుంచిన భావభంగమూ
కొన్నిస్థలంబులందు, నటు
కొంతయునిట్టులు కొంతయుంచి భా
వోన్నతిదేని కెల్లుతగి
యుండునొ యమ్మొయిదీని వ్రాసితిన్

ఏలూరు.
—3—1916.

ఇట్లు,
తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావు.

రమేశచంద్రదత్తుగారి జీవచరిత్రము.

రమేశచంద్రుఁడు దేశభక్తులలో నగ్రగణ్యుఁడను మాట జగద్విదితము. ఈయన వంగదేశమున కలకత్తా నగరమున 1848 సం॥రం ఆగష్టు 13 తేదీని జననమందెను. ఈయనకుటుంబము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతినందిన కుటుంబము. ఈయన తండ్రిగారు కుంభినీవారని చెప్పఁబడు ఈస్టుయిండియా సంఘమువారి కొలువున డిప్యూటీ కలెక్టరీయుద్యోగము చేసినవారు. ఈయన పెదతాతగారగు రసమాయిదత్తుగారు తనమనుమనివలెనే గొప్పసంస్కృతపండితుఁడు. కలకత్తా స్మాల్ కాజుకోర్టులో జడ్జిపనికి నియమింపఁబడిన స్వదేశీయులలో మొదటివాఁడు.

దత్తుగారి విద్యాభ్యాసము తండ్రిగారు కలెక్టరీపని చేయుచున్న బంగాళారాష్ట్రమందలి బహుప్రదేశములలో జరిగెను. తండ్రిగారితోపాటు దేశములవెంట దిరిగినకారణముచేత నీయన చిన్నతనము నుండియు నుప్రజలయాచారవ్యవహారములును స్థితిగతులును పూర్ణముగ బరిశీలించి చూడఁగలుగుట తటస్థించెను. ఈయనుభవమే ఈయనకు గ్రంథరచనాకాలమున మిక్కిలి యుపయోగకారియయ్యెను, దత్తుగారు, సర్వకళాశాలా పరీక్షలన్నిఁటికిని హిందూదేశ విద్యాలయములయందే విద్యనభ్యసించి పట్టపరీక్షయందు కృతార్థత నందకపూర్వమే సివిల్ సర్వీసు పరీక్షకింగ్లండునకుఁబోయెను. ఈయనతోడఁ గూడిపోయినవారు సురేంద్రనాథబెనర్జిగారును బెహరీలాల్ గుప్తాగారును. 1869 సం॥ రమున అనఁగా ఈయనకు 21వ యేట నాపరీక్షయందు విజయమునందియందీతఁడు తృతీయస్థానమును స్వీకరించెను. ఆకాలముననే ఈతఁడు బారిష్టరీ పరీక్షకు కూడజదివి యందుకూడ విజయమునందెను.

ఫ్రెంచివారికిని ప్రష్యావారికిని యుద్ధములుజరుగుచు బహుకార్యఘూయిష్ఠమైయున్న యాకాలమున నీతఁడు ఐరోపాఖండము నందంతటను సంచారము చేసి హిందూదేశమునకు 1872సం॥ రమున మరలివచ్చి క్రిందితరగతి కలెక్టరీయుద్యోగమును సంపాదించెను. 1883 సం॥ రము ఏప్రిల్ నెలలో నీయనకు మండలాధికారము

చేఁజిక్కెను. అంతకు ముందెప్పుడును ఆఙ్గ్లేయులదొరత
నమునం దిట్టియుద్యోగము హిందువుల కిచ్చియుండకపో
వుటచే దొరతనమువారీతనిపై ప్రత్యేకమొక కన్నుంచి
ఈతనిదొరతనమును పరికించుచు వచ్చిరిగాని అందీతఁ
డేమియును సందొసఁగినవాఁడు కాఁడు ఆయుద్యోగము
ను సమర్థతతో నెఱవేర్చుచు వచ్చెనందువలనను బంగాళ
దేశము నందలి జమీందారీరయితుల చట్టమును తయా
రుచేయుటలో దొరతనమువారి కీతఁడుచేసిన సహాయము
నకును 1892 సం॥ రమునం దీయనకు సి. ఐ. ఇ బిరుదు
లభించెను.

1893 సం॥ రమున బర్ద్వానురాష్ట్రమున కీతని క
మీషనరుగా నియమించిరి. ఈకమీషనరీయుద్యోగ మూ
రాష్ట్రమున నాలుగైదు జిల్లాల డిప్యూటీకమీషనర్లపై
నధికారము చెలాయించుగొప్పయుద్యోగము. అచ్చటిడి
ప్యూటీకమీషనరీయుద్యోగము మనరాష్ట్రములోని జిల్లా
కలెక్టరీయుద్యోగమువంటిది. తరువాత బంగాళదేశము
నందలి చట్టనిర్మాణసభలో మెంబరుగా నియమింపబడి
1897 సం॥రమున నుపజీవితము గైకొనెను. ఇంతటి చి
న్నవయస్సుననే ఈయనయుపజీవితము గైకొనుటకు కార

ణమర్హతయుండినను తనకీయవలసియుండు లెప్టినెంటు గ
వర్నరీయుద్యోగమును తనకీయమిచే నని కొందఱు చె
ప్పుదురు. దేశాభివృద్ధియందు ఈయనకుఁగల యభిమా
నముచే గ్రంథములు వ్రాయుకుతూహలముతో విరతివ
హించిరని కొందఱు చెప్పుదురు.

పిమ్మట 1897 మొదలు 1904 సం॥రమువఱకు
నప్పుడప్పుడాతఁడు స్వదేశమునకు తనవారిని చూచిపో
వుటకై వచ్చుటతక్క తక్కినకాలమంతయును ఆంగ్లేయ
దేశమందే వినియోగించెను. ఆదేశముననున్నకాలము
లో లండను యూనివర్సిటీ కళాశాలయందితఁడు హిం
దూదేశచరిత్రములలో నుపన్యాసబోధకుఁడుగా నియ
మింపఁబడెను. ఈకాలమున నేదాదాభాయినౌరోజిగారు
ను ఉమేశచంద్రబెనర్జిగారును, ఇంగ్లండుననేయుండి హిం
దూదేశప్రభుత్వసంస్కరణమునకై చేయుప్రయత్నముల
కీతఁడు సాయపడెను. ఈతఁడు రామాయణమును మహా
భాగతము నాంగ్లేయభాషను పద్యకావ్యముగా విరచిం
చి ప్రకటించినకాలమిదియే.

1899సం॥రం డిశంబరు నెలలో లక్నోపట్టణమున
జరిగిన దేశీయమహాసభకు అగ్రాసనాధిపతిగావచ్చి దేశ

మునందలి యార్థికస్థితులను గూర్చిన తనవిజ్ఞానధనమును
జనులపై వెదజల్లెను. ఈతనిపరిజ్ఞానము మహాపరిజ్ఞాత
యగు కర్జనుప్రభువువారి జ్ఞాననేత్రమునకు కలికమువలె
పనిచేసెను. భూస్థితితో సంబంధించిన రాజనీతినిగూర్చి
యీతఁడుకర్జనుగారిపేర వెల్లడిగ కొన్ని యుత్తరములు
వ్రాసి పత్రికలయందు ప్రకటింపగా కర్జనుప్రభువువారా
యుత్తరములలోనియంశములకన్నింటికిని సమాధానము
గ "దొరతనమువారి భూమిపరిపాలనా నీతి" యనియొక
గ్రంథమును వ్రాయించిదానిని దేశభాష లన్నిటిలోను
ప్రకటించి పత్రికచ్చేరియందునుఅమ్మించెను. ఈనీతిని ఖం
డించుచు దత్తుగారుమరల ప్రత్యుత్తరమును వ్రాసిరి. అ
ట్లు ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుచునందెవ్వరు వ్రాసినసంగ
తులు వాస్తవమో దానినివిమర్శచేయుటకున్ను మేలైన
నని దొరతనమువారు చెప్పఁబడెడు గ్రామములకుఁ బో
యిఅచ్చటిరయితులస్థితిగతులను విచారణ చేయుటకును
ఒకసంఘమేర్పాటుచేయుఁడని కర్జనుప్రభువువారిని కో
రెను కానియాప్రభువువారందులకంగీకరించినవారు కా
రు. ఈప్రార్థన ఈయనయొక్కఁడే కాక హిందూ దేశవా
సులలో ప్రముఖులును ఆంగ్లేయదేశవాసులలో హిందూ

దేశమునం దభిమానముగల ప్రముఖులును మహాజను
పూర్వకముగ కూడ జేసినారు. అదివిఫలమయ్యెను. ఈవిష
యమై యీయన తరచితరచి చేసినకృషియంతయును శా
శ్వతముగా దేశమున నెలకొనుటకై ఈయార్థికచరిత్ర
రెండుభాగములుగా రచియించి ప్రకటించెను. ఈగ్రంథ
మునం దీతని బుద్ధివైశద్యమును అనుభవజ్ఞానసంపత్తి
యును కార్యవిమర్శనాశక్తియును తేటతెల్లముగ జనుల
కందఱకును తెలియకపోనదు.

హిందూదేశమునకు 1904 సం॥రమునం దీతఁడు
మరలివచ్చినతోడనే కేవలదేశక్షేమతత్పరులగు బరోడా
మహారాజు సయాజీరావుగారు ఈయనకు రివిన్యూ మం
త్రిత్వమునొసంగిరి. ఆయుద్యోగమును రెండుసంవత్సరము
లు నిర్వర్తించి న్యాయపరిపాలనావ్యాపారమునకున్ను ప్ర
భుత్వకార్యనిర్వాహకవ్యాపారమునకును సంబంధములే
కుండ విడఁదీసి అయ్యది దేశమునకెంతటి యుపకారమ
గునో దానిని చేసిచూపెను. వ్యవసాయాభివృద్ధినిగూర్చియు
పరిశ్రామకవ్యాప్తినిగూర్చియు ఈయన చేసిన కృషి ఆదే
శమున విజృంభించి నలుతట్ల వ్యాప్తమై యున్నది.
ప్రాథమికవిద్య యాదేశమున సర్వత్ర జీతము లేక యే

ప్రబలుటకు తగిన యేర్పాటుచేసెను. తరువాత నిరంకు శాధికారకార్యవిమర్శనాసంఘమున సభ్యుఁడుగానుండుఁ డని దొరతనమువారు కోరగా నందులకంగీకరించి హిందూదేశమంతయును తిరిగి ఆసంఘమువారు వ్రాసినరిపోర్టులో హిందూదేశపరిపాలనాసంస్కారములనుగూర్చి తానుమిక్కిలి బలవత్తరముగ నొక్కిరిపోర్టును వ్రాసెను.

అది పూర్ణముగ ముగిసినవెనుక 1909 సం॥రం మార్చినెలలో మరల బరోడారాజ్యమున ప్రధానమంత్రిత్వమును స్వీకరించి నవంబరు నెలనడుమవఱకును ఆయుద్యోగకార్యముల మిక్కిలి సమర్థతతో ననుపమాన్యముగ నెరవుచు నాకస్మికగను వ్యాధిపీడితుండై 1909 నవంబరు నెల 29 తేదిరాత్రి 2గంటలకు తానత్యంతప్రేమతోఁ జూచుకొనుచున్న తనజన్మదేశమును తనకై పరితపించుచున్న స్నేహబృందమును వీడి స్వర్గస్థుఁడయ్యెను.

ఈయన బంగాళీభాషయందు మహాభారతమును ఋగ్వేదమును వచనకావ్యముగ వ్రాసెను. బంగాళాదేశము నందలి జనులందఱు నీతని గ్రంథకర్తగా నెఱిఁగినంతబాగుగ రాజకీయవ్యవహర్తగా నెఱుఁగరు. ఈయన యింగ్లీషుభాషయందు వ్రాసినగ్రంథములుకూడ ననేకములు

న్నవి. ఈమహామహుఁడు దేశమునకుఁ జేసినమహోపకారమునకై దేశవాసులెవ్వరేరీతి నెంతకొనియాడినను ఈయన ఋణముతీర్చుకొనశక్తులుగారు. ఈదేశభక్తుని మహాదాత్మ్య కొకకానుకగా నీక్రిందిపద్యపంచకమును సమర్పించి యీతనియాత్మకు పునరావృత్తిరహితశాశ్వత బ్రహ్మలోకావాప్తికై పరమాత్ముని బ్రార్థించుచు నీయనజీవితకథ నింతటితో విరమించెదను.

సీ. తనదుర్గతిని బాపు * కొనఁగ భారతమాత
కన్న కాన్పున వాసి * గన్నబిడ్డ
భారతీయులకడఁ * బ్రభుశక్తి లేదన్న
యపవాదఁ బాపిన * యట్టి దిట్ట
ప్రజలయం దనురక్తి * ప్రభువు లందాసక్తి
ననుపమంబుగఁ జూపి * నట్టిజాణ
దిగనాఱిపోయిన * దేశాభిమానంబు
పునరుద్ధరింప మే * కొనిన ప్రోడ
క్షితి నడచునత్ప్రయత్నసం * సిద్ధికొఱకు
దైవమును సంఘటింపంగఁ * దలఁచి దివికి
నేగుచున్నాఁ డనంగ ర * మేశచంద్ర
దత్తుఁ డస్తంగతుం డయ్యె * ధరణి నుండి.

సీ. ప్రజలకష్టములెల్లఁ * బ్రభులకుఁ దెలుపంగ
వారిభాషను కృతుల్ * వ్రాసినాఁడు
ప్రభులదేశస్థితుల్ * ప్రజలకుఁ దెలియంగ
మాతృభాషను కృతుల్ * మనిచినాఁడు
ప్రజలపక్షముఁ బూని * ప్రభువులకడ కేగి
తివిరి కార్యంబు సా * ధించినాఁడు
ప్రజలచెంతను జేరి * ప్రభులచిక్కుల నెల్లఁ
జాతుర్యముగ బోధ * సలిపినాఁడు
ఉభయపక్షంబులను నీతి * నొక్కరీతి
నెరప యత్నించి నెగడిన * నిపుణులందు
పాటిగల రెండు హిందుదే * శంబునందుఁ
గన రమేశున కాతఁడొ * క్కండె కాక.

సీ. సంఘసంస్కరణంబు * జరిగెడుపట్టున
తనవిమర్శనమె ని * దర్శనంబు
దొరతనంబునను సం * స్కరణంబు జరగుచోఁ
భవదుపదేశంబె * ప్రాణపదము
ఆత్మదేశస్థితు * లరయఁ బూనెడు నెడ
భవదీయవాక్యంబె * పరమగువత్రు
వ్యవహారికప్రజ్ఞఁ * బరికించి కనుచోట

తావకప్రజ్ఞయే * దర్పణంబు.
భరతఖండంబు నభివృద్ధి * పరచునెడల
పాలకులకైన లోకుల * పాలికైన
నీదువచనప్రమాణంబె * నియతి యయ్యె
దేశసద్భక్తిసాంద్ర ర * మేశచంద్ర!.

సీ. మితవాదులను జేరి * యతివాదపక్షంబు
తెగనాడి కలహించి * తిరుగ లేదు
అతివాదులను జేరి * మితవాదనీతి స
న్యాసనీతి యని పో * నాడ లేదు
రాజవిద్రోహకా * ర్యములు జేసెడివారి
జాడనైనను కంటఁ * జూడ లేదు
ప్రభుపక్షమున జేరి * ప్రజలను దిగఁద్రోసి
పోరలని పెంపుచును * జరప లేదు
సర్వసమముగఁ బ్రభుప్రజా * సమ్మతముగ
మాతృదేశోద్ధరణమె గ * మ్యముగఁ జేసి
స్వస్థతను ధాత్రిఁ బొందిన * స్వచ్ఛమతికి
నీకు స్వస్థతఘనమె ? ర * మేశచంద్ర!.

సీ. ఊహ వచ్చిననాఁట * నుండియు నొకరీతి
కడు మేలిమిఁ గన్న * కలము విడిచి

వయసువచ్చిన దాది * పర్ధింప నెంచి ప్రే
మించినజన్మభూ * మిని ద్యజించి
ప్రభుత యబ్బినది ప్రా * రంభించి సోదర
భావంబునను గాంచు * ప్రజల వీడి
ఆదినుండియు భవ * దాలోచనమె కొన్న
చిరకీర్తి యుతు సయా * జీనివిడిచి
ముద్దుసుతునిగఁ గను నార్య * భూమివిడిచి
తోడఁబనిసేయు దేశభక్తులను విడిచి
స్వర్గసుఖమున కొంటిఁబో * జనున టయ్యొ!
దేశసద్భక్తిసాంద్ర! ర * మేశచంద్ర!

గ్రంథవిమర్శనము.

చారిత్రవిషయకపరిజ్ఞానమునందు రమేశచంద్రునకున్న నేర్పుమఱియొక్క భారతీయున కున్నట్లు చెప్పనొప్పదు. చారిత్రవిషయములఁ గథారూపమునఁ జదివిన, పాఠకమహాశయులకు నిదర్శనపూర్వకమగు నీతిమార్గము మనస్సునకెక్కఁగలదు. ఈగ్రంథవిషయక

వస్తునిర్ణయము.

మునమనగ్రంథకారుఁడు నిరుపమానరాజనీతిసంపన్నుఁడును మహమ్మదీయసామ్రాజ్యనిర్మాతయగు అక్బరుని యొక్కయును, ఆతని మంత్రులయొక్కయును, తత్కాలదైశికవ్యవస్థలయొక్కయు చారిత్రమును హృదయంగమంబుగ బోధింపనెంచినట్టు గ్రంథమే మాత్రము శ్రద్ధతోఁ జదివినను బోధపడకమానదు. కథాస్వరూపంబునకు వలయు దానికన్న చారిత్రకవ్యాపారము లింకుపలు తావుల విపులముగఁ జూపట్టును. దానిబట్టి చరిత్రాంశముల బాగుగ నెఱింగినపాఠకులు కొందఱికి నవల బంకించందునిన అంతంత మనోరంజకములుగ నుండకపోవచ్చును గాని, చారిత్రకవిషయముల నానుపానులు బాగుగాఁ దెలియని

వారి కభిరుచి యీషత్తయినను తగ్గనేరదు. చారిత్రికపరిజ్ఞాన మెల్లెడలను నీయన కావేశపూరితంబై వలదనినను తనంతట తానుగవచ్చి కలమునుండి జారిపడుచుండునట్టులిందు తెలిసికొనఁదగు. ఇదియునుంగాక ఆంగ్లేయభాషను వ్రాయఁబడినయీగ్రంథము హిందూదేశసందర్భముల నెఱుంగని యాంగ్లేయదేశవాస్తవ్యుల కుద్దేశింపఁబడినది. అందువలన చారిత్రికవిషయములు విపులము లనవసరము లనరాదు. అచ్చటివారికి మనదేశపుటాచారవ్యవహారములు సంగతిసందర్భము లెఱుకపడవు. ఆకారణంబున సాంఘికాచారంబులుకూడఁ గొన్ని మిక్కిలివివరముగ దెలుపవలసివచ్చెను. అవి దేశీయపాఠకుల కొక్కింతయు నవసరముగనే కనఁబడవచ్చుంగాని వంగదేశమునకును మనదేశమునకును గల యాచారవ్యత్యాసములను దెలిసికొనఁ దలంచినవారి కవియునవసరములు కానోపవు.

రమేశచంద్రుఁడు బకించంద్రుని యుపదేశమున దేశభాషను వచనప్రబంధములు వ్రాయఁగడంగినట్లు ఈతని జీవచరిత్రయందుఁ గనంబడును. బంకించంద్రుని చంద్రశేఖరమును ఈమాధవీకంకణమును చక్కఁగఁ బరిశీలించి చూచినచో వీరిరువురును చేరి యొక్కమార్గమునను హిం

దూవైవాహిక సిద్ధాంతములను స్త్రీల పాతివ్రత్య నియమములను జూపింపఁదలఁచి, ఈరెండుగ్రంథములను వ్రాసినట్టు కనఁబడెను. కథాస్వరూపముఁ బరిమర్శించి చూచిన రెండింటియందును గూడ, ఒకరియం దనురక్తురాలైయుండినయువతి మఱియొక్కరిని పెండ్లాడుటయే తటస్థించినది. ఒకరియందుపస్థితంబై యున్నమనంబును మఱియొక్కరిపై నిలుపవలసివచ్చినది. ఉభయత్ర చిట్టచివరకు విజయమే కలిగినట్టు చెప్పవచ్చు. సంపూర్ణవిజయము కలిగినను కలుగకున్నను ప్రవాహంబునఁ గొట్టుకొనిపోవుటను రాగంబువిధిచోదితంబైన వివాహబంధకారణంబున నేటికెదురీది, యానీటివడి నలసటఁ జెందుచు నడుమనడుమ నిలుచుచుగవ్యస్థానముపై లక్ష్యంబుంచుచు వేసినయడుగుపట్టు జాఱిపోకుండఁ గాలూని మనంబెన్ని యోకటగండ్లకు లోనుజేయు ప్రశస్తిమితము నొందుటమాత్రముకన్నట్టకమానదు. పూర్ణవిజయ మీరెండుగ్రంథములందును గూడఁ జెప్పఁబడలేదు. గానితన్మార్గమునకుఁ గలిగిన యుపరోధములన్నియునుతొలంగించి కథముఱి ఁగుదమ్ముపైను. కాని యీసిద్ధాంతముల నెరపుటకో యీరెండుగ్రంథములలోను ఒక్కనమార్గములు రెండును కేవలభిన్నములు.

హిందువులు మొగము పైనుండి కడిగిన మహమ్మదీయు
లు క్రిందినుండి కడిగినట్లును, హిందువులు ఎడమనుండి కు
డికి వ్రాసిన మహమ్మదీయులు కుడినుండి యెడమకు
వ్రాసినట్లును, తద్గమ్యస్థానమును చేర్చుమార్గములు రెం
డును భేదించినవి.

శైవలిని చంచలచిత్త. హేమలత నిశ్చలహృద
య. ఆమెకుచురుకుపాలు హెచ్చు. దుడుకుదన మధిక
ము. ఈమె శాంతమునకు నిధానము. శైవలినికడ ప్రపం
చవ్యాపారములన్నిఁటియందునను గూడ విశేషమైన తెలివి
తేట లున్నయవి. ఆవులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టురకము.
ఆమెకున్నంతసమయస్ఫూర్తి మతియొక్కరొండఁ గన్పట్ట
దు. హేమలతకు తెలివితేటలు లేకపోలేదు. ఈమె దారి
నెపోయి దారినె వచ్చునది. అందువల్లనే శైవలిని మనో
వాగ్వ్యభిచారంబులకు లోనై పతితయై యెన్నియో
యాతనలం బొందిపశ్చాత్తప్తయై మరల యథామార్గ
మునకుదీసికొనిరాఁబడవలసివచ్చినది. హేమలత కట్టిదేమి
యు నక్కఱ లేకుండఁగనే యవిలంఘ్యంబగు ననుబంధంబె
వ్వడు సంప్రాప్తంబయ్యెనో యప్పుడు తనవిధ్యుక్త ధర్మ
మును గుర్తెఱింగి దానికి వఁయు మనోధైర్యంబు సేవలం

బించి పతిధ్యానతత్పరయై నరేంద్రునకు ధైర్యస్థైర్యము
లు చెప్పి యాతనికిఁదనపైనుండు మోహానురాగము న
ల్ప నెన్నియో పాట్లు పడియెను. తొలుత భర్త కావల
యునని ప్రేమించి యభివృద్ధినొందించిన యనురాగము
తుదకు సోదర ప్రేమగ మార్పవలసివచ్చెను. అట్టికార్య
మందలికష్ట మాచేయువారికె యెఱుక. హేమలతాన
రేంద్రులపునస్సమాగమములు మధురానాథుని సువర్ణదే
వాలయమున గావించెను. దేవాలయమునఁ బ్రవేశించుట
తోడనే యెంతటియపవిత్రునకైనను ఒక్కింతసదుద్దేశ
ము కలుగకమానదు. అట్టిచో సద్గుణరాసులమాటచెప్ప
నేటికి? హేమలత గుణరాశి. అట్టినారీమణిసచ్చరిత్రకు
భగవత్సాన్నిధ్యంబుసంప్రాప్తంబైన నెట్టిదుర్ఘటకార్య
మైనను సుకరంబుగ పొసంగఁగలదని యోచించి గ్రంథ
కర్త తత్సమాగమంబున కట్టిదివ్యస్థలంబు సంఘటించె.
హేమలతానరేంద్రులకు జరిగినసంభాషణను గనుఁగొ
నిన ఎంత రాతిగుండెగలవారికిని మనస్సు నీరుగాక
మానదు.

మనుజునకు భార్యయందును తనుజాతయందును
సహోదరునియందును అందఱియందును అనుబంధమునకు

ప్రేమ యేమూలము. ఆప్రేమయొక్క యెడ మోహముగా పరిణమించినది. ఇంకొక్క యెడ వాత్సల్యముగా మారినది. వస్తుతత్వ మొక్కటియే యైనను మనస్సు దేనియందే భావమునఁ బ్రవర్తించునో యట్టిభావవికారములు క్రమక్రమముగ నభివృద్ధిపొందుచుండు. పోవుపోవుమార్గమునుండి వెనుకకు మరలించుట దుర్ఘటమే యగును గాని, అట్టిది చేయవలసివచ్చినప్పుడు ఎన్నికష్టములు వచ్చిన నేమి చేసిచూపుట కర్తవ్యము. అన్యథావర్తించుట పాతకము. ముక్తికంతకును మనమతసిద్ధాంతమునుబట్టి యింద్రియనిగ్రహమే కారణము. అట్టియింద్రియనిగ్రహము నేర్పుటకే యిట్టిపరీక్షు లేర్పడినవి. ఇదితెలియక మనస్సునకిచ్చవచ్చినవారినే పెండ్లియాడుట యుత్తమోత్తమంబనియు నదియే పతివ్రతాత్వమునకు మూలంబనియు బోధింపనెంచెదరు. మనపురాణములయందలి స్వయంవరగాథలఁ జదివి చూచితిమేని శ్రీరామునికాలము నాఁటినుండియు స్త్రీలకు స్వచ్ఛందమైన స్వయంవరము లేనట్టు కనుపట్టు. గురువులుచెప్పిన లక్ష్య మేదియో యొకటిమనస్సున పెట్టుకొని అట్టివాఁడెవ్వఁడైనను వానినే వరియించుట ఆకాలపుస్త్రీలకు స్వయంవరముగా భావింపఁబడి

యెను. అయ్యది నిశ్చయముగ స్వయంవరమా? స్వయంవర మనిన మనస్సునకు వచ్చినవానినే వరింపవలయును. ఈదృశంబగు సిద్ధాంతము గ్రంథకర్త దృష్టాంతపూర్వకముగఁ జూపఁదలంచినట్టు కనిపెట్టఁదగు.

హిందూమతసిద్ధాంతములనుబట్టి లభ్యంబైనపదార్థముతో సంతుష్టి నందవలయును. విధివిహితంబగు వస్తువునందు నీమాప్త వర్గము నీకు శ్రేయోదాయకంబని బోధించి నియమించినదానియందు నీమనసును నీవు ప్రవేశపెట్టలేవేని ముక్తిమార్గము నెట్లుసాధింపనోపుదువని మనసిద్ధాంతములు బోధించుచున్నవి. అన్యదేశసిద్ధాంతములును నీమార్గమునె యనుసరించి పోయినట్లు షేక్సుపియర్ మున్నగు గ్రంథకారులు వ్రాసినసిద్ధాంతములవలన విదితమగుచున్నది. షేక్సుపియరు తన “వణిక్పురవర్తకోదంతము” (Merchant of Venice)న ప్రహర్షిక (Portia)కు నియమించినస్వయంవరకార్యముఁ గనుఁగొనిననిసిద్ధాంతమే తెలియఁగలదు.

నరేంద్రునకుఁ బ్రవాసగతి లభ్యంబైనది. హేమలతనుండి ఎడఁబాటు కలుగనున్నది. వారిరువురకును జన్మనాఁటినుండియును దినదినప్రవర్ధమానముగఁ బెరుగు

చున్న యనురాగవల్లిక యాత్మణయంత్రపోషణ లేకుండఁ బోవుచున్నది. హేమలత యత్యంతవాత్సల్యంబునఁ దెంచిన మాధవీఁతనుండి యొక లతాఖండముం ద్రుంచి దానిని కంకణముగా నలవరించి నరేంద్రుఁడుబద్ధానురాగంబున "వీనిపువ్వులునేఁడో ఱేపో యెండిపోవును. కాఁడమాత్రము విశేషకాలముండును. నీకు నాయెడ నెంతకాలము దయయుండునో యంతకాలము దీనిని జ్ఞాపకార్థముగఁ బదిలముగనుంచుకొనుము. నాస్మరణమే నీమనస్సునఁ గలుగకుండునేని దీనిని పనికిమాలినదానిగ నెంచి విసర్జించుము" అని చెప్పి యామెహస్తము నలంకరించెను. పిమ్మట వారిరువురను హేమలతాశిరీషులవివాహానంతరము సువర్ణదేవాలయమున సమావేశమైనారు. నరేంద్రుని దెంతటినిర్మలచిత్తమో యంతటి బద్ధానురాగము. చిన్నతనంబునుండియును కడుంగడు బ్రేమించినయాముద్దరాలిపై ననురాగంబు మనంబునఁ దగుల్కొనియాచిత్తము నామెనుండి మరలిరాకయుండుటచే నామె సాంగత్యమెంతయో కష్టముమీద నిరాకరింప వలసినవాఁడయ్యెను. ఆమె యెడఁగల యనురాగంబు పరిపూర్ణంబై యుండుటచే తా[illegible]సుందరి

నామనిర్ణయము.

నెంతవిశ్వసనీయు లైనను, ఎల్లప్పుడును వెన్నంటియే వచ్చుచుండినను, అతఁడు తనమనంబును మాత్రమామెయెడ కామవికారంబునకు లోనుగానిచ్చినాఁడు కాఁడు. అంతటి మోహానుబంధమున మరలివచ్చుసరికి ఆ ప్రేమైకనిదానము, ఆసద్గుణఖని యాతనివిడిచి చిన్నఁనాటి చెలికాని శిరీషుని పెండ్లియాడియుండెను. తదనంతర మెంతయో కాలమునకుఁగాని వారిరువురకును సమావేశము కలిగినది కాదు. అప్పటికి మాధవీకంకణ మెండిపోయినది. కాఁడయంతయును ముక్క ముక్కలైనది. హేమలతకు నరేంద్రునియెడలఁ గలయనురాగ మెట్టిదియోగాని జీర్ణమై పడినయాకాడ నొక్క ముక్కయైన నూడిపోకుండ దారముతో గ్రుచ్చి పదిలముగ దాచి యాతనియెట్టయెదుట గంగాప్రవేశము చేసెను. దానితో మాధవీకంకణమును మనగ్రంథమును గూడఁ దుదముట్టినని. అభిజ్ఞానశాకుంతల నాటకమునకును ఆంగ్లేయ వ్యాఖ్యాతలు "The lost ring" అనగా "నష్టాంగుళీయకము" అనియెట్లు నామకరణము చేసిరో యట్లేదీని కీమాధవీకంకణనామకరణమెంతయుఁ దగియున్నది.

దీనికి బంగాళీభాషయందు మాధవీకంకణ మని

యును, ఆంగ్లేయభాషయందు "The Slave Girl of Agra" తార్తారదాసీసుందరి యనియు నామములున్నవి. ఇందేదిసమంజసమో మనమాలోచింప వలసినప్పనెడ బంగాళభాషయందుంచిననామమే తగియున్నదని చెప్ప నొప్పు.

జలేఖానరేంద్రులకు ఆగ్రాకోటయందు సమావేశము సంఘటిల్లినది. నరేంద్రున కామెయెడ ననురాగ మంకురించుటకు కారణము ప్రత్యుపకారము. తాననారోగ్యతల్పగుఁడై యున్నవేళల నామె తనకు చేసిన యుపచ్ఛారములకై తన విధ్యుక్తధర్మము నాతఁడు నెఱప నెంచిన రేంద్రుఁడు యామెయెడఁ ప్రసన్నహృదయుం డయ్యెను. ఆతని హృదయంబునం దెల్లప్పుడును హేమలతయే యధివసించియుండుటచే జలేఖా యెంతమనోహారిణియైనను నామెయెడఁగామతప్తుండు కాఁడయ్యెను. ప్రకృతి సిద్ధం బగు హృదయ వికారం బొకటిరెండుసారు లాతనికీమెయెడఁ గలిగినట్లు, మోహవికారమున కతురాభ్యాస కార్యంబులగు చుంబనాదిక్రియలు కాతఁడు పాల్పడినట్లును, గ్రంథకర్తఆయాసందర్భంబులఁజూపియున్నాఁడు. కానియామె

యాతనిమనోదార్ఢ్యంబు పరీక్షింపఁదలంచి యాతఁనిలో బఱుచుకొనఁ బ్రయత్నించువరకు నయ్యది యాతనిమనంబునుండి యదృశ్యమయ్యెను. మనంబున నెయ్యేవిగాఢంబుగనాటుకొనెనో అదియొకదానిలిచియుండునది. ఒకయెడ గాఢానురాగంబున్న యప్పుడుమరియొక్క యెడనట్టిప్రేమం బుదయించునెట్లు? బద్ధానురాగ యగు జలేఖాసుందరియెడ నాతఁడగపరచిన దంతయును గృతజ్ఞతాపూర్వకంబగు ప్రత్యుపకార మనవలయుం గాని కాముకవ్యాపారభాజనం బగు మోహవిషయం బనరాదు. గ్రంథమునందాది మొదలంతమువరకు నెచ్చట జూచినను నరేంద్రునిమనంబు మరియొక్కమాదిరిని ప్రవర్తించుచునట్లుదృష్టాంతము కానరాదు. గ్రంథమున గ్రంథకర్త ప్రధానకార్యముగా నొనర్పఁదలంచినది వైవాహికసిద్ధాంతమునందలినీతిగాని ప్రత్యుపకారకార్యంబు కాదు. ఆకారణంబున తార్తారిసుందరి యని దీనికిఁ బేరిడుటసమంజసము కాఁ గన్పట్టదు. నరేంద్రునిహృదయమునందు హేమలతపైఁ గలయనురాగ మాజలేఖాయత్ను మచ్చునాతిపై గీటుపుచ్చినగాని జగద్విదితము కానేరదని మాటవాస్తవము. అగుగాక! సాధనములుగా నుండిన వానికన్నిటికిని ప్రాధాన్య మీయవచ్చునా?

జలేఖా యనురాగమునే యీ గ్రంథమునందలి ప్రధానాంశముగా బరిగణింపరాదా యందురేమో? అంతములకు గ్రంథకర్త తగినసాధనసామగ్రి యొసంగినాడు కాదు. జలేఖాయందుఁ గన్పట్టిన దేశపక్ష మోహమైనది. నరేంద్రునిహృదయమెప్పుడు సునందులకంగీకరింప లేదు. అట్లుండినను దానిని ప్రధానాంశం బనిచెప్పుదుమనిన కథానిర్మాణాద్దోశముసకు వ్యభిచారము సంభవము కాక మానదు. ఇందు హేమలతా నరేంద్రులకుఁ గలయనురాగ మంగి. రెండవది యంగము. మసురూరునియనాచరులు గాయకబాలునివేషమున నరేంద్రుని వెన్నంటి వచ్చి జలేఖాను ఖడ్గమున కెరజేసినపు డామె ప్రాణావశిష్టయై పలికినకడపటిపలుకులు వినినచో నామె మోహ మెంతటి గాటంపు మోహమో స్పష్టపడఁగలదు. రాజస్థానమునందలి మరుస్థలంబున పటకుటీరంబున నర్ధరాత్రిసమయంబున వారిరువురును నేకాంతముగ సంభాషించునపుడు నరేంద్రుఁడు తనమనంబు మఱియొక్క యువతిపైనున్నదని చెప్పవఱకు నరేంద్రునిహృదయరహస్య మామె యెఱుఁగదు. తనకొఱకై నరేంద్రుఁడు చేసినకార్యములన్నియు నంతవఱకును మోహకార్యంబులుగనే యామె సంభా

వించెను. అప్పు డామెకుఁ గలిగినభగ్నమనోరథం బెట్టిదో జలేఖా నరేంద్రునివెనుకఁజేర గుల్మముపై నిరువురును మాటలాడుకొనిన సంభాషణమునుబట్టి విదితమగుట లేదా?

ప్రథమ తృతీయఖండముల జలేఖా ప్రసంగమే లేకుండుటయు చతుర్థఖండమునందైనను హేమలతనుగూర్చియు తత్కుటుంబమునుగూర్చియు ముచ్చటించు ప్రకరణముల జలేఖానుగూర్చిన ప్రస్తావము మృగ్యంబగుటయు ద్వితీయఖండమున పూర్ణముగను చతుర్థఖండమున హేమలతాప్రసంగము లేని ప్రకరణములును తీసివేసిన మాధవీకంకణ కథాసందర్భమునకే మాత్రమును లోటు లేకుండనుండుటయును గనిపెట్టి చూచిన మొదట బంగాళీభాషయందు రచించిన మాధవీకంకణమునందు జలేఖా ప్రస్తావమే లేదేమోయని గట్టిసందియముపొడముచున్నవి. నా యూహయే నిశ్చయమైనచో నామవిచారణముంగూర్చిన నాయూనిర్ధారణము వికల్పము లేకుండ నిలిచియుండఁగలదు.

రమేశచంద్రుని రచనానైపుణ్యము మిగుల విలక్షణమైనది. ఈనవలయందాతఁడు చారిత్రకవిషయము

ల చిత్రకథాప్రసంగమున నిమిడ్చి దేశదేశముల వెదఁజ
ల్లనెంచినాఁడు. ఆఙ్గ్లేయభాషయందు శృంగారవచన ప్ర
బంధముల రచియించిన రైనాల్డ్సును, వీరశృంగారమిళితం
బుగ చారిత్రకవిషయంబులఁబొందుపఱచిన స్కాట్టును,
అనుసరించి యీనవలను రసమంజసముగ నిర్మించెను
రైనాల్డ్సునుకరించి ఆగ్రాకోటయందలి అంతఃపురరహ
స్యములన్నియును బైటఁబెట్టినాఁడు. ఒరునకెవ్వరికిని
దెలియకుండ పురుషులకంతఃపుర ప్రవేశమెట్లుకలుగునో
ఆదిన్నెల్ల విశదీకరించినాఁడు. స్కాట్టుననుసరించి శృంగా
రవీరకరుణారసము లిందు ననుపమానంబుగ నెలకొల్పి
నాఁడు. తరుణముదొరకినపుడెల్ల భారతీయులజాతీయధన
మగు నీతులవెదజల్లినాఁడు. ఈతనిగ్రంథములును బంకిం
చంద్రునిగ్రంథములును శ్రద్ధతోఁ పఠించినవారలకు మనదే
శమునందలి యాచారవ్యవహారములన్నింటికిని ఆదికార
ణములెవ్వియో, సంఘమున కవియెంత క్షేమకరములో
వానిని మనమిప్పుడు విస్మరించి యెట్లుభ్రష్టులమైతిమో
ఒలిచినఅరటిపండు మాదిరి మనంబునకు గోచరింపకమా
నదు. హిందూవితంతువుల నిర్బంధవైధవ్యము సంఘము
న కెంతయుపయోగకరమో, శిరీషుని సోదరియగు శై
వలిని గుణవర్ణనమున బోధించియున్నాఁడు. కూలీరం

డుగను వర్ణించుపట్టున, నవకుమారుని వాక్యాళి జనుల
నండఱ నేకీభావముచేయుచు రాజునెడ ప్రజల భక్తిగౌ
రవము లెట్లుండునో విశదీకరించినాఁడు. నవకుమారునిభా
ర్య మధురానివాసము చేయఁబోవుపట్టున హిందూసుం
దరుల విధ్యుక్తధర్మములు చూపినాఁడు. గోకులదాసుని
రాజ్యనిర్వాహకతంత్రంబులం గనుంగొనిన, రాజ్యసంపా
దనమునకై యెన్నియేని మాయోపాయముల చేయవల
సివచ్చుననియు, న్యాయమైక మార్గమందులకు తఱచుగ ను
పయోగకారి కాదనియుఁ గూడఁ దెలియఁజెప్పినాఁడు.
శిరీషునిబలంగ మంతయును మధురానగరమునఁ జేరెడు
పట్టున, కృష్ణునందు జనుల కెట్టిభక్తితాత్పర్యము లున్న
వో వ్యక్తీకరించినాఁడు. జహంగీరునియెడ తప్పు కలిగిన
ప్పుడు మానసింహుఁడు సలీమును తోసిపుచ్చి తనమేన
ల్లుఁడగు ఖుస్రూకుమారునకు రాజ్యమొసంగుమని బోధిం
పఁ ఆతనియాలోచనమునుగొనక సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడ
గు అగ్బరుచక్రవర్తి హితవచనంబుల రాజకీయధర్మం
బుల బోధించినాఁడు. తొందరపడి యుపకారములు సేయు
వారియెడ నెట్టినిర్మలభావంబున ప్రవర్తింపవలయునో అ
య్యది నరేంద్రుని యెడల శిరీషుఁడు కనఁబఱచినసోదరభా

సంబునను, ఔదార్యలక్షణములవలనను, స్ఫుటమగు [illegible]
ర్తనాల్గునవలల ఆంగ్లేయదేశపాలకుం డగుజార్జిప్రభుని
ప్రవర్తనమువలె జహంగీరుప్రవర్తనము నీతఁడు గర్హణీ
యముగఁ జూపనెంచినాఁడు. కేవలకాముకవ్యాపారంబున
ప్రవర్తించెడువారలకు కలిగెడుచాపల్యము మంచిచెడ్డల
ను విచారింపనీయకుండ స్త్రీపురుషవివక్షత యైనఁ గననీ
యకుండ స్త్రీరూపసందర్శనమాత్రంబున మోహావిష్టుల
ను చేయునని యాతఁడు స్త్రీరూపధారి యగునరేంద్రుని
యాలింగన మభిలషింపఁగోరినజహంగీరుని ప్రవర్తనము
న బోధింపనెంచినాఁడు. వేయేల? ఇందీతఁడు నెలకొల్పి
నినీతి వేఱొక్కెడ కన్పట్టునని చెప్పసాహసింపలేము.

ఇంకపాత్రోచితం బగుగుణపోషణ మాతఁ డెం
తసమంజసముగఁ గావించినవాఁడో దానియొప్పుఁ బరిశీ
లించి చూతము. ఈగ్రంథమునందలి ప్రధానపాత్రము
నరేంద్రనాథుఁడు. అతనిగుణవర్ణనము మున్ముందుప
ఠింతము.

నరేంద్రుఁడు సత్కులప్రసూతుఁడు. నిష్కపట
హృదయుఁడు. మాయమార్గము లెఱింగినవాఁడు కాఁడు.
అతనికి వివేకము హెచ్చు. పెద్దకుటుంబములోఁ జే

మానవులు సామాన్యముగ తమయొద్దనుండు తప్పులను
సైత మొప్పులుగా సమర్థించుచు వాని నొప్పు
నరేం కొనకుందురు. అట్టియాభిజాత్యదుర్గుణ మాత
ద్రుఁడు. నికడ లేదని నరేంద్రనవకుమారుల నౌకావిష
యికవ్యాపారంబుపట్టున తెలియందగు. జాత్య
భిమానమును దేశాభిమానమును నీతనికి మెండు. అక్బరు
పాదుషా యెంతటి గౌరవ మొసంగినను, యెంతటి
ముద్దులాడి తనకయాచితంబుగ తనంతఁ దా లభ్యంబైనను
తనజన్మదేశమును విడిచియుండ నాతనికి మనసొప్పినది కా
దు. దేశము లన్నియును దిరిగినాఁడు. మహావీరుఁడై ప్ర
వర్తించినాఁడు. యుద్ధకార్యముల నారితేరినాఁడు. చక్ర
వర్తికడ మన్నన లందినాఁడు. ఎన్ని గౌరవములు కలిగిన
ను ఆతనిమనంబుమాత్రము తనచిన్ననాఁటిచెలిమికత్తెపై
నుండి మరలిరాదయ్యెను. కృతజ్ఞతాభావ మాతనియెడ
మెండు. స్వాతంత్ర్యమునం దభిలాష హెచ్చు. జలేఖా
పొందుచున్న బానిసజీవనమును గని యామెనందుండి వి
ముక్తం జేయుటకై యాతఁ డెంతపరితపించెనో యెంత
యెంత లాయాసముల నందెనో ద్వితీయఖండమున తత్క
థాసందర్భమును పఠించినచోఁ దెలియఁగలదు. తనకు

జలేఖాచూపినయుపకారమునకు ప్రత్యుపకారము చూపి తనకృతజ్ఞతం దెలిపెను. దానిసత్వమునందియున్న జలేఖానుగూర్చి తద్విముక్తికై నరేంద్రుండు పడినసంతాపమును అందులకాతం డొనర్చినసాహసకార్యములును ప్రశంసనీయములు.

నరేంద్రునినిష్కాపట్యము, ఔదార్యగుణవిశేషము, వీరపురుషలక్షణములు, మానసింహునకాతనియందు కనికరముపుట్టించెను. తత్కారణంబున జగద్విశ్రుతమైన యశస్సంపాదనమైనది.

అన్నియును బాగుగనేయున్నవిగాని అయిదువతనమొక్కటిమాత్రము తక్కువయనినయట్లు ఆతనికదృష్టమొక్కటియేలోపము. నరేంద్రుఁడెంతసద్గుణఖనియో యంత మందభాగ్యుఁడు. అదృష్టదేవత యాతని కెప్పుడును ప్రతికూలముగనే పనిచేసినది. మొదటినుండియును అత్యంతవాత్సల్యంబున పెంచి పెద్దను జేయుచున్న నవకుమారునియెడ, నౌకావినోదసమయంబున ఆత్మదేశమందలియభిమానమను నావేశ మొకటి యావరించి నవకుమారుని ప్రాణముమీఁదికిఁ దెచ్చెను. అంతకుమున్ను కొలఁది కాలమునుండి నవకుమారునకును భార్యకును

హేమలతానరేంద్రులవివాహమునుగూర్చినచర్చలు జరుగుచున్నవి. నవకుమారునిభార్య నరేంద్రునివిపక్షమును బూని పనిచేయుచున్నది. గోకులదాసు ప్రతికూలముగ పనిచేయుచున్నవాఁడు. ఉభయులయోచనలునుగూడ నాతనిమనంబున కుచితముగనేతోఁచుచున్నవి. భార్యచెప్పినదానినిబట్టి యుభయసంస్థానములు నేకీభవించుమార్గము కన్పట్టెను. గోకులదాసు చెప్పినమార్గమునుగూడ నట్టిదియేచూపట్టెను. మొదటిది సన్మార్గము. ప్రతిస్పర్థగలకుటుంబములు రెండును కలియుటకు తగినసాధనము. రెండవది స్పర్థ మఱింతబలపడుటకు కారణము. తంత్రము కుచ్చితతంత్రము. కాని గోకులదాసునచ్చచెప్పినకొన్నికారణములనుబట్టి యీరెండవదికుచ్చితతంత్రమైనను, తన్మూలమున తనవంశప్రతిష్ఠ నిలుచు ననియును, అందువలన యశస్సంపాదనమగుననియు పొడకట్టెను. అట్టిసమయమున నీదుడుకుకార్యము సంఘటిల్లినది. నవకుమారునిమనస్సు పూర్ణముగ గోకులదాసుపక్షమునఁ జేరినది. హేమలతయు తజ్జననియు నత్యంతవిషాదమునొందిరి. అదియే రాజ్యపరిచ్యుతికి కారణమైనది. ఇదియంతయును అదృష్టదేవతామహిమంబు గాక మఱియేమగును? తల్లి

దంౘ్రులిరువురును హేమలత నీతనికిచ్చియె వివాహము చేయవలెనని సంకల్పించుకొనిరి. ఆవును దూడయునుండగ నడుమ గుంజార్చినసామెత నిజముగమంత్రిమతియొకని గాలికిఁగొట్టుకొనిపోయెడువానిని తెచ్చి నడుమ ప్రతిష్ఠించి వానికిహేమలతను వివాహముచేయించెను. దీనింబట్టి.

"తానుదలఁపనొకటి * దైవమొండుదలంచు
ననెడినుడియథార్థ * మగునుగాదె"

మనుజుఁడు కేవల మదృష్టదేవత యెట్లునడపిన నట్లు నడచువాఁడెకాని స్వతంత్రుఁడు కాఁడని తేలుచున్నది.

"కర్మమునఁ బుట్టు జంతువు
కర్మముననువృద్ధిఁబొందుఁ * గర్మమునఁ జెడుఁ
గర్మము మూలము జగతికి
కర్మమె సుఖదుఃఖములకుఁ * గారణమధిపా"

అను భాగవతవచనమిందు సార్థకమగుచున్నది. దీనినే షేక్స్పియరు తన (Twelfth night.) ద్వాదశయామినియందు.

"Fate show thy force, What is decreed must be,
We are not masters of ourselves ; let it be."

దీనియర్థమిది.

"కర్మమా! నీదుబలమెల్లఁ * గనఁబఱుపుము
కర్తలముగాము మాచేయు * కార్యములకు
లిఖిత మెటులుండెనో యట్లు * లేగదయగు
జరుగఁదలచినతెన్నున జరుగనిమ్ము"

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈ సిద్ధాంతములను సాదృశ్యరూపంబుగ గ్రంథకర్త మనకుఁ జూపందలంచినాఁడు. ఇంకొక్కటిజూడుఁడు. నరేంద్రుఁడు కేవలమునుమందభాగ్యుఁడే కాకుండిన, తనయెడ ననురాగముగల జలేఖాను వరిణయము కాలేకపోయెను. అనురాగముగల హేమలత లభ్యముకాకపోయెను. తల్లికిష్టముండెను. తండ్రికిష్టముండెను. వధువున కనురాగముండెను. వరుఁడందులకు భీష్మించుకొనికూర్చుండెను. మంత్రి గోపులదాసు కేవలనిమిత్తమాత్రముగాని యయ్యది యన్యథాకరించుట కేవల దైవనియుక్తికాదా?

జలేఖా విషయమునఁగూడ నియ్యదియట్లె జరిగినది. జలేఖాకు పరమానురాగముండెను. నరేంద్రున కామె

యెడ దయకుదిరెను. ఒక్కొక్కప్పుడయ్యది మోహకార్యముగాఁగూడఁ బరిణమించు తరుణము లభ్యమయ్యెను. అట్టిచో వారిరువురకును వైవాహికానుబంధము సంఘటిల్లకపోవుట యెట్లు? ఇది విధివికృతికాదా?

ఈవిధివికృతి తుదకెట్లుగా పరిణమించినది? హేమలతను పెండ్లాడిన శిరీషునకు మనశ్శాంతి లేకుండబోయినది. నరేంద్రుఁడాశాభంగమునకు లోనయ్యెను. హేమలత గుండె కుదుటఁబెట్టుకొనలేకపోయెను. తల్లి సంసారపరిచ్యుతికిదియ మూలమయ్యెను.

దీనివలన మనము నేర్చుకొనవలసినది పరస్పరానురాగముగల యువయువతీమణుల కెడబాటుగలిగిన నయ్యది వారొక్కరికేగాక తత్సంబంధ బాంధవ్యమున నున్నవారికెల్లరకుఁగూడ దుఃఖభాజనంబగునని యెడి నీతి.

ఇంకొక్కటి హేమలత తాను స్వయముగ మనంబున సంకల్పించుకొనిన దానికంటె తల్లి యుపదేశించిన దానికంటె, తండ్రియొక్క యుపదేశమే ప్రాముఖ్యమనియు అదియే శ్రేయోదాయకంబనియు, గృహమునకెవ్వండు యజమానియై ప్రవర్తిల్లునో వానికి సర్వస్వాతం

త్ర్యము లేకుండిన ఆగృహనిర్వాహకమున కన్నియు నంతరాయములే సంఘటిల్లుననియు, మంత్రివలె నుపచరించు భార్య యుపదేశమైనను భర్తకు దిక్ప్రదర్శన మాత్రంబకాని ఆజ్ఞారూపంబుగ వెలయరాదనియును, అత్యల్పవయస్కులును ప్రపంచానుభవవిహీనలునగు బాలికలు తాముగ పతులనన్వేషించు కార్యముల స్వతంత్రలై మెలంగరాదనియు, వారిమనంబులట్టి వయస్సున దూరదృష్టికి చాలియుండునవి కావనియును, తలిదండ్రులు బిడ్డల శ్రేయోభివృద్ధినిగూర్చిన సదుపదేశము గలవారుగాన మహదైశ్వర్యకాములగు వారెందరెందఱో యుండ సద్గుణసంపన్నునొకని తన యిచ్చవచ్చినవానిని తనసుతకు భర్తగావిధించుట కర్తవ్యమనియు, నిందు సాదృశ్యరూపముగ బోధించి హిందూసిద్ధాంతగౌరవమును చూపనెంచినాడు. ఇదికూడ మనమిందు నేర్వఁదగినవిషయము.

హేమలతపతివ్రతాతిలకము. హృదయమునిష్కపట హృదయము. కానినరేంద్రుని వలెనాత్మముగ బయలువడునది కాదు. ఎంతటిదుర్ఘట కార్యంబులైనను సాధింపఁగలమనోదార్ఢ్యం బామెకడ నున్నది. లేకున్న నరేంద్రునిపైగాఢముగఁ దగుల్కొనిన యనురాగమును

ట్లుమరలింపఁగలిగెను. ఈమెది లోతుగుండె. త
ఱచిచూచినకాని యీమెహృదయమునం దేమి
హేమ యిమిడియున్నదో తెలిసికొనుట కవకాశము లేదు
లత కాని నరేంద్రుని సందర్శింపవచ్చునప్పటికి తన
హృదయము నెంతదిట్టపఱచుకొన్నను, ఆతని
నొంటరిగ సందర్శింప లేకపోయినది. దానికొ
అక్కై శైవలినివలన నెంతయో బోధ కావలసివచ్చెను.
కొంతవడికి మనస్సు గట్టిచేసికొని విద్యుక్తధర్మమును నె
రపందలంచి యాతని నెదుర్కొన సాహసించెను. దీనికే
మికారణ మందురా? ఈవివాహ విషయము దైవప్రే
రితంబు కానితనకు నరేంద్రుని యెడ ననురాగంబు లేక
పోవుటచేత కాదని నరేంద్రునకుఁ దెలుపుటకు. ఆమె
హృదయానురాగము నరేంద్రుని యెడ నెట్టులున్నదో
యెండిపోయిన మాధవీకంకణము ముక్కలనుపదిలపఱచి
యుంచుటవలననే తెలియుచున్నది. ఎట్టిమోహామున్న
ను విధిసంఘటితంబు లవిలంఘ్యములు. దైవ మేమార్గ
ము మన కుపయోగకారియని విధించునో దానిననుస
రించుట యాతనియనుగ్రహమునకు పాత్రులగుటకుమా
ర్గము. అనుగ్రహ సంపాదనమునకు అధికారి యిచ్చవ

చ్చినట్టు మెలంగుటయే సాధనము. ఆశ్రితవత్సలుం డగు
భగవంతుండు భక్తులపై కృపమూపకమున్న వారికికొ
న్ని ప్రాణసంకటములగు కార్యములు నియమించి, వా
నిని నిర్వహించి తనయిచ్చ నెఱవేర్చుదురో లేదోయని
పరిశీలించిచూచును. అట్లు పరికించి పరికించి వారికివల
యు నభీష్టంబు లొసంగు. హేమలత యీ హిందూసి
ద్ధాంతమును, పతివ్రతానియమంబులును బాగుగ నెఱిం
గి దమయంతి సావిత్రి, మున్నగు సాధ్వీమణులవలె మ
నోనిగ్రహకార్యంబున నప్రమత్తయై నరేంద్రునకు పురు
షార్థంబుల ప్రబోధించెను. సావిత్రి, దమయంతి, మున్న
గు వారికంటె నీమెచారిత్ర మెక్కుడు సంస్తవనీయమనిచె
ప్పవచ్చు. ఏలయన నాసాధ్వీమణులు తమహృదయం
బు తొలుదొల్త నెవ్వనియందు లగ్నంబయ్యెనో వారి
నె పెండ్లియాడిరి. భర్తలతోడ కూడి పెక్కుకడగండ్ల
లోనైరి. పిమ్మట నెన్నికష్టములువచ్చి పడినను మనంబు
లందలి యనురాగంబులు వారలకు తోడునీడలై యుం
డి యాకడగండ్లనుండి గట్టెక్కకలిగిరి. తన్మూలమున
తమహృదయాభిలషితంబగు పదార్థంబు సాధించుటకుం
గలయడ్డంకు లన్నిఁటిని వదల్చుకొనిరి. హేమలత కట్టె

ర్దైవసాహాయ్యము కలిగినదికాదు. చిన్నటి నాటనుండియును తనమనంబభిలషించియున్న పురుషుని భర్తగా గ్రహింప సంప్రాప్తంబు కాదయ్యెను. నరేంద్రునియందు పస్థితంబయిన మనంబును శిరీషునియందు ప్రవేశపెట్టవలసివచ్చెను.

చిరకాల మొక్కచోట వేఱునాటుకొనిన వృక్షమును మఱియొకచోట ప్రతిష్ఠింపవలసి వచ్చినది. మొక్క లేతగానున్నపుడు మఱియొక్కచోట నాటిన నది సుకరముగ ఫలవంతమగుట కలదుగాని, కాలము దాటినవెనుక నట్టిపని యొనరించిన నయ్యది సామాన్యముగ మరల దలయెత్తి బ్రదుకుగాంచుట దుర్లభము. అట్టిదుర్ఘటప్రయత్న మీమె సాధించినది. పితృభక్తికిని ప్రతిభక్తికినిగూడ నిదానమైనది. ఆముష్మికంబు నపేక్షించినది. ఈమెచారిత్రమునకు వారిచారిత్రములు తీసిపోవునని చెప్పిననది యతిశయోక్తి యగునా? దైవయుక్తివలననీమె చేపట్టినవాఁడైనను ఈమెమనంబునకనుకూలించువాఁడె యైనాఁడు.

బాల్యమునుండియును నరేంద్రునియందు పెంపొందిన యనురాగమును పితృనియోగముననైనను మ

ఱియొక్కనిపైకి మాలపుట హేమలతకు కర్తవ్యముకాదా అను సందియము కలుగవచ్చును. అనురాగమనినను ప్రేమయనినను దయయనినను మోహమనినను ఒక్కవ్యక్తికే వేఱువేఱునామములు. అంతఃకరణవృత్తులవలనకలిగినవని మున్నుచెప్పియుంటిని ఇప్పుడీ హేమలతకు సంప్రాప్తముకానిది ఐహికవిషయంబగు కాముకవ్యాపారంబుగాని ఆముష్మికఫలప్రదాయకంబగు దయాశూన్యత్వముకాదు. ఈమెకు నరేంద్రునియందలి యనురాగము దినదినప్రవర్ధమానమై పెఱుగుచునే యున్నది. అయ్యది యిప్పుడును నిలిచియుండినది. ఆతనివలని యింద్రియసౌఖ్యవ్యాపారము కేవలము ప్రాపంచికము. ఆప్రాపంచికవాంఛ నీయామెయిప్పుడు నిర్జింపనెంచినది. అయ్యది పత్యనురాగమనుకొనుటకుమాఱుగ సోదరప్రేమయనుకొనుచున్నది. భావనాభేదమాత్రమున సాంకర్యము కలుగంబోదు. ఇదియే పై పూర్వపక్షమునకు సమాధానము.

జలేఖాయాగ్రికోటయందలికాసా! కాసాలవృత్తులు కడునీచములైనవి. వీరలకు పెండ్లిండ్లుండవు. నిత్యసువాసినులగు పణ్యాంగనలవలెనేవీరిజీవనము స్వాచ్ఛందజీవనము. కానియీసుందరి యందఱివలెగాక తనస్వాతం

త్ర్యలాభమునకు మొదటినుండియు నునభిలషించుచున్నట్లు
గన్పట్టు. ఈమె రూపరేఖావిలాసములసమానములు.
జలేఖా తన్మూలమున విగతపౌరుషులగు వర్షవరులు సైత
మామెనుజూచినపుడెల్ల కామసంతప్తులై తత్సంప
ర్కము నభిలషించినట్లుగనుపట్టు. ఈమెతో నరేంద్రుడు
స్త్రీవేషమున నంతఃపురమున సంచరించుపట్టున సలీముకు
మారుని సంభాషణమును ఆతనిభావచాపల్యముంగాంచి
న దీమె వాకుచ్చినటు లీమె కన్యాత్వగౌరవము నిష్కల్మ
షముగ నిలిచియుండినదాయని సందియముతోఁ బకమా
నదు. కాని యామె స్వాతంత్ర్యమునకై పెనగులాడిన పె
నగులాటం గాంచిన నయ్యది నీచమనియుండదోచు. ప్రప్రథ
మున నీమె నిష్కల్మషప్రవర్తనమున కొకింతసాంకర్యంబు
కలిగినట్లు కన్పట్టెనను నిష్కపటముగ నరేంద్రుని వెన్నం
టివచ్చి రాజస్థానమున నాతనికంగరక్షయొనర్చుచు ఆత
ని ప్రాణముకు కాపాడుటయును, అతని ప్రాణసంరక్షణకై
తనప్రాణములవిడుచుటయు, ఆసందర్భమున దెబ్బతినిపడి
యుండినవేళ గుండెచెఱువగునట్లుగ పరిదేవనంబు సేయుట
యు, గనుంగొనినతుదకది కేవల నిష్కపటానురాగము
గా మారి ఏకాగ్రతనొందినది. ఆ మోహానురాగము త

న కనుకూలింపమింజేసి అవకాశమున్నంతవఱకు వెన్నం
టి ప్రాణముల నర్పించినట్టుగనుపట్టు. ఈమె నిష్కల్మషత
ననుమానింపఁదగినపట్టు రెండుమాత్రమే యుండినవి. మ
సుహూరునకు బాహాపరిరంభ మొసంగివచ్చుపట్టున నొక
చోట. జహంగీరుమున్ను నిన్ను నేనెఱింగియే యుంటిన
ని వచించుచోటనొకట. ఈరెండింటినిబట్టి యామె వర్త
నము ననుమానింప తగియేయున్నను, ఈమె సమయానుకూ
లంబగు మార్గంబున దాటుకొనివచ్చు చాకచక్యముగల
మేధానిధాన యగుటచే తనవర్తనమునకు మాలిన్యము
కలుగకుండ తనచమత్కారవచనంబుల వారిని వలలో వే
సికొని వచ్చియుండుననియైన యోచింపవచ్చును. నిష్కప
టుఁడగు నరేంద్రుఁడు తనయెడ బద్ధానురాగంబున ప్రవ
ర్తించుచున్నాఁడని యామె మనంబున తలంచినపుడు సై
తమాతనిమనోదార్ఢ్యమును పరీక్షింపఁదలంచిన యాబు
ద్ధిశాలిని అంతసత్వరముగ వారికి తన యభిమానధనంబు
చూరపుచ్చియుండు ననితలంప మనసొప్పకున్నది.

ఈమెసమయస్ఫూర్తియు, సాహసధైర్యంబులును
దూరదృష్టి దూరశ్రవణంబులును ప్రశంసనీయములు.
అట్టిసమయస్ఫూర్తియే లేకుండిన ఆగ్రాకోటయందు న

రేంద్రుండు ప్రచ్ఛన్నవేషంబునసంచరించు రాత్రియాత్రను
తప్పక చిక్కులకు లోబడవలసినవాడే. ఆసాహసధైర్యంబు
లచేతనే వేషమైనను మానకుండిన నరేంద్రుని జనానాలో
నికిఁగొని చని ఆతనికేయపాయంబును రానీయకుండఁగొని
వచ్చినది. మసురూరుని యనుచరులు పగతీర్చుకొనుటకు
ఎంతదూరమైనను చనుచుందురని యెఱింగికనుగలిగి మె
లంగుటయును గాయకబాలుని రూపంబున అతఁడుమరలి
వచ్చునపుడు వెన్నంటివచ్చుటయును గూడ నామెదూర
దృష్టిదూరశ్రవణంబుల కుదాహరణంబులు. ఈమె వీరు
రాలని చెప్పుటకు కత్తిచేతఁబుచ్చుకొని అట్టి నట్టడవి
యం దొంటరిగా సంచరించుటయే సాక్ష్యమిచ్చును.
నరేంద్రునిహృదయము మఱియొక్క యువ(తి)పైనున్నద
ని చెప్పినపు డాతనిచిత్తవృత్తి యెంతవఱకుయథార్థ
మో కనుఁగొనుటకు మధురానగర ప్రాంతములకరిగి శి
రీషుని పరివారముతోడ మాటలాడివారి కిప్పటిసంగతు
లును నరేంద్రునకు హేమలత సమాచారమును గూఢ
ముగ తెలియఁబలికినపట్టు ఈమెదూరశ్రవణమున కుదా
హరణముకాదా? వీనినిబట్టి యామెకు నరే(ంద్రు)ని యెడ
లగలమోహ మెంతగాఢమైనదియో తెలి(య)రాదు.

శిరీషుఁడు శాంతుఁడు. ఎవరిహృదయంబు ఎట్టి
వారొక్కనిముసంబులో గ్రహింపనేర్చినవాఁడు. క్ష
మాశీలుఁడు. ఎదుటివారి లోపముల నెల్ల క్షమించుస్వ
భావము గలవాఁడు. హేమలతమనోనిగ్రహ వ్యాపార
మునం దాతని కెంతయో విశ్వాసము. ఈతనికి
శిరీషుఁడు. రాజకీయ వ్యాపారమునందు గల ప్రజ్ఞ యను
పమేయము. గూఢతంత్రజ్ఞుఁడగు గోకులదాసుని
తాంత్రికము లీతనికడ పనికివచ్చినవి కావు. గోకులుని
యుద్దేశము ప్రతిస్పర్థికుటుంబమువారి రాజ్య మపహరిం
చి తనప్రభునిరాజ్యముతోఁ జేర్పవలయునని. నరేంద్రు
నకు శిరీషునకు గలయనురాగంబు పెంపున నిష్కపటహృ
దయుండగు నరేంద్రున కట్టియన్యాయ మేమియును జ
రుగకుండ కాపాడవలయునని యాతనియిచ్ఛ. గోకులు
ని యక్రమప్రవర్తనవలన వీరనగర మమ్ముడగుటకు సిద్ధ
పడియుండినది కానసయ్యది యాతఁడే నివృత్తి చేయవల
యునని యాతనికోరిక. శిరీషుఁడు వేయఁ బోవుముందు
కాళ్లబంద మంతదూరదృష్టిగలగోకులదాసుకూడ కా
నలేకపోయినాఁడు. గోకులదాసునియందలి యీయక్ర
మప్రవర్తన మొక్కటియే యాతనికి గిట్టనిది కానియా

తనియెడ శిరీషునకు విశ్వాసము హెచ్చు. తనయైశ్వర్యమంతయును గోకులదాసువలన లభించినదని యాతఁడెఱుంగును. ఆతనిస్వభావమది విస్మృతింగనునట్టిదికాదు. దేనివలన తనప్రజలకుఁగాని మఱియొడ్లకుగాని నష్టము కలుగుచున్నదని యాతఁడు కనిపెట్టెనో, ఆగుణమును గోకులదాసునుండి నిర్మూలము చేయవలెనని శిరీషునికోరిక. అందులకుతాను తనబొక్కసమునంగల రొక్క మంతయును వెచ్చించి స్వార్థపరిత్యాగంబున నరేంద్రునియాస్తియంతయును నిలిపియుంచినాఁడు.

ఇందలియాతని యుద్దేశములు రెండు. నరేంద్రుని పెండ్లాడఁదలంచిన హేమలతకు ఈరాజ్యాపహరణంబున తనయందసూయపుట్టునను నదియొకటి. ఆతనికొఱకు తనకోశద్రవ్యమునెల్ల వెచ్చించి తద్రాజ్యమునిలిపిన తనయెడ నామెకనురాగము పుట్టుననుటయొకటి. పాపమా హేమలత కామెగోడవయే. యామెకుగాని కంటిలోనుండి ముక్కులోనికిని ముక్కులోనుండి కంటిలోనికిని వచ్చెడుస్వభావము కలిగినదికాదు. శిరీషునెడ తనవిధ్యుక్తధర్మముల మనఃపూర్వకముగ నిర్వర్తించినది. ఆతనిమనంబున కాసందం బుదయించునట్లు నిష్కపటము

గ సంచరించినది. నరేంద్రుఁడేమైపోయెనో యనితొట్రుపడుచుండు నామెమనంబున కాతనిజాడ లరసి యాతనిగొనివచ్చి మరలరాజ్యమున ప్రతిష్ఠించినగానియూరటకలుగబోదని యెంచి తథావిధంబగు ప్రయత్నంబునకులోనయ్యెను. ఇదియంతయు హేమలతమనస్సున కూరటకలుగుట కని చెప్పుటచే నాతనకి నరేంద్రునియందు స్వతస్సిద్ధమగు ననురాగములేదని చెప్పుటకాదు. తనవల్ల నాతనికి జరిగిన మనఃక్లేశమున కియ్యదియాతడు ప్రతిఫలంబుగుననికూడ యోచించియుండు స్వభావసిద్ధముగ నీతడు మిక్కిలి దయాళుఁడు. నరేంద్రున కత్యంతాప్తుఁడై యెలంగువాఁడు. నరేంద్రు నెట్టకేలకు గ్రంథకర్త హేమలతకు చూపినాఁడు. కాని శిరీషునిసమావేశము సంఘటించినాఁడుకాదు. వారిరువురకునుసమావేశమైననెట్లుండునో నరేంద్రుఁడుద్రేకపరుఁడు. శిరీషుఁడు తనకపకారము చేసినాఁడని భావించునేమో? అట్లయిన పాకము చెడిపోవునే. నరేంద్రునకట్టియుద్రేకమునుండి మరలించి ప్రవర్తింపఁజేసినరంగమద్దియును లేదే? అట్టిప్రవర్తన మీజన్మమున నాతనికి పట్టువడునా? దీనియందలి సందిగ్ధభావంబుల విచారించియే గ్రంథకర్తచక్కఁగ వారిరువురకును సమా

వేశంబు లేకుండ చేసినాఁడు. అయ్యాది కథాసందర్భము
న కంతయవసరము కాదని వదలినను వదలియుండవ
చ్చు. గ్రంథము తుదముట్టించునపుడు గ్రంథకర్త పాఠకు
ల హృదయములు కరఁగించి హేమలతా నరేంద్రులవిశ్లే
షములకు సంతాప మొందచేయుచు నంతరంగంబున క
రుణారసతరంగములు వెల్లువలై పాఱ మాధవీకంకణము
ను తుదముట్టించెను.

గోకులదాసునందుగల స్వామిభక్తియు, కార్యని
ర్వహణమునందుగలపూన్కియు అనుపమానములు. ఆత
నికి కార్యనిర్వహణసాధనము కేవలనిర్దుష్టముగనే యుండ
వలయు ననునియమము లేదు. పర్యవసానమే ప్రధానము.
ఆతని యెడఁ గలగూఢతాంత్రికములంగనిన నంతటిదుర్మా

గోకుల దాసు

ర్గములుమఱియొక్కడఁ గానరావు. రాజకీయవిష
యముల సేవల నిష్కల్మష కార్యంబులు వినియో
గింపవని చెప్పుదురు. ఎంతటి నిష్కల్మష చిత్తు
లైనను రాజ్యాభివృద్ధి నొనరించు పట్టున దుస్తం
త్రములకు లోనుగాకుండ నుండినవారు లేరు. రాజ్యలం

త్రజ్ఞులు పైకిచెప్పునది యొక్కటి, చేయునది మఱియొ
క్కటి. భారతయుద్ధమున శ్రీకృష్ణుని ప్రవర్తనమును
రామాయణమునందలి, వాలి నిగ్రహణసమయంబున శ్రీ
రాముఁ డొనరించిన కార్యములును నిర్దుష్టములైనవని చె
ప్పనొప్పునా? అట్లే వీరనగరమునుండి తనయేలిక దేవీ
పురమునకు వచ్చుపొంటె గోకులదాసుని వర్తనమును,
కొంతవఱకవసరమని చెప్పనగుంగాని దేవీపురముతో వీ
రనగరమును కలుపుకొనుటకు నాతడుఁ చేసిన దుష్ప్ర
యత్నములు మాత్రము కేవల మాతనియందుగ్గలపట్టు
దలయే యని చెప్పకతీరదు. ఆతనిదుర్మార్గము లన్నిఁటి
ని కప్పిపుచ్చు మేలిగుణ మసమానమైన యాతనిస్వామి
భక్తియే. సమయము వచ్చినప్పు డాతనికి గల దూర
దృష్టియును శాంతభావమును ప్రశంసనీయములు. నవకు
మారుఁడు మొగలాయీలతో తలపడనున్నప్పు డీదూర
దృష్టియును, ఉపదేశమే కాదా? ఆతనికి విజయము
సమకూర్చినవి. నవకుమారు నీతఁడు తనచేతిలోని కీలు
బొమ్మవలె నాడించినాఁడు. హేమలతానరేంద్రుల వివా
హమునకంతరాయము కలిగిన దీతనివలననే కదా! కొ

మనసు నవకుమారునియింట ప్రవేశము కలిగినదీతనివలన
నేకదా. గోకులదాసే లేకున్న మనకు మాధవీకంకణమే
లేకుండియుండును.

నవకుమారుఁడు విశేషప్రజ్ఞాసమన్వితుఁడు కాఁడు. భా
ర్యయొద్దకుఁబోయి యామెచెప్పినమాట బాగుగనున్న
దని యందులకుఁ దలయూఁచివచ్చును. మంత్రి, తనయొ
ద్దకు వచ్చి యతఁడు చెప్పిన దానికి వల్లెయనును.
నవకుమా చివరకు తరతరములనుండి వచ్చుచున్న స్పర్థయె
ఁడు.- యాతనిమనంబును వశము చేసుకొని గోకుల
దాసుని ప్రేరణమున విజయము నొందినది. ఈపగయే
హేమలతానరేంద్రుల మనస్తాపంబులకుఁ గారణమైనది.

పతివ్రత యనిన నవకుమారుని భార్యయే పతివ్రత
ఆమె యేయిల్లాలు. ఆమె నెరపవలసినవిధ్యుక్తకార్యము
లలో లోటుపడిన దొక్కటియును గానరాదు. భర్తకు
సమయము వచ్చినపుడు మంత్రిగా నుండి పనిచేసినది.
గృహిణీధర్మముల నిర్వర్తించునపుడు స్వతంత్రురాలై
ప్రవర్తించినది. భర్తను వశంవదునిం గావించుకొనిన

నవకుమారు చండశాసనుండగుగోకులదాసుకూడ నామె
నిభార్య. యాజ్ఞ యనిన గడగడ వడఁకుచుండెను. హిం
దూసిద్ధాంతములనుబట్టి పత్నీధర్మమెంతవఱ
కు విధ్యుక్తముగనుండునో యంతవఱకు తనకూఁతువివా
హవిషయములంగూర్చి భర్తతో స్వతంత్రించిముచ్చటిం
చెను. ఎంతవఱకు తనయుపదేశము భర్తమనంబున పని
చేయునని యామె తలంచెనో యంతవఱకే చెప్పిచూచి
నది. శిరీషునివివాహమున కొడంబడినది ఆమెకు భర్త
యందుఁగల యధికారము తక్కువచేత కాదు. గృహిణీ
ధర్మముల పూర్ణముగ నెఱింగినయాచారశీల కావున తన
విధ్యుక్తధర్మ మెంతవఱకున్నదో యంతవఱకు, ప్రవర్తిం
చి తనయుపదేశము త్రోపుడుపడినప్పుడు యజమానుని
యాజ్ఞలప్రకారము నడచుకొనియెను. ఇప్పట్టున నవివే
కవతులగుయువతులు ఇట్టిగృహిణీమార్గముల సంచరింప
నేర్తురా? "కార్యేషు దాసీ, కరణేషు మంత్రి &c., &c.,
అనుప్రమాణవచన మీయామెయెడనన్వర్థమైనది.

హేమలతానరేంద్రుల వివాహవిషయమున భర్తవి
ముఖుఁడగుట కనిపెట్టినది. మరల వల్లెత్తలేదు, అట్టివా

న్నీగలసతి మతియొక్కతెయైనచో తనమతమునకు ప
తివ్యతిరేకముగ ప్రవర్తించినచో హేమలతాశిరీషులకు వెం
ట్లయగునా? ప్రతికుటుంబమునకు యజమానుం డొక్క
రుండుండవలయును. ఇద్దఱుండరు. భార్యయైన కావలయు
ను. భర్తయైన కావలయును. వారిలో వారికి పనిపాటల
విషయమున సమానబాధ్యతయుండియున్నను సంపూ
ర్ణస్వాతంత్ర్యము సర్వత్రఅన్ని జాతులయందునుగూడ పు
రుషునియధీనమై యుండు. భార్య భర్తకర్ధాంగియైనను
ప్రకృతిసిద్ధంబుగ పురుషునకు లభ్యంబైన శారీరక పాట
వంబువలన నతండు పూర్ణస్వాతంత్ర్యమునకు తగినవాఁ
డు. అదియే భగవదుద్దేశంబు. భర్తమరణానంతరము
హిందూసుందరులందఱును ఆచరింపవలసినవిధ్యుక్తక్రి
యలీమెయందు చక్కగ వర్ణింపఁబడినవి. అంత్యదినము
ల సాంసారిక సుఖములనెల్ల పరిత్యజించి మధురానాథుని
సేవించుచు అతనిదేవాలయంబునందె యధివసించి కా
లము గడపెను. ఇదియే యనుబంధములను వదలించుకొ
నుటకు మార్గము. ఈయనుబంధములను క్రమక్రమముగ
వదలించుకొనకున్న మనుజున కవసానసమయమునను క
లుగుదుఃఖమున కింతయని మేరయుండునా? ఎంతవఱ

కీయనుబంధములనుండి మనుజునకు విముక్తి కలుగునో
మరణ మంతసుఖప్రదముగ నుండు. మన పూర్వులేర్ప
ఱచినవానప్రస్థసన్న్యాసాశ్రమస్వీకరణాది కార్యములును,
వానియుద్దేశములును చక్కఁగా తెలిచిచూచిన నందుగల
మోక్షసాధనము విదిత మగును.

మాధవీకంకణము.

ప్రథమఖండము.

మొదటిప్రకరణము.

పువ్వు పుట్టినతోడనే పరిమళము.

1590 సంవత్సరమున ఎలిజబెత్తు రాణి సర్వోత్కృష్టసామ్రాజ్య నిర్మాణమునకై పశ్చిమఖండమునఁ బునాదులు వేయఁ బ్రారంభించెను. ప్రాగ్దేశంబున మహాపురుషుండగు అక్బరు శ్రీమంతంబును నభ్యుదయపరంపరాభిశోభితంబును నగు సామ్రాజ్యమును స్థాపించుచుండెను. ఒకనాఁటి సాయంకాలమున గంగాతీరమున ముగ్గురు పిల్లలాటలాడుకొనుచుండిరి. ఆప్రదేశం బత్యంతమనోహరంబై, విచిత్రశోభాసంపూర్ణంబై పురాణప్రసిద్ధంబై యలరారుచుండెను. అత్యాయతంబగు గంగాతరంగిణి ప్రాక్పథంబునఁ బండ్రెండు యోజనంబులు నిరర్గళంబుగఁ ప్రవహించి యాస్థలంబుకడ రాజమహలు కనుమల చుట్టును మలపుతిరిగి యంతనుండి దక్షిణాముఖంబుగఁ బ్రవ

హించును. ఈయిఱుకుగంతల సందునుండి విజయయాత్రికు లెందఱెందఱో పశ్చిమమునుండి ఫలవంతంబులగు వంగదేశ సమప్రదేశంబుల దిగితమవ్యూహకార్యంబుల కది స్థానభూతంబు గావించి తమతమ రాజ్యములను స్థాపించియుండిరి. పూర్వ మొకప్పు డత్యున్నతస్థానము నందిన "గార్" "తోండా" "రాజమహాలు" పట్టణంబు లిప్పుడు కేవల నామమాత్రావశేషంబులై యున్నవి. కాని యందొకటి మున్ను హిందూరాజుల రాజధాని. ఒక్కటి యాఫ్గన్‌ప్రభువుల ప్రభుస్థానము. ఇంకొక్కటి మొగలాయి పాదుషాల ప్రధానపట్టణము. పదునాఱవ శతాబ్దమునందు బంగాళా దేశమునందనేకవిప్లవములుజరిగినవి. దానిని బట్టియే యాదేశ ప్రభుత్వము పదింబదిగ మారుచువచ్చెను. ఈకాలమునం ద్వీపదేశమున నాఱితేరినసామంతవీరులును, నిశ్చలులగు ప్రజానాయకులును జాలమంది బయలుదేఱిరి.

పిల్లలందఱు నిసుకలో నాటలాడుచుండిరి. తూర్పున వెనుకదిక్కుగా మాల్దాదేశమందలి సారవంతములగు సమప్రదేశములు, అవైపుల నేపుగఁ బెఱిగి పచ్చగఁ గాన్పించుచుఁజూడశృంగారములై యొప్పువరిచేలు. ఆచేలకు

దరిదాపుల పనసలుదీర్చి పెరిగియున్న పేసమోసిన మామిడితోటలు, ప్రపంచమునందింకొక్కెడనైన మాదిరికైనను లభియింపని యందలి మేలిరకముపండ్లు, సస్యములపచ్చదనముచేమిక్కిలి నైల్యమునొందిననీడలు, చూడమనోహరముగ నుండెను. దరోద్ధత యగుతరంగిణి వారికి ముందుభాగమునందున్నది. ఆనది కవ్వల రాజమహాలు కొండకనుమలు సమమనదుము చీలి విజృంభించియున్నవి. ప్రొద్దుగుంకు సమయమైనది. సరకుపడవలెన్నియో రాత్రిమజిలీకై యచ్చటఁ గట్టివేసియున్నవి. ఆపడవలలోఁగొన్ని, బియ్యము, చక్కెర, ఉప్పు, నూలుబట్టలు, పట్టువస్త్రములు, బంగాళా దేశమునుండి యుత్తర హిందూస్థానమునకుఁగొనిపోవుచుండెను. కొన్ని బిహారుదేశపు అపరదినుసులును, బనారసు, బుటేదారు మున్నగు వలిపెంపు పట్టువస్త్రములును, ఇత్తడి సామానులును, కొనితెచ్చుచుండెను. మఱికొన్ని పశ్చిమఖండము నందలి పెద్దపెద్ద నగరములనుండి రకరకముల సరకు సామాగ్రులఁ గొనితెచ్చుచుండెను. ఆదినములలో హిందూదేశవాణిజ్యమునకు గంగానదియే పెద్దరాచబాటగా నుపచరించుచుండెడిది. తీర్చికట్టిన పడవలు వేలకొలఁది యానదీ

గర్భంబునఁ గ్రిందనుండి పైకిని పైనుండి క్రిందకును రాకపోకలు సేయుచుఁ గన్నులపండువగ నెట్లువిహరించుచుండెడివో యావిషయములను కాలముచెల్లినవృద్ధు లిప్పటికి గథలక్రిందఁ జెప్పుచుందురు. ధూమశకటముల మూలమున వాణిజ్యమిప్పుడు చులుకుగా జరుగుచున్నది. పడవలలోను బండ్లలోను బ్రయాణముచేయు దినములకన్న నిప్పుడు రాకపోకలును సుకరముగనె జరుగుచున్నవి. కానిప్రజలకిప్పుడు పూర్వమున్నంత విశ్రాంతియున్నట్లు కన్పట్టదు. ఆదినములలోఁ బురుషులును స్త్రీలునుగూడఁ దమతమ కులవృత్తులననుసరించిపనిపాటలను జేసికొనుచుఁ గడుపులోనిచల్ల గదలకుండ నుండెడివారు. ప్రాగ్దేశమునందనుశ్రితముగ నుండు కేవలజీవనమున కేయంతరాయమును లేకుండ జనులెల్లరును దమతమ పల్లెలనుండి సుఖజీవనము సేయుచుండెడివారు.

సంజవేళ నక్షత్రముల వెలుతురున నానదీతీరమున బాలకు లిద్దఱిసుకలో బొమ్మరిండ్ల[illegible]గట్టుచుండిరి. తన్వాంగియును, దరళనయనయు నగుబాలిక యొక్కర్తు వారి బొమ్మరిండ్లవంకఁ దదేకవీక్షణంబుగఁ జూచుచుండెను. ఇతరఖండంబునందువలె మనఖండమున సంధ్యారాగము

నిశేషకాల ముండదు. తేజోనిలయం బగుసూర్యబింబం బస్తమించిన వెనుకనొకయరగంట లోపుగనేగదా చీకఁటులలముకొనుట! ఆపరిసరమున నున్నవీరనగరప్రదేశం బంధకారముచే నదృశ్యము. దానిచుట్టు నున్నమామిడి తోపులును జెట్లసందులనుండి మినుకుమినుకుమను దీపప్రకాంతులును మాత్రము దృశ్యము. నదీతీరము గ్రమక్రమంబుగ నత్యంతపరిశ్రాంతం బగుచుండెను, ఆదినమునకుఁ దనపనియంతయును దీరిపోయినదను సంతోషమునను బోలె పడవలవాండ్రుపాటలు పాడఁజొచ్చిరి సాయంకాలభోజనంబునకై పడవలమీఁది ప్రొయ్యిలు మండుచుండెను.

బాలు రిరువురును సమానవయస్కులు. ఆకారమునందును శరీరప్రకృతియందును మాత్రము భేదించియుందురు. వారలవయసు కొంచెమించుమించు పదునైదేండ్లుండును. శిరీషుఁడు సమదర్శనుఁడు. బలిష్ఠుఁడు. దృఢశరీరుఁడు. యౌ[illegible]వంతులకుండవలసిన దేహదార్ఢ్యమంతయు నాతనికడఁ జేరియున్నది. బలిష్ఠులగుపిల్లవాండ్రు చాలమందివలెనే యాతఁడు స్వభావసిద్ధముగ సాధువర్తనుండై యలరుచుండెను. నరేంద్రుని ముఖవర్చస్సు

తేజోవంతము. రూపరేఖా విలాసములు సుకుమారద్యోతకములు. శిష్టాచార సంపద్విశిష్టములు. మన దేశమునం దిట్టిరూపాకార విశేషములవలన సత్కుల ప్రసూనతయు, వంశప్రతిష్ఠయును ద్యోతకమగుచుండును. నీలంపుముంగురులు మాటిమాటికి నరేంద్రుని ఫాలతలంబున వచ్చి పడుచుండెను. ఆతఁడిసుకలో నటునిటు పరువెత్తుచున్నప్పుడు శ్యామలనయనంబులు సంతోషతరంగితంబులగుచుండెను; కాని యాతఁడు స్వభావసిద్ధముగఁ గోపిష్ఠి. బలవత్తరుండగు నాతనిసంగడికాఁడీతని మొగమేమాత్ర మెఱ్ఱబడినను దప్పించుకొని పోవుచుండెడివాఁడు.

శిరీషునికుటుంబము శ్రీమంతమైనది కాదు. వంశప్రతిష్ఠయైన హెచ్చైనది కాదు. కాని ప్రపంచయాత్ర జయప్రదముగ నడుచుటకు వలయు సౌజన్యము, శాంతత, సౌమ్యత మొదలగుసద్గుణము లన్నియు నతని యొద్దనుండెను. నరేంద్రునకు వంశానుక్రమణికగ వచ్చుస్వాస్థ్యములు విరివిగ నున్నవి. ఆ చుట్టుపట్టుల నాతనివంశప్రతిష్ఠయు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతమై యున్నది. పరంపరానుగతికమై వచ్చుశరీరసౌందర్యమువలెనే సూక్ష్మగ్రహణశక్తియు నాతనికి జన్మముతోడనె యంకురించినది. కాని యెంత

దివ్యమైన శేముషీవిలసనమున్నను శాంతాదిసద్గుణంబులు లేక ప్రపంచకవ్యవహారంబుల విజయంబు సమకూడదు. అవి లేకుండుటవలన ననర్థంబు లెన్నియేని సంప్రాప్తంబులగుచుండును. అట్టి శాంతగుణసంపర్క మాతనికడ లేకయుండెను.

నక్షత్రము వెలుంగున బొమ్మరిండ్లాట లాడుచుండిననాటి సాయంతనసమయంబున నరేంద్రునకు నిశ్చయముగ నట్టియుపజయమే సంఘటిల్లినది. సామాన్యముగ నాతఁడు బుద్ధికుశలతయును, వివేకమునుగలిగిన వాఁడై యుండియు నాదినమున సహజంబుగనుండుతనయుద్రేకంబునకొక్కింత లోనైనవాఁడు. దగ్గఱనుండి మెలపున సంచరించుచు మిన్నక చూచుచున్న యాచిన్ని బాలికయే యాయుద్రేకంబునకుఁ గారణము. హేమలత కేండ్లు పండ్రెండు. ఆచక్కెరబొమ్మ మార్దవంబునకును, సౌశీల్యంబునకును బుట్టినయిల్లు. నరేంద్రునకును నామెకును నాబాల్యస్నేహము. పిల్లల కెంతటి యనురాగోద్రేకత యుండునో యంతటియనురాగవిశేషమున నాతఁడామెను ప్రేమించియున్నవాఁడు. తలిదండ్రులు లేనిపిల్లల కుండురహస్యదుఃఖము లన్నియును నాతఁడెప్పటికప్పు డామె చెవిని

వేయుచుండెను. ఆమెయును నాతనికష్టంబుల సానుతాపంబున నాలకించుచుండెను. ఆతనిమనంబునఁ బుట్టుపెద్దపెద్దకోరిక లన్నియును నతిగోప్యంబుగ నామెకడనేకరువు వెట్టును. ఆమెవనను మిక్కిలిమెత్తనిది. రాగయుక్తుండగు నాబాలునిబాధ లేవియో, ఆతని కోరికలేవియో, యేలయాతఁడు పరితాపమునందుచుండెనో, యామెకేవియు గోచరింపవయ్యెను. కాని, యాతనింగూర్చి యనన్యసామాన్యంబగు బరితాపంబునొందుచు నసామాన్యానునయంబుల నాతని నూరార్చుచుండెను. అట్లువారిరువురును నేకాంతసౌహార్దసంబంధంబు వడసియయ్యది కేవలహృదయస్థంబై గుప్తంబుగ నుండుటచే నొండొరులు నెంతయో సంవేదనము నొందుచు వర్తిల్లుచుండిరి.

అట్లుండగ వారియుభయులమధ్యను శిరీషుఁడువచ్చి చేరెను. ఈచిన్నదానియందాతనికి స్నేహభావము. అది యాటలయందలిచెలిమి. అంతకన్న శిరీషుఁడెచ్చుకోర్కెయును విశదీకరించియెఱుంగఁడు. ఈముద్దుగుమ్మ హృదయమునాకర్షింతమనువెఱ్ఱియూహ యాతనికిఁ బుట్టినట్లైనను గనుపట్టదు. ఆదేశమునందామెతండ్రి సర్వాధికారి. తండ్రికీమెయొక్కతెయె కుమారె. కాని శిరీషునివిశ్వల

నయనంబుల గుప్త. యోచన లెవ్వియో యున్నట్టు యోచనాశీలంబులై యొప్పునాతనిదృష్టి ప్రసరణములవలన స్ఫురించుచుండెను. ఆయోచనలేవియో యెవ్వరికిని నూహింపశక్యముగాకుండెను. రహస్యంబుగనాతనిహృదయంబున నెంతపెద్దయూహలున్నను వానినెప్పుడాతఁడు వెలువరించువాడును కాఁడు.

ఆదినమున హేమలత శిరీషునిబొమ్మరిల్లు పూర్తియగునంతవరకును శ్రద్ధగఁ జూచుచున్నది. ఆతనికిది యెంతో యానందముగ నుండెను. ఆతం డాపనియందెంతయు శ్రద్ధాళుండై విసుగుజెందక పూర్తిసేయుచున్నవాఁడు. నరేంద్రునకది యస్వస్థతకుఁ గారణంబై మనస్సునఁ గినుకజనింపఁజేయుచుండెను. హేమలతా శిరీషులవంకనసూయతో రహస్యముగఁ జూచుచుండెను. కాని యారహస్య మెంతయడచిపెట్టవలెనన్నను లోపల నిమిడియుండుటలేదు. ఇట్లొక్కగడియవఱకును జరిగినది. శిరీషుని బొమ్మరిల్లు పూర్తియైనది. ఇల్లుచక్కగ సంపూర్తియగుటగాంచి సంతోషముతో హేమలత చప్పట్లుచరిచెను. ఆయానందోద్రేకము నరేంద్రునకు మనశ్శల్యమయ్యె

ను. చేతులకు వడఁకు పుట్టెను. అందుచే నాతనిబొమ్మరిల్లు చెడిపోయెను.

అంత శిరీషుఁడు "చెలికాఁడా! నీవు బీరములు చాల గొట్టెడివాఁడవే నేఁడు నీవు చేసినపని యేదియో చూపు" మని యడుగుచు నాబాలికతోఁ జెట్టాపట్టాలు పట్టుకొని నరేంద్రుఁడున్న యెడకరిగెను. ఆతఁడూరక స్థైర్యము చెడినిలువబడియెను. నరేంద్రుఁడు పడిపోకుండ మిగిలియున్న యిసుకనుప్పగూడ కాళ్ళతో దున్నివైచి ధూర్తుండై "ఈసాయంతనము నేనేమియును బని చేయఁ దలఁచికొనలేదు. దానికేమిగాని నీవు నన్నుఁ నేఁడేల యీయేటియొడ్డునకు రమ్మనినాఁడవు? ఇంతతడవీబాలిక నిచ్చట నేలయాపితివి? ఈపాటికీమెతలిదండ్రులు తారులాడుచుందు" రనియెను.

"ఆమెతండ్రి యడిగినయెడల నేను జవాబుచెప్పెదను. ఏమిచెప్పవలెనో నేనెఱుంగుదును. నీకుమాత్రము నే నేమియును జెప్పను నరేంద్రా! చేతకానితనమునకు తోడు మోటుతనము కూడనా?

ఇల్లాపాడైపోయినది. మఱి చెడిపోయినది"

"నాబొమ్మరిల్లు పోయిన నుండుటకు నాకింతకంటె మంచియిల్లున్నది. కొందఱేయిల్లునుగూడ లేనివారున్నారు. వారిమాటయేమి?"

ఇయ్యది శిరీషునకుఁ దిట్టనతిట్టు. ఇప్పుడాతఁడు హేమలతతండ్రియింట బ్రతుకుచున్నాఁడు. శిరీషునకుఁ గోపము వచ్చినది. కాని యోఁపుకొని నరేంద్రునున్నతికిఁ దగినట్లు గౌరవముఁగ జవాబుచెప్పెను. నరేంద్రా! నాస్థితిగతులు నేనెఱుంగనివి కావు. అందున నాకాభిజాత్యము లేదు. తలపంపులును నీవు నీకులగౌరవముల నెఱింగి నీతాతప్రతిష్ఠనుబట్టి మాటలాడుచుండుమని నాకోరిక."

"శిరీషుఁడా! మాతాతగారి ప్రతిష్ఠను జ్ఞాపకముచేసి పుణ్యముగట్టుకొంటివి. ఆయన బ్రతికియున్నదినములలోఁ జాటుచాటున నోదిగి తిరుగువారందఱును నిప్పుడాయన నాకొప్పగించిన జాగీరంతయును విచ్చలవిడిగఁ గొల్లబెట్టుచున్నవారు. నాచెలికాఁడుమాత్రమీజిత్తులెఱుంగకుండ నున్నవాఁడా?"

శిరీషుఁడు శాంతముతో "నరేంద్రా! నీయిష్టము వచ్చినట్లు మాట్లాడుము. ఈమెకొఱకై తండ్రి తోట్రు

వడుచుండును. హేమలత నింటికిఁ దీసికొనిపోయెద" నని చెప్పెను.

నరేంద్రుఁడు శిరీషునకు దగ్గరగఁ బోవుచున్న బాలికను గాంచి కుపితుఁడై "శిరీషా! ఈ హేమలతను నీ కెవ్వ రొప్పగించినారు? ఈమెకు నీసంరక్షణ యెన్నాళ్ల నుండి?" అనియడిగెను.

"నేనామెకు సంరక్షకుడను కానుగాని నీవంటివి చ్చివానిబారి బడకుండ సంరక్షించుటకు నాకు బాధ్యత యున్నది"

"నీవావల నుండుము. ఈమెనాతోడ నాటలకువచ్చినది. ఆమె నాతోడనే యింటికివచ్చును." అని నరేంద్రుఁడు కేకలువైచెను.

"నీవర్తనమింతకంటెఁ గొంచెము చక్కఁజేసికొందువేని నరేంద్రా! నీవామెను తీసుకొనిపోవచ్చును. నీవంటి శిష్టాచారవిహీనునకీమె నీ రాత్రియొప్పగించి పోనోపను" అనియెను.

"ఛీ! కులహీనుఁడా! దూరముగ నుండుము. ఆమెప్రక్కను నిలువబడుటకైనను నీకర్హత లేదుపొమ్ము."

ఈనిందా వాక్యములకు శిరీషుని బలిష్టమగు దేహము కంపించెను. ఉన్నచోటనేయుండి నరేంద్రునివంక తదేకవీక్షణముగఁ జూడసాగెను. కోపము నాపుకొనెను. మరలనేమియు ననఁడయ్యెను జడుపుచెందినయా చిన్నదానికై దండయొసఁగి యింటిదారి పట్టెను.

ఇది చూచెడుసరికి నరేంద్రుని కాగ్రహము మఱింతయుద్రేకమయ్యెను. నోరు మెదపకుండ నాతనియెడశిరీషుఁడు కనఁబఱచిన యీతిరస్కారమున కున్మత్తుఁడై తన సత్త్వకొలఁది నరేంద్రుఁడాతనిపైఁ బడెను. హేమలత యలజడినొంది కెవ్వన నార్చెను. శిరీషుఁడు నరేంద్రునకుఁ దీసిపోవువాఁడు కాఁడు. ఉద్రేకించియున్న యా బాలకుని నడుము గట్టిగఁబట్టుకొని తృణప్రాయముగ నెత్తి యినుకలోనికి విసరివైచెను నరేంద్రుండసహాయుండై రోజుచుఁ బడిపోయెను.

ఆబాలికకన్నుల యెదుట జరిగిన యీపరాభవంబున నాతండెంతయు లజ్జితుండై యొడలినిండ నలముకొనినదుమ్మును ధూళియును దులిపికొనక యేరాయి యొకటి యెత్తి శిరీషునిపై రువ్వెను. ఆరాయి శిరీషుని కుడికంటిపైఁ దగిలి పెద్దగాయమయ్యెను. శిరీషుఁడిసుక

లోఁ గూలఁబడి తనపైబట్టతో రక్తము నెట్టులైన నాఁపు
కొనఁబ్రయత్నించెను.

హేమలత యిదియంతయుఁ జూచుచు నూరకుం
డెను. ఆమెమనస్సున నొకమూల పరితాపమును నొక
మూల తిరస్కారభావమును బొడసూపి కన్నుల నశ్రుక
ణంబులు తళతళ మెఱయఁజొచ్చెను. అంతనామె యేటి
లోనికిఁబోయి తనచీరచెరగుఁ దడిపి శిరీషుని మొగము
స్రవించుచున్న రక్తము దుడువఁజొచ్చెను.

శిరీషునిగాయ మంత యుపద్రవకరమైనది కాఁ
గానియాతఁడు నెమ్మదిగ లేచి నిలువఁబడుసరికి రక్తము
దికి స్రవించుచుండెను. అంత నాతఁడు శాంతముఁ
“ హేమలతా ! ఇంటికి రమ్ము. ప్రొద్దుపోయినది. ఇఁ
కిచ్చట తడయరాదు ” అని చెప్పెను. వారిద్దఱును
ట్టాపట్టలు బట్టుకొని నరేంద్రునివంకఁ జూడకుండ నిం
డారిబట్టిరి. నరేంద్రుఁడొక్కఁడును నచ్చటనే మనోవ్య
పాలై చీఁకటిదళముగఁ గ్రమ్మువఱకును నిలిచియుండె.
అప్పుడాతనిమనస్సున నెన్నియో దుర్యోచనలు పుట్టె
అనుశ్రుతవంశప్రతిష్ఠగల కుటుంబమునఁ బుట్టి విచ్ఛి
వలెఁ బ్రవర్తించెను. చిన్ననాఁటినుండియుఁ దనం

దనురాగముతో మెలఁగుచున్న యాచిన్నదానికిఁ దన
గౌరవమెల్లఁ బోఁగొట్టుకొనియెను. శిరీషుఁడు కులగౌరవ
ము లేని యాశ్రితుండె యయ్యును మిక్కిలి యౌదార్య
భావముతోఁ దనచెలిమికానిని లెక్కసేయక మధురహృ
దయయగు హేమలతకు సంతోషముఁగలుగ బ్రవర్తిం
చెను. ఇది యాతని ప్రపంచయాత్రయందలి భావిఫల
సూచనయా యేమి ?

రెండవప్రకరణము.

అన్యోన్య వివాదగలకుటుంబములు.

కొన్ని వత్సరములనుండి వీరనగరమునఁ గడలికగల కార్యములు విశేషముగ జరుగుచున్నవి. నాలుగుశతాబ్దములనుండి బంగాళాదేశమును ఆఫ్గనురాజులు కదుపులోనిచల్లకదలకుండ రాజ్యముసేసిరి. ఇప్పుడు మహాపురుషుండగు నక్బరుచక్రవర్తి ఉత్తర హిందూస్థానమునందలి మొగలాయి రాజ్యమును బలపఱచినాఁడు. ఆకారణమున బంగాళాదేశముననాఫ్గనురాజుల రాజ్యమునకు విచ్ఛిత్తికలిగెను. 1574 సంవత్సరమున అక్బరు స్వయముగ పాట్నానగరమును జయించెను. తరువాత సంవత్సరములో జయోత్సాహులును, ధైర్యవంతులు నగు మొగలాయిలకును, పరాజితులయ్యును వెనుకంజవేయని యాఫ్గనులకును బంగాళాదేశమున సమరకార్యములు మెండుగఁ గలిగెను.

హిందూజమీందారు లాదినములలో సామంతరాజులయ్యును తమతమ జాగీరులలో తమతమ జనపదంబులలో రాజులవలెనే సర్వాధికారములతో మెలంగు

చుండిరి. హిందూదేశమునందలి జాతిస్వైశ్వర్యమంతయును పల్లెటూళ్ళయందు దర్శనీయమై కన్పట్టును. జమీందారులు తమపై యధికారులకుఁ గప్పముఁగట్టుచు యథేచ్ఛముగఁ బరిపాలించుచుండిరి. వారిజాగీరులలో దండనాధికారులును ధర్మవిమర్శనాధికారులును వారే. [illegible] మేమియును లేకుండఁ బ్రజలను సంరక్షించుభారము [illegible] యందే యుండెను. వారు దేశమునందలివిద్యల [illegible] ముగా నుండ సంరక్షించిరి. కవిత నాదరించిరి. [illegible] ముల వృద్ధిజేయుచు వనిజాగులవాండ్రకు [illegible] లుగఁ జేసిరి. పై ప్రభువులకు వలయునపుడెల్ల కాల్బలమును గజాశ్వాందోళనాదికములుమున్నగు సిబ్బందియును సమకూర్చుచువచ్చిరి.

మనకథాకాలమున వీరనగర ముట్టిపురాతనవంశ ప్రతిష్ఠగలయొక హిందూసామంతపరిపాలకుని యేలుబడి [illegible]ంచుచున్నది. అక్బరు పాట్నానుజయించి మొగలాయీరాజ్యమును బంగాళాదేశమున వ్యాప్తమొనరించి [illegible] వీరనగరసామంతుఁడు తనపూర్వ[illegible]లగు సాఫ్[illegible] [illegible] [illegible] ప్రథ

భక్తివలన నాతనికిఁ జివరకు రాజ్యపదభ్రష్టతయు, తన వాసంబును, సంప్రాప్తము లయ్యెను. దానికైన నియ్యకొనియెఁగాని యాతండు స్వామిద్రోహంబున కొడంబడిన వాఁడు కాఁడు. ఆసామంతుండు వీరనగరమును విడిచిపోవుటచేతనే మొగలాయీ దండనాయకులగు తోడర్ మల్లుఁడును, "మునయాము"ను, ఆవీరనగరరాజభవనంబుల నశ్వశాలలుగ నొనర్చిరి. దాయూద్ ఖానుఁడుం గూడఁ బరాజితుఁడై బంగాళాదేశము నగ్బరుకిచ్చి సంధిచేసికొని యొరిస్సాలదేశమునకుఁజని [illegible]యైన వెనుక వీరనగరసామంతుఁడు తననగరంబునకు మరలి క్రొత్తరాజునకు కప్పముఁగట్టి యాతనిచే సామంతరాజ్యమునకుఁ బట్టభద్రుఁడయ్యెను.

దాయూదుఖానుఁడు సంధిషరతుల ననుసరించిన వాఁడు కాఁడు. కొలఁదిదినములలోపలనే యాతఁడు బంగాళమును మొగలాయీలవద్దనుండి తిరుగ వశ్యము చేసికొనియెను. వీరనగరసామంతుని మరల [illegible]ము చేయు మనియెను. శూరాగ్రేసరుండ[illegible] మ్మరుండుమాత్ర మిందుల కంగీకరించ[illegible] వచ్చిన [illegible] దాయూదుఖాను[illegible]

కులంగా నిట్లుసలుకు మని ప్రతివచనంబిచ్చెను. "ఏనాఁడు రాజ్యము సంరక్షించుకొనలేక మీరు రాజ్యపదభ్రష్టులైతిరో నాఁడె రాజ్యలక్ష్మి మిమ్ము విడిచిపోయినది. మీరు మహాపురుషుండగు నగ్బరునకు రాజ్యమునెల్ల సమర్పించితిరి. పట్టాభిషిక్తులగు రాజు లాడినమాట తప్పఁబోరు. అట్టి పని సేయ్యకొనుట మావంశాచారము కాదు. నేనిప్పుడి ఆగ్రాసార్వభౌముని నమ్మియుండెడివాఁడను."

దర్పోద్రేకసూచకంబై యవజ్ఞాసంభృతంబైన [illegible] సందేశంబునకు దాయూదుఖానుం డెంతయుఁ గృద్ధుండై యావృద్ధసామంతుని శృంఖలానిబద్ధుం జేసికొనితేరను, వానినగరం బంతయు నిర్మూలనంబు సేయను సైన్యంబులను బంపెను. కాని శూరశిఖామణి యగు నావృద్ధుండు ముందుగనే మెలకువ గనియెను. విశాలవప్రపరిరక్షితంబై తీక్ష్ణధారాశూలప్రస్తారితంబై యలరారు శిలానిర్మితప్రాకారంబు నొక్కదాని తననగరంబు చుట్టును నిర్మాణ మొనరించి సురక్షితముగ నుంచెను. అహోరాత్రము [illegible] శతఘ్నులు సర్వదిక్కుల [illegible] దట్టంబులగు [illegible] [illegible]లు చెలఁగుచుండెను [illegible]

ఢోపతండములుగఁ బొంచియుండిరి. అట్టిచోఁ గనుగప్పి కోటపైఁబడుట కెట్టివారికిని సాధ్యంబు కానేరదు. వీరాగ్రేసరుండగునావృద్ధశిరస్కుండు తనఖడ్గంబునొఱనుండి వెడలించి కరంబు నలరించి "చచ్చినపితృపితామహసంవర్ధితంబైన యీనగరంబుననే చావవలె, నిలిచిన సమరరంగంబున నిలిచి యీనగరంబునె కాపాడవలయు" ననుకృతనిశ్చయంబునఁ గాచుకొనియుండెను.

సమరకార్యవిధివిధానంబుల సలక్షణంబుగ నెఱింగినసైన్యంబులనెదిరించి సమరశిక్షాముఖం బెఱుఁగనిసంరక్షణదక్షత యెంతకాలమునని చేయఁగలదు? ఇంతలో దాయూదుఖానుఁడు మఱియొకచో నింతకన్న ప్రబలముగుశత్రువుల నెదుర్కొనవలసివచ్చెను. రాజాతోడరుమల్లుండు తానునియమించిన ప్రదేశాధికారులతోడ బంగాళాదేశమునకు మరల దండెత్తివచ్చి అక్మహాల్లువద్ద దాయూదుఖానుని చుట్టుముట్టెను. ఆయుద్ధముతో నాఫ్ఘనురాజ్యప్రతాపమంతయు చల్లారెను. నాటితో బాదిశాహ్యలక్ష్మి యంతరించెను. దాయూదుఁడు పట్టువడియెను. 1576 సంవత్సరమున నాతఁడు శత్రువులచే [illegible] ద్యెను. రాజాతోడరుమల్లుఁడు స్వయముగ [illegible]

మంతుని మందిరమునకు విచ్చేసి యాతని గౌరవించి సార్వభౌమునిచే నూతనముగ నొసంగఁబడిన రాజ్యపట్టమును సబహుమానంబుగ నొసంగెను.

దానికి సమీపమున దేవీపురమను జాగీరున్నది. ఆదేశసామంతుఁడు అఫ్గనులఁ జేరి యీ సార్వభౌముని యాగ్రహమునకు పాత్రుండయ్యెను. తత్కారణంబున రాజ్యంబునకు దూరముకావలసివచ్చెను. తోడరుమల్లుఁడాజాగీరును గూడ వీరనగరసామంతునకే పట్టముగట్టెను. శూరశిఖామణియగునావృద్ధుండు ప్రభుభక్తికనురూపంబగు గౌరవంబు వడసి తనపుత్రుని పౌత్రుని తోడరుమల్లుని సింహాసనముకడకుఁ దోడ్తెచ్చి తానును తనవంశములును నగ్బరుకుటుంబమునందు విహిత [illegible]లతో వెలంగ ప్రతినచేసెను. ఆదినమున వీరనగరమున నేమూల చూచినను పండుగగానుండెను. పురజనులందఱును అగ్బరుపేరుచెప్పి కొట్టకోలాహలము చేయుచు నూరంతయు దీపావళి చేసిరి. అంబారీలచే నలంకృతమైన యేను[illegible] తోడరుమల్లుఁడును తత్పరివారంబును వీరవారం[illegible] రేగుచుండఁ దత్పుర సౌధోపరిభాగంబులనుండి

పుణ్యాంగనలు మేలిముసుంగులు సవరించుకొనుచు యుగంధపుష్పాక్షతలు వారలపైఁ జల్లిరి

పిమ్మట కొన్ని నెలల కావృద్ధుం డారముగ్గిన పండువలె కాలముతీరి పరమపదమునందెను. అతనికొమరుండాతని స్థానమున నియుక్తుండై యాతండును కొలఁది కాలము లోనే తండ్రిమార్గంబు ననుసరించెను. ఇంక వారలవంశాంకుర మొక్క పౌత్రుఁడుమాత్రమున్నవాఁడు? అతని వయస్సప్పటికి రెండేఁడ్లు నిండలేదు. రాజ్యము వంశానుగతికంబగుటచే నాబుడుతఁడే యాజాగీరున కధినాథుండు కావలసివచ్చెను. ఆబాలకుఁడే మననరేంద్రుఁడు.

తండ్రియును, తాతయును గతించిరి. నరేంద్రునకు వెనుకదిక్కు నర్థులగువా రెవ్వరును లేరు. అతని రాజ్యస్థితి మిక్కిలి చిక్కులలోనుండెను. అది నిలుపుట దుష్కరమైన కార్యము. రాజ్యభ్రష్టుఁడై యున్న దేవిపుర సామంతుండు తృణప్రాయుఁడుగా నెంచ దగినవాఁడు కాఁడు. అనేక సంవత్సరములనుండి [illegible] మంతవంశములు రెండును నన్యోన్య[illegible] గుచున్నవి. తరతరములనుండి చిర[illegible]

చల్లారకుండ [illegible]యుండినది. నడుమనడుమ వివాహసంబంధములవలన వారి వైరానలంబు కొంతదనుక విశ్రాంతి నొందుచుండెడిది. కాని యాబాలిక పరిణతవయస్కయై పుట్టినింటినుండి యత్తింటపాదుకొనినతోడ నేభర్తృవంశాచారమునే యాపెయు ననుసరించుచు మరలమరల నాయనలంబు రవుల్కొనఁ జేయుచుండెను. పిల్లలకీవైరం బుగ్గుపాలతో లభ్యంబగుచుండును. మాతృసంబంధికు లందఱియెడ శత్రుభావంబు పెరిగెవి నీకా గర్భశత్రువు లెవ్వరనిన వీరేయని వ్రేలుపెట్టి చూపినట్లగుచుండెను.

ఉభయ రాజ్యంబులవారును తమతమస్థితి కనుగుణంబైనబలంబుల సంరక్షించుచుండిరి. వారిలో వారికి కలహములు పుట్టనిక్షణమే లేదు. ఈకలహములుమాటలతో తీరునవికావు. వానికారణములు నంతగొప్పవికావు. [illegible]నొద్దనో, యేకాలువయొద్దనో, యేసంతపేటయొద్దనో లేనిపోనిదానికేదోయొక కలహము సంప్రాప్తంబై యుభయపక్షంబులకు వందలకొలఁది సైనికులు [illegible]ంచుచుండెను. విజయంబుగాంచిన సైనికులు [illegible]యుద్ధఖలంబున గల్పిన గెలుపుధనంబున

డాము శ్రీమంతులగుటయే కాక తమయేలికలకు విశేషముగ వరుమానముల నొనంగుచుండిరి. ఇట్టి చిరప్రవర్ధితంబగు వైరంబును బహుళంబులగు నాంతర కలహంబులును గలిగియుండియు నునాయావంశనాయకులిరువురును నేదర్బారుననో యేమత సమ్మేళనముననో యేసంతర్పణ సమారాధనములనో సమావేశంబగుచు సముచితగౌరవంబుల నెదుర్కొనుచుఁ బరస్పరసమాదరంబుల నానందించుచుండెడివారు.

దేవీనగర సామంతుడు నవకుమారుఁడు. అతనికి వీరనగరవంశముపై ననుశ్రితముగ నుండదగిన యసూయ యంతయును బరిక్రమణరూపముగఁ బొందియుండెను. ఇతనిది లోతుగుండె. స్వభావసిద్ధముగ మంత్రాంగమున నెక్కువనిపుణుఁడు. తనపగవారిదైశ్వర్యమన్నఁ దన పూర్వునికంటె నాతఁడెక్కువ యసూయతోఁ జూచుచుండెను. జనులు నవకుమారుని సక్కజిత్తులును నాతని కుచ్ఛితపు తంత్రములునుజూచినప్పుడెల్ల నరేంద్రునికాత వీరపురుషోచిత ప్రవర్తనంబును నాతని నిష్కపటవ్యాపారమును వేనోళ్ళఁ బ్రశంసించుచుండిరి. వృద్ధశీలుం

డగు నాచక్కనయ్య యొక్కడ తారసిల్లినను తనలాఘవంబున కెంతయు లజ్జించి మనోవ్యథపొందనితరుణంబు లేదు.

అక్ మహాల్లునొద్ద దాయూదుఖానును మొగలాయీలు ముట్టడించిరి. నవకుమారుఁడీతరుణమును గనిపెట్టి సామంతసహాయము విశేషముగ నవసరమని దగ్గఱ వారలనందఱ నాహ్వానము చేసెను. నవకుమారుఁడు వీరనగరమును రూపుమాప నింతకన్నఁ దరుణము లేదనియును దీనిని బోనీయరాదనియును దలంచి శీఘ్రముగ పోయి దాయూదుతోఁ జేరెను. తనసైనికుల వీరనగరము ముట్టడిసేయ నియమించిపంపెను. అక్ మల్లునొద్ద రాజా తోడరుమల్లునకుఁ గలిగిన విజయమువలన నవకుమారుని యాశలన్నియు నిరాశలయ్యెను. ఆతఁడెంత యుత్సాహముతోఁ బనిచేసెనో యంతనిరుత్సాహము కలిగెను. ఆతనికున్న సర్వస్వమ్ము సర్వమ్ముహతమగుటయే కాక రాజ్యముగూడఁ బూజ్యంబయ్యెను. వీరనగరసామంతుని కియ్యది బహుమానంబుగ నొసంగఁబడియెను.

కాని నవకుమారున కెప్పుడును నిరుత్సాహంబునను డిలేదు. అతనికిఁ జక్కచెదరు లేదు. ఇల్లును రాజ్యమును

వీడి పరివాసగతుండయ్యెను. అయిన దేమియో యయ్యె
ను. ఇంకఁ దరుణము రాదా? అప్పుడు మరలవీనిని జయిం
పక పోవుదుమా? కానిమ్ము ఎంతకాలము వీరిదినము లి
ట్లుండును? ఎంతకాలము తప్పించుకొని పోఁగలరు? చూ
తము. అని పొదమాటుననున్న పులివలె నోడుపు వేసి కృత
నిశ్చయుండై కూర్చుండి యుండెను. ఆతనికి గోకులదా
సను నాతఁడు నచ్చిన బంటు. బంటనుటయే కాసి యాతని
నెచ్చెలి కానిగ భావింపవలయును. ఆతఁడే నవకుమారు
నిమంత్రి. మంత్రి కూడ పరివాసమునకు రాజు ననుసరించి
పోయెను.

గోకులదాసు మొగలాయిలకును అఫ్గనులకును
జరుగుచున్న పోరు తీఱువఱకును దాయాదుని చేరవద్దని
నవకుమారుని నిరుత్సాహపరిచెను. అతి సాహసికుండగు
నవకుమారుం డీయుపదేశంబులఁ బెడచెవింబెట్టెను. కా
ని తరువాత నెంతయు పశ్చాత్తప్తుండయ్యెను. వారుభ
యులును సమయముకొఱకుఁ గనిపెట్టి యజ్ఞాతవాసము
చేయుచు వేచియుండిరి

అట్టి తరుణము దొరకక పోలేదు. తోడరుమల్లుడు
వంగదేశమును విడిచిపోయెను. [illegible]

దాతయును గతించిరి. అతిసాహసికుండగు నవకుమారు
డు తనపూర్వబలంబులఁ బోగు సేయుఁ బ్రయత్నములు
చేసెను. కేవల బాహుబలంబునఁ దన దేవీపురమును తాను
ముందు స్వాధీనము చేసికొనినచోఁ బిమ్మట దనప్రభుత్వ
మునకు రాజశాసనము నెట్టైన సంపాదింపవచ్చునని యా
తనియూహ. కాని యోచనాపరుండగు గోకులదాసుని
నకుమారుని యుద్ధకార్యముల ప్రవేశింపనీయక మరల్చె
ను. గోకులుండు నవకుమారునితో తోడరుమల్లుడు మరల
బంగాళమునకు రాగలడు. అతడు వీరనగరకుటుంబము
నేమఱియుండఁడు. అపసిబాలకున కపకృతిఁ జేసినవారిం
జూచి యాతఁడు సహించువాఁడునుగాఁడు. ఆతఁడు పి
ల్లవాని కభయహస్త మిచ్చినాఁడు. మఱియితరసాధనము
లు యోచింపవలయును గాని యిది కార్యము కాదు. వ
ద్ధవాఁడెప్పుడును జెడ్డవాఁడు కాదు. అని చెప్పియప్పటికో
దార్చెను. వారైనను విశేషకాలమోపిక పెట్టునవసరము
లేకపోయెను. అఫ్గనులందఱును విజితులైరి. మొగలా
యీనాయకులందఱును నమ్మికట్టి [illegible] ముని [illegible]
దిరుగబడిరి. తోడరుమల్లుడు బంగాళదేశమున శాంతిస్థాపనము
నడిగింప [illegible]దవసారి వచ్చెను. [illegible]

గాళారాజ్యమంతయు మొగలాయినాయకులు తుక్కుల క్రిందఁగొట్టిచక్కఁగ ననుభవించుచుండిరి. ఇదియేమి యనినఁ బ్రభువులను ధిక్కరింపఁజొచ్చిరి. కాని అగ్బరు యీ ఠాఁఠాఁలకు లొంగెడు వాఁడు కాఁడు. సామ్రాజ్యసంస్థాపనకును దానిదృఢీకరణ కార్యంబునకును అతనియొద్ద బాహుబలమునకన్న నౌదార్యబలంబును వివేచనాబలమును హెచ్చుగనుండెను. అదియే యాతనికి చక్రవర్తిపదమొసంగినది. అతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువులకును భేదములేకుండఁ బ్రవర్తించెను. తోడరుమల్లుఁడు హిందూ సేనానాయకుఁడు. అఫ్గనులయొద్దనుండి బంగాళమును రెండుతడవలజయించినాఁడు. 1580 సంవత్సరమున బహుళంబులగు సైన్యంబుల సన్నాహపఱచి యా మొగలాయీనాయకుల సంరంభమునణఁగింప అగ్బరు తోడరుమల్లును మరలఁబంపెను.

ఈతడవనతఁడొక్క సేనానాయకుఁడుమాత్రమే కాదు, బంగాళరాష్ట్రము కంతకును బ్రదేశాధిపత్యపదవిఁ గూడనందివచ్చినాఁడు. భాగల్‌పురమునొద్ద ముప్పదివేల సైన్యముతో శత్రుబలంబుల కోపాటించి మాంఘీరుపట్టణము వరకునుబోవెను. ఈ రెండుపట్టణములుగూడ దేవీపురము

న కనతిదూరమున నె యున్నవి. క్రూరుఁడై తనపైతృకరాజ్యంబునకు విచ్ఛిత్తి కలిగించిన యాసేనానిపై నాతనిశత్రుబలగముతోడఁ గూడిపోవుట యుచితమా? కాదా? యనినవకుమారుఁడు బహువిధముల యోచించిచూచెను.

గోకులదాసు "బుద్ధికుశలతయందుఁగాని పరాక్రమవిశేషమునందుఁగాని తోడరుమల్లునితో హిందూదేశమున సములు లేరనియే చెప్పవలయును. ఆతని నిష్ఠుడెదిరించుట నీవినాశమును సంపూర్తిఁగా వించుకొనుటయే. ఈవిప్లవ మణంచుటకై తోడరుమల్లునకు మనముసాయముపోయి యుదియడఁగినవెనుక నాతనిదయకుఁ బాత్రుల మగుదుము." అనియెను.

"మొన్న నాలుగు సంవత్సరముల క్రిందట దాయూదుఖానునకుఁ దోడ్పడి తన్నెదిరించిన వానిని రాజా క్షమించుననునాశ యున్నదా నీకు?"

"రాజాయంతపగఁబట్టెడి స్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. అతఁడౌదార్యవంతుఁడు. అఫ్గనురాజులయందుఁ బూర్వమెవ్వరు భక్తివిశ్వాసములతో మెలఁగిరో యట్టివారు మొగలాయీ రాజులయందుఁగూడ భక్తి

విశ్వాసములు చూపి నమ్మికపుట్టింతురేని వారిని తప్పక యాతఁడు క్షమించి గౌరవించును."

"గోకులా! తరతరములనుండి యున్న నారాజ్యమునుండి నన్ను వెడలనడిచిన యీయగ్బరు గులామునకు నేను పాదాక్రాంతుఁడ నగుటయెట్లు?"

"నవకుమారా! మీతండ్రులు బంగాళాదేశమున ఆఫ్గను చక్రవర్తుల నెందఱినో సేవించియున్నవారు. అదృష్టవశమున బంగాళాదేశమున కిప్పుడు మొగలాయీలు ప్రభువులైనారు. వారలకాప్తుండవై మెలంగుము."

"మంత్రిపుంగవా! నీశాంతత యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము కాని నామనోవికారములు నన్ను మఱియొక వైపునకు లాగుచున్నవి. నేనీయవినీతుని సేవింపనోపను. తిరుగబడిన మొగలాయీనాయకుల గలిసి వానిపై కలిగి నాపగఁ దీర్చికొనియెద"

"నవకుమారా? బాగుగ నాలోచించి మఱి పనిచేయుము. నేనునీయెడ మిక్కిలి భక్తితాత్పర్యములు కలవాఁడను. మాతండ్రితాతలు నీకుటుంబము నెల్లకాచి

యుండిరో యట్లే నేనును మిమ్ము ననేకశతవత్సరంబులు సేవించి యుండెదను."

నవకుమారుఁ డాతీక్ష్ణత తగ్గ ప్రశాంతుఁడై నెమ్మదిగ యోచించి చూచెను. మంత్రిపుంగవుని యుపదేశమే యుక్తముగా గన్పట్టెను. గణనాతీతంబగు పరివారంబుతోడ రాజాతోడరుమల్లునకు సాయముచేయఁ గృతనిశ్చయుం డయ్యెను.

తోడరు మల్లుఁడు మిక్కిలి వివేచనాపరుండును దూరదృష్టి దూరశ్రవణము కలవాఁడును. అందువలననే యాతఁ డాయుగమున దండనాయకులయం దగ్రేసరుండని పేరువడసెను. రాజకీయదర్శనీయతయం దగ్రగణ్యుం డయ్యెను. అతండు తనబుద్ధినైపుణ్యంబున విప్లవకరులైన నాయకులతో నీషత్తయినను యుద్ధంబు లేకయే వారినందఱ వశ్యులఁ జేసికొనియెను. బంగాళాదేశమునందలి హిందూజమీందారులందరితోడను క్రమక్రమముగ సఖ్యముఁ గావించెను. భాగల్పురమునందున్న విప్లవకారుల విజయముల కేవిధమైన సరంజామా చేరకుండఁ జేసెను. అజమీందారు లందరిలోను న

నవకుమారుఁడు మిక్కిలి పట్టుదలగను నెక్కువ జయప్రదముగను బనిచేసెను. ఆతఁడు జమీందారు లందరియొద్దకునుబోయి హిందూనాయకుల నందఱి సార్వభౌముని పక్షమునకు మరల్చెను. మాంఘీరుపట్టణమున శ్రీకాంతముగబోయి విప్లవకారుల భావిసంచారసూచన లన్నియును తోడరున కెఱింగించి వచ్చుచుండెను. ఆతని ప్రయత్నములన్నియును ఫలించినవి. హిందూజమీందారు లందఱును మొగలాయీనాయకుల విసర్జించిరి వారికేదినుబంబారము లెవ్వియుఁ జేరకుండఁ జేసిరి ఆనాయకు లందఱును దిండిలేక మలమలమాడి చెట్టుకొకపక్షిగ నలుదిక్కులఁ బఱచిరి. వారిశిబిరములును స్కంధావారములును నిర్జన ప్రదేశములై పోయెను.

సార్వభౌముని యెడ నత్యంతభక్తివిశ్వాసములు కలిగి ప్రవర్తించిన భటరాజుల కెల్ల సముచితగౌరవ మొసంగుసమయము తటస్థమైనది. తోడరుమల్లునకు వారందఱిలో నవకుమారుండగ్రేసరుండుగఁ గన్పట్టెను. అతని బిలిచి "నీకేమి వలయునో కోరుము. ఈరాజ్యమును నిలుపుటలో నీవెక్కుడుగఁ బనిచేసి రాజానుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుండవైతివి. తన యెడభక్తివిశ్వాసములు కనబఱచిన

వారల సార్వభౌముండెన్నఁడును మఱచువాఁడుకాఁడు." అని చెప్పెను.

"అవక్రపరాక్రమ ధౌరేయులగు మిమ్ము నేఁగోరు కోరిక యొక్కటియున్నది. నేను మున్ను మీయెడ నొనరించినయపచారంబు మన్నింపుఁడు. మాపూర్వులు తరతరములనుండియు ఆఫ్గనురాజుల కొలిచియున్నవారలు ఆకారణమున మేమును వారి నప్పుడు సేవింపవలసినవారమైతిమి. ఇదియే నేఁగోరువరము"

"నవకుమారా! నీయభిప్రాయంబు నాకు బోధపడలేదు. బంగాళాదేశమునకు వారు పూర్వపరిపాలకులు. వారియెడ భక్తివిశ్వాసములు కలిగి ప్రవర్తిల్లుట ప్రశంసనీయమె కాని యయ్యది లోపముగా నెట్లు పరిగణింపనగు ? మహాపురుషుండగునీసార్వభౌముండు పూర్వపరిపాలకులయెడ భక్తివిశ్వాసములతోడఁ బ్రవర్తించిన వారి నెవ్వరిని యింతదనుక దండించి యెఱుంగఁడు."

నవకుమారున కేమిచెప్పుటకును తోఁచదయ్యెను. తరుణముదాఁటుచున్నది. ఇతరరాజు లందఱును బహూకరణకై వేచియున్నారు. గోకులదాసు తోడరుమల్లుని

నవకుమారుఁడు మిక్కిలి పట్టుదలగను నెక్కువ జయప్రదముగను బనిచేసెను. ఆతఁడు జమీందారు లందరియొద్దకునుబోయి హిందూనాయకుల సందఱ సార్వభౌముని పక్షమునకు మరల్చెను. మాంఘీరుపట్టణమున కేకాంతముగఁబోయి విప్లవకారుల భావిసంచారసూచన లన్నియును తోడరున కెఱింగించి వచ్చుచుండెను. ఆతని ప్రయత్నములన్నియును ఫలించినవి. హిందూజమీందారు లందఱును మొగలాయీనాయకుల విసర్జించిరి వారికేదినుబంబారము లెవ్వియుఁ జేరకుండఁ జేసిరి ఆనాయకు లందఱును దిండిలేక మలమలమాడి చెట్టుకొకపక్షిగ నలుదిక్కులఁ బఱచిరి. వారిశిబిరములును స్కంధావారములును నిర్జనప్రదేశములై పోయెను.

సార్వభౌముని యెడ నత్యంతభక్తివిశ్వాసములు కలిగి ప్రవర్తించిన భటరాజుల కెల్ల సముచితగౌరవ మొసంగుసమయము తటస్థమైనది. తోడరుమల్లునకు వారందఱిలో నవకుమారుం డగ్రేసరుండుగఁ గన్పట్టెను. ఆతని బిలిచి "నీ కేమి వలయునో కోరుము. ఈరాజ్యమును నిలుపుటలో నీ వెక్కుడుగఁ బనిచేసి రాజానుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుండవైతివి. తన యెడభక్తివిశ్వాసములు కనబఱచిన

వారల సార్వభౌముం డెన్నఁడును మఱచువాఁడు కాఁడు." అని చెప్పెను.

"అవక్రపరాక్రమ ధౌరేయులగు మిమ్ము నేఁగోరు కోరిక యొక్కటియున్నది. నేను మున్ను మీ యెడ నొనరించినయపచారంబు మన్నింపుఁడు. మాపూర్వులు తరతరములనుండియు ఆఫ్గను రాజుల గొలిచియున్నవారలు ఆ కారణమున మేమును వారి నప్పుడు సేవింపవలసినవారమైతిమి. ఇదియే నేఁగోరువరము"

"నవకుమారా! నీయభిప్రాయంబు నాకు బోధపడలేదు. బంగాళాదేశమునకు వారు పూర్వపరిపాలకులు. వారియెడ భక్తివిశ్వాసములు కలిగి ప్రవర్తిల్లుట ప్రశంసనీయమె కాని యయ్యది లోపముగా నెట్లు పరిగణింపనగు? మహాపురుషుం డగు నీసార్వభౌముండు పూర్వపరిపాలకులయెడ భక్తివిశ్వాసములతోడఁ బ్రవర్తించిన వారి నెవ్వరిని యింతదనుక దండించి యెఱుంగఁడు."

నవకుమారున కేమిచెప్పుటకును తోఁచదయ్యెను. తరుణముదాఁటుచున్నది. ఇతరరాజు లందఱును బహూకరణకై వేచియున్నవారు. గోకులదాసు తోడరుమల్లుని

గుట్టుమట్టు లన్నియు నెఱింగినవాఁడు. అతని నెట్లువశ్యము చేసికొనవలయునో యితఁ డెఱుంగును. అతివినయముతో నిష్కపట చిత్తముతో సత్ప్రవృత్తితో నిట్లు సంభాషించెను.

"ఓ మహాప్రభూ! మా యేలిక తమతో నిట్లు నివేదింప నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. ఆయనలోప మింకొక్కటి యున్నది. దాయూదుఖాను ప్రతిజ్ఞాభంగము గావించి రాజనీతిని బరిత్యజించి సార్వభౌమునిపై దండెత్తివచ్చినపుడు మాయజమానుండు సార్వభౌముని యెడ రాజభక్తి విస్మరించి అక్కమహల్లుకడ మరల నొక్కసారి దాయూదుఖానుతోఁ జేరెను."

అనునప్పటికి, తోడరుమల్లుని బొమలు ముడివడియెను. "అట్లయిన యెడ నాతఁడు కావించినది రాజద్రోహమే దాయూదున కీద్రోహమునకదా శిరచ్ఛేదమైనది" అని గుప్తస్వరంబున స్పష్టముగాఁ బలికెను

"ఓ యుదారశీలా! అయ్యది జరిగిపోయినది. మాదొర మీకడఁ గపటభావంబున నేమియును మఱుంగుపఱచుట లేదు. వీరివంశము మూఁడువందల సంవత్సర

ముల పైనుండి అఫ్గను రాజులకొలిచియుండినది. ఆవిశ్వాసమూలంబగు నుత్సాహంబున నందీభూతుండై విస్మృతప్రతిజ్ఞుండయ్యెను. సార్వభౌముండిట్టి లోపమును క్షమించి మొగలాయి వంశమునందు వీరి భక్తివిశ్వాసములఁ బూర్వపరిపాలకులయందువలె నాటికొను మార్గముఁ గావింపుఁడు."

తోడరుమల్లుఁడు యోచనానిమగ్నుండై మౌనముద్రుండయ్యెను. గోకులదాసు తన్ముఖవికాసంబుల మనోభావంబుఁ గనిపెట్టి "దేవీపుర వీరనగర సంస్థానములు రెండును, ఆఫ్గనురాజులకడ రాజభక్తియందును బలపరాక్రమములయందును ప్రతిస్పర్ధములై మెలంగుచున్నవి. మరల నొక్కసారి సముద్రవేలావలయిత సామ్రాజ్యభోజ్యుండగు నీమహాసార్వభౌముని సేవనంబున వారలప్రతిస్పర్ధ ప్రజ్వరిల్లనిండు" అనియెను.

తోడరమల్లుఁడు కన్నులపైకెత్తి "వీరనగరమా? అపుడపుడు జ్ఞప్తికివచ్చినది. శూరశిఖామణియును వృద్ధశిశుండునగు తన్నగరనాయకుండు ఎందఱెందఱో మమ్ముఁ బరిత్యజించిపోయినపుడు అతివిశ్వాసమునఁ గొల్చి

యున్నవాఁడు. మున్నాతని యాతిథ్యమున నొక్కసారి యానందించితిని. మరలనొక్కసారి యాతని శౌర్యంబునకును భక్తివిశ్వాసములకును సార్వభౌముని సత్కారంబులు నివేదింప మనసగుచున్నది” అనియెను.

“ఓయుదారశీలుఁడా! ఆపురుషుండిప్పుడైహికసత్కారంబులకందకుండఁ బోయినాఁడు. ఆయపరాక్రమధారేయుండు మీరానగరమును విడిచిపోయినకొలఁది కాలముననే యశోధనంబును గౌరవప్రపత్తియును నీలోకముపాలుజేసి స్వర్లోకంబున కరిగెను. ఆతనిపౌత్రుండిప్పుడు చిన్నబిడ్డఁడు ఆతఁడే వీరనగరమునకుఁ బ్రభుండు. దేవీపురముఁగూడఁ గొంతకాలమునుండి యాతనియధీనమునందున్నది.”

అనునప్పటికొక్కింతవిశ్రాంతి యొదవెను. తోడరుమల్లుఁ డాలోచనాధీనుండయ్యెను. ఆతని బలుకరింప నెవ్వరును సాహసింప లేకపోయిరి. తనయదృష్టము ఫలించినను శుష్కించినను నిదియె తరుణంబనినవకుమారుండు తలంచెను. గాని యాతడును మాటలాడుటకు సాహసింపలేకపోయెను. తోడరుమల్లుఁడు తనతీర్మానము నెఱింగించి యాయంశముఁ బరిష్కరించెను.

నవకుమారా! నీమంత్రిపుంగవుండు నీపక్షమున మిక్కిలి చక్కగ మాట్లాడినవాఁడు. నీవీనడుమ సార్వభౌమునకుఁ జేసిన సాయము నీపక్షముగ నెక్కువపని చేయుచున్నది. అయ్యది యగ్రబహుమానంబుల నందకుండఁ బోరాదు. నాలుగువత్సరంబులక్రిందట జరిగిన లోటుపాటునెల్లఁబరిశీలింప సార్వభౌమున కిప్పుడు సమయముకాదు. నీపూర్వాలోపముల నన్నిఁటిని ప్రభువరుండు క్షమించినాఁడు. ఇఁకముందు మీభక్తివిశ్వాసములనమ్మియుండును. కానియొక్కటిమాత్రమున్నది చిన్నబిడ్డండగు వీరనగరపరిపాలకునకు దేవీపుర మొప్పగించి కొలఁదికాలమే యైనది. ఇంతలో దానిని వీరనగరంబునుండి యెడసేయుట కర్తవ్యముకాదు. ఇంకను కొంతకాలమైనఁగాని నీరాజ్యము నీకులభింప నేరదు. ఈనడుమ సార్వభౌమునకు నీభక్తివిశ్వాసంబులు కనఁబఱపవలయు. ఇప్పుడు వీరనగరదేవీపురరాష్ట్రంబులు రెండింటికిని నీకు దివానుపద మొసంగుచున్నారము. ఆచిన్నబిడ్డనికి నీవే సంరక్షకుండవై మెలంగుము. ఆతనికిప్పుడు యోగ్యుండగు సంరక్షకుండు కావలయు. సమర్థుండగు పరిపాలకుండు కూడ వలసియుండు. ఆతనికి వయసువచ్చినయనం

తరము దేవీపురము వీరనగరమునుండి వెలిసేయుదుము. ఈకార్యమున నీవు విశ్వాసపాత్రుండవై మెలంగి దాని నుద్ధరించితివేని నీరాజ్యము నిన్ను చేరును. ఇట్టిపూర్వరాష్ట్రీయసంస్థానమును నిర్మూలింప సార్వభౌమునభిమతంబు కాదు. ఈకార్యమును విశ్వాసయుక్తముగ నెఱవేర్పుము. నీపైతృకరాజ్యమును మరల సంగ్రహింపుము. అవిశ్వాసమున కెడగలిగి యుండవలయునుసుమా! స్నేహితులగు వారియుపకారంబుల నీతోడరుమల్లుం డెన్నటికిని మఱవడు శత్రువర్గముల మాటాడ వెనుదీయఁడు."

ఈపుణ్యవచనంబు లాలోచనామందిరంబున నెల్లెడఁ బ్రతిధ్వనించెను. ఈయుపదేశంబులు మనస్సునకు వచ్చెను వనకుమారుని హృదయంబు క్రుంగెను. తరతరములనుండి ప్రతిస్పర్ధిగానుండిన శత్రుకుటుంబమునఁ దానేదివానుపదము నంది నిర్వాహకుండై మెలంగుటయాతనికి విషప్రాయముగ నుండెను. రాజశాసనమైనవిమ్మాట నాతనిహృదయమునుండి యెద్దియో వెలువడనుండి పెదవులు మెదల సంసిద్ధమయ్యెను. కాని విశ్వాసపాత్రుండగు గోకులుండు స్వామికార్యసంరక్షకుండయ్యెను. వెనుకటి విప్లవంబునకు ఉపశమంబు కలిగెను.

ప్రవాసవృత్తి తొలంగెను. దివానుపదము లభ్యంబయ్యెను. నవకుమారునకు దేవీపురవీరనగర రాష్ట్రములు రెంటికిని గొన్నిసంవత్సరముల వఱకును సంపూర్ణాధికారముచే జిక్కెను, దేవీపురముమరల లభించునన్నరాజాజ్ఞయాతనికి బురోమార్గంబయ్యెను. ఎప్పటికైననీకుటుంబమునకు దేవీపురము మరల లభ్యంబగునని మనసునకు విశ్వాసముకలిగెను. ధీమంతుండగు గోకులదాసుని బుద్ధి యోచనలన్నియును బ్రత్యక్షముగ గోచరించెను. తోడరు మల్లున కాతండు సప్రణాముండై "ఓయుదారశీలుఁడా! మీరుచూపిన యీయనుగ్రహంబునకు మాప్రభుండు సంతోషమగ్నుండై యానందపారవశ్యమున మాటలాడ నేరకున్నవాడు. మహనీయుండగు నీహిందూదేశసార్వభౌముని యౌదార్యంబునకు సమర్థంబగు ననుగ్రహంబు మీవలన లభించుటంజేసి యయ్యదిమాకెంతయు సంస్తవనీయంబై ధన్యాత్ములమైతిమి. ఈయనుగ్రహంబుమాప్రభుండు కోటిగుణితంబుగఁ బరిగణించుచున్నాఁడు. ఈమేలు జన్మమున్నంత వఱకును మఱవఁడు. అచలభక్తివిశ్వాసంబులఁ గృతజ్ఞుండై పరివర్తిల్లుచుండు. ఓమేధానిధీ! నీకుదీర్ఘాయు వగుఁగాక! అగ్రమరాజుల

యెడ దేవీపురవీరనగర రాష్ట్రములు ప్రతిస్పర్థగలిగి యెట్లుప్రవర్తిల్లెనో యట్లేయీ రెండు సంస్థానములును నొకటి నొకటి మించి మొగలాయీ రాజ్యమునెడనప్రవృత్త తతోద్రేకవర్తిల్లుచుండు.

నవకుమారుండు సతీసుతాసమేతుండై వచ్చి వీరనగరమున దివానుపదమునఁ బ్రవేశించెను. ఆతనిప్రియతనూజ హేమలత. నిరుపమాన సౌందర్యవతి. హేమలతానరేంద్రులిరువురు నన్యోన్యానురాగంబున దినదిన ప్రవర్ధమానులగుచుండిరి. నవకుమారుండును సద్గుణఖనియగునాతని సతీతిలకంబును వారినిరువుర నతిశ్రద్ధాభక్తులతో లాలించి పెంచుచుండిరి, గోకులదాసుకూడ నవకుమారుననుసరించివచ్చెను. తనపూర్వులవలెనే దేవీపురసంస్థానమునుద్ధరింప నెన్నియో యుపాయముల నెన్నుచుఁ బనిసేయుచుండెను.

ఇదిజరిగి యిప్పటికిఁ బదివత్సరములైనది. రాజా మానసింహుఁడిప్పుడు బంగాళారాష్ట్రమున కధినాథుండు. ఆతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తికడ మతియొక్క హిందూసేనానాయకుఁడు. ఆతని కాలమున రాష్ట్రీయసంస్థానము

అక్బరుమహల్లునకు మార్పుజెందెను. దానికే రాజమహాలని పేరువచ్చెను. రాజమహాలనగా రాజుగారుండుస్థానమని యర్థము. రాజమహాలునకును వీరనగరమునకును గొన్ని నిముసముల ప్రయాణము. హేమలతానరేంద్రులిద్దఱును వీరనగరమున శుక్లపక్షచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధిం జెంది భాసిల్లుచుండిరి. కాని యీపదియేండ్ల నడుమ వారిరువురకును మధ్య శిరీషుండను, నాతఁడు మఱియొక్కఁడు వచ్చిప్రవేశించెను.

మూడవప్రకరణము.

సదుపదేశము.

నవకుమారుఁడు మిక్కిలివివేకముతోడను, మిగుల జాగరూకతతోడను దేవీపురవీరనగర సంస్థానములకార్యభారమంతయును వహించి నిర్వహించెను. ఆకాలమున రెండుజమీనులును సరియైన కట్టడిలోనికి వచ్చినవి. మొగలాయీలకును, అఫ్గనులకును కలిగినయుద్ధములకాలమునఁ బాడుపడినజనపదము లన్నియును బాగుపడినవి.

జనులు తిరిగివచ్చి తమతమయునికిపట్టులఁ జేరికొనిరి. వ్యవసాయకులును, పనిబాగులవాండ్రును, అలజడి చెంది పూర్వము విడిచిపోయినయిండ్లన్నియును మరల బాగుచేసికొనిరి. వ్యవసాయము లేక బీడుపడి యరణ్యములవలె నున్నపొలము లన్నింటియందును మరల కఱ్ఱుమోపిరి. తమతమపొలములలోఁ దుపాకిగుండ్లును, విరిగినతుపాకిముక్కలును బల్లెటూళ్ళలోని ప్రజ లేరి తెచ్చుచుండిరి. వారితండ్రులు పూర్వము తామాయాప్రదేశములయందుఁ గాంచిన సిపాయీలరాకపోకలును వారివారియెదురుసన్నాహములును, కథలక్రిందఁ జెప్పుచుండిరి. చాయాదుఖానును తోడరుమల్లును వెన్నంటి చనినపూర్వపుసిపాయీలు చెట్లుక్రింద నెగడులు వేసికొని కూర్చుండి తామొనరించినసాహసకార్యములన్నియు నేకరువుపెట్టుచుండిరి. వారి సన్నాహములు విన్నను మరల మరల వినవలెననుకుతూహలమె కాని యభిరుచి తగ్గుటలేదు. ఏండ్లుగడచినకొలఁది యాయద్భుతచర్యల కథాకథనంబువలన వింతవింతచవులు పుట్టుచుండెను. ఆకథలకొఱకై చెవి[illegible]యిడివార లందఱును వీరపురుషులకాలమునాఁటివార లని తలనెఱిసినకథకులచుట్టును జేరి చెవులొగ్గఁబె

ట్టుకొని వినుచుండిరి. ఆవీరపురుషుల పౌరుషకార్యములు, ఈకాలపువయసుకాండ్ర కత్యద్భుతకార్యనిర్వహణములుగఁ గన్పించుచున్నవే గాని వారి కేమాత్ర ముత్సాహము కలిగించుట లేదు.

ఎంతటియనుమానపురుషున కైనను, ఎంతటి జాగరూకతకలవానికైనను నవకుమారునిసంస్థానకార్యనిర్వహణవిషయంబున నీషత్తును లోటుకన్పించుట లేదు. వీరనగరమునందలి పూర్వసేవకుల నందఱినిలిపియుంచి వారలకు బహుమానము లొసంగుచుండెను. నరేంద్రునిపితామహుండనిన నెంతో గౌరవముగ మాట్లాడుచుండెడివాఁడు. నరేంద్రుని పూర్వులు కట్టించినధర్మశాలలును గుళ్లును, గోపురములును, తదితరములగు ధర్మకార్యనిర్వహణమందిరంబులును సంరక్షించుచుండెను. పరిపాలనమంతయును బూర్ణమగునధికారముతోఁ జెలాయించుచుండెను, గాని జనుల కందఱకును భీతి కలిగించెడునట్లు డాంబికవేషమించుకంతయును గనఁబడకుండఁ జేసికొనెను. మానసింహామహారాజు బంగాళారాష్ట్రమున కధిపతియై వచ్చి వీరనగరమును సందర్శించినప్పుడు తోడరుమల్లు చేసిన యాయేర్పాటును జూచి మిక్కిలి సంతోషించె

ను. నవకుమారుని భక్తివిశ్వాసములకు మెచ్చియాతనికి బిరుదుపట్టములనొసంగెను. వీరనగరనాయకునకు యుక్తవయస్సు రావేగమే దేవీపురమును వీరనగరమునుండి విడఁదీయుదుమని చేసినరాజవాగ్దానమును మరల నుద్ఘాటించెను.

నరేంద్రుని పితామహునికాలముననున్న నౌకర్లందఱును, నెంతకాలమునుండి సేవచేయుచుండినను వారి బుద్ధి కంతకన్న నెక్కువ పొడకట్టినదికాదు. కాని యందులో కొలఁదిమంది యున్నవారు. వారియోచన లంతకంటె దూరముగఁ బోయినవి. ఆతని మొగమెప్పుడును నవ్వుచునే యుండెడిది. వర్తనమువలన మిక్కిలి దయాళుఁడని కన్పట్టుచుండెను. కాని యాతనిమనంబున నేదియో దురూహ యొకటి యున్నట్టును దాని నెట్లయిన నిర్వహింపఁ జూచుచున్నట్టును గన్పట్టెను. వారిది కనిపెట్టిరి. కనిపెట్టిరో లేదో కాని వారిమనంబులను నట్లు భావించిరి. ఎట్లయినను ఉభయసంస్థానములయందలి పెద్దపెద్దతలకాయలనెల్ల వశ్యముచేసికొనియెను. వారి కందఱికిను నాతనిమాటయన్న గురుపదముగ నున్నది. వీరనగరమునుండి బయలుదేరినవారలు ప్రతిగ్రామమునందును

ప్రతివీథియందును దిరుగుచున్నట్లు వారు కనిపెట్టిరి. దేవీపురమునందలి కోటకొమ్మలు కొత్తళములు మున్నగు నవన్నియును మరమ్మత్తులగుచున్నట్లు తెలిసికొనిరి. దేవీపురరక్షకసైన్యమభివృద్ధినొందుచున్నట్లు నెఱింగిరి. దీని గూఢార్థమంతయును వారికి బోధమైనదికాని ప్రైకమాత్ర మెవ్వరును సాహసించి చెప్పలేకపోయిరి.

నరేంద్రుఁడిప్పుడు చూడ సుందరముగ నున్నవాఁడు. నవయౌవనారంభునివలె నత్యుత్సాహంబునఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నవాఁడు. దూరదృష్టిగల యాపూర్వసేవకు లందఱును నరేంద్రుని దూరముగఁ దీసికొనిపోయి యాతని చెవిలో నీయనుమానములన్నియు నూదుచుండిరి.

రాజాతోడరుమల్లుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడగు సేనానాయకుఁడు. మానసింహమహారాజు సమర్థుఁడగు పరిపాలకుఁడు. దాని కించుకంతయును సందియంబు లేదు. వారీనవకుమారుని కుచ్ఛితమార్గములఁ గనిపెట్టినవారు. "నీపైతృకరాజ్యమంతయు నాతఁడిప్పుడు పిడికిటఁ బట్టియున్నవాఁడు. అతఁడీపట్టు సడలనిచ్చువాఁడు కాఁడు. ఓవయస్యుఁడా! కనుగలిగి మెలంగుము." అని చెప్పుచువచ్చిరి.

పట్టణంబునకు నడుమ బహుజనసంకీర్ణమై యుండు ప్రదేశంబున రాజవీథితోడ నతిరమణీయంబుగ రాజమందిర మలరారుచుండెను. ఆమందిరము నాదేశమున రాజబారీ యందురు. వానినే మనము గ్రంథముల రాచనగరులని వాడుదుము. అందు కొన్నిభాగములు కట్టి రెండు మూడువందల వత్సరములైనది. అవి యిప్పుడొక్కించుక నీకస్థుపడియున్నవి. తక్కినభాగము లప్పుడప్పుడవసరముల వెంబడిని కట్టఁబడుచు వచ్చెను. సభామంటపము నూతనముగ నరేంద్రుని పితామహునికాలమున నిర్మింపఁబడినది. వీథివైపుననున్నది. బాజారునుండిచూచిన నదియెంతో దాంభికముగఁ గనిపించును. పూర్వపు జమీందారుఁడుతోడరుమల్లున కాతిథ్యమిచ్చినదియు నవకుమారుఁడు మానసింహునకు విందులు చేసినదియు నీమందిరముననే.

వెలుపలియింటికి విశాలమైన ముందువాకిటి యున్నది. దానిచుట్టును వేఱువేఱుభవనము లెన్నెన్నియో కట్టఁబడియుండెను. విస్తీర్ణమగు నాసంస్థానములోని ప్రజలందఱును నన్నిదిక్కులనుండియును గుంపులు గుంపుగ వచ్చి యుదయాస్తమయముల నీప్రదేశమున

మూఁగుచుందురు. ఈదేశమునందుఁ బూర్వమునుండియు జనులను ఘోరముగానుంచుటయు, వ్యవహారము రహస్యముగా జరిగించుటయు వాడుకలేదు. జమీందారుల యిండ్లన్నియును బహిరంగమగు కచ్చేరీస్థలములే. సామంతరాజులందఱును నిరంతరమును బ్రజలతోడఁ గలసిమెలసి తిరుగుచుండెడివారు. వారిని తమచుట్టుప్రక్కల నిలువుకొనుచుండెడివారు. కచ్చేరీ లన్నియు నీముందువాకిఁ జుట్టుననుండు క్రిందియంతస్తులోనున్నవి. గ్రామాధికారులందఱును వచ్చితాము తమతమగ్రామములలో జమచేసిన సొమ్ము లన్నియును దెచ్చి యిచ్చుటనే యిరసాలుచేయుచుండిరి. లెక్కజమాఖర్చు లన్నియు నిచ్చటనే తేల్చుకొనుచుండిరి. అతివృష్టి, అనావృష్టి దోషములవలన ముదరాలను గోరిన యర్జీదారులమనవు లన్నియు నిచ్చటనె ఆలనచేయఁబడుచుండెను. కుంటచెఱువులు త్రవ్వించుకొనుటకును, దుక్కిటెడ్లఁ గొనుటకును, ఇండ్లు మరమ్మతుచేసికొనుటకును వలసినసొమ్ము పెట్టుబడులకై యర్జీలిచ్చుటనె దాఖలగుచుండెను. ఇచ్చటనె తగవులు పరిష్కారమగుచుండెను. తీర్పులు తీర్చుచుండిరి. జమీందారులు నియోగించినదండనాయకు లిచ్చటనె నేరములను విచారించి శి

క్షలను విధించుచుండిరి. అప్పుడప్పుడీతీరుమానములు జమీందారులు స్వయముగఁ దీర్చుచుందురు. ఏపనియును లేకుండగనే తమదేశప్రజల కేవిధమైన యలజడులు లేకుండ నెమ్మదిగ దేశమును పరిపాలించుదేశనాయకులఁ జూచిపోవుటకై జనులు తండోపతండములుగ నీమండువాలోనికి వచ్చుచుఁ బోవుచుందురు.

ఈ క్రిందిభవనంబునకుఁ బైన మండువాకుఁ జుట్టును రెండవయంతస్థున్నది. ఇది కాపురమునకేర్పడ్డది. రాజుగారిస్వంతగృహము లన్నియును ముందుభాగమున నున్నవి. మండువాకు వెనుకభాగమున వరుసగఁ గొన్ని యభ్యంతరమందిరంబులున్నవి. అవిజాలరులవలె నుండును. ఇందు రాణివాసజనముండును. వీనిలో మిక్కిలిదర్శనీయంబైనభవనంబొకటి నరేంద్రునకుఁ బ్రత్యేకవాసస్థలముగ నుండెను. హేమలతయును తజ్జననియును మఱియొక్క సాధారణభవనంబున నివసించుచుండిరి. రాజబంధులగు స్త్రీజనమంతయును దేశాచారమునుబట్టియా దివ్యమందిరమునఁ దమతమబిడ్డలతో వచ్చి తలాయొకమూలను దలఁ దాచికొనుచుండిరి.

ఈయాడువాండ్రగదులకు వెనుక నింకొకమండు

వా యున్నది. అచ్చట నున్నవారందఱును నాయింటి పరివారజనము. ఆమండువాలో నేమూలఁ జూచినను గృహకృత్యజీవనమును తత్సంబంధములైన కార్యములే కంటఁబడుచుండును. ఒకమూల ధాన్యమును ఒకమూల బియ్యమును రాసులక్రింద బోసియుండును. దినమును వచ్చిపడుచుండు పాలుపెరుగు కూరలు మున్నగునవి మఱియొకమూల నుండును. ఉదయము మొదలు రాత్రి రెండుజాములు తిరుగువఱకును వండెడియన్నము వండుచునే యుందురు. మండెడుప్రొయ్యి మండుచునే యుండును. ఊపిరిసలుపకుండఁ బనిచేయు గృహిణులును బరిచారికలును ఉదయాస్తమయములచ్చటఁ బనిచేయుచునే యుందురు. చిన్నపిల్లలేవిరామ యల్లరిచేష్టలు చేయుచుఁ గదలికపుట్టించుచుందురు. ఈలోపల మండువాలో నొకమూల నిలువెల్పు దేవాలయమున్నది. అక్కడ దేవతార్చనబ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి గంటలు వాయించియు శంఖములూదియు నుదయాస్తమయములారాధన చేయుచు మంత్రములేకరువు పెట్టుచునేయుండును.

ఈమందిరమున కంటియుండు నారామములు చాలమారముగనున్నవి. అచ్చట నొకపెద్దపుష్కరిణియు

న్నది. దీనిచుట్టును పండ్లచెట్లున్నవి. దీనికివెలుపట్లను గోడయున్నది. ఆగోడకక్కడక్కడ చిన్నచిన్న ద్వారములున్నవి. ఆద్వారములనుండి పట్టణములోనికిఁబోవచ్చును. ఎంతగొప్పకుటుంబములోఁ జేరినవాండ్రయ్యును మనహిందువులలోని యాచారమునుబట్టి యాఁడువాండ్రు పట్టణమును వేడుకకై చూడఁబోయిన తప్పిదము లేదు. వారుదయమున లేచి పుణ్యనదీజలముల స్నానములుచేసి వత్తురు. దూరముగనున్నను దేవాలయములకుఁ బోయి స్వామిని సందర్శింతురు. గౌరవప్రపత్తిగల ప్రక్కయింటివాండ్రఁ జూడఁబోవుదురు. జమీందారీకుటుంబములోని స్త్రీజనము ఇట్టిపనులకుఁ బోవునపుడు సామాన్యముగ నీవాణిద్వారముల వెంటఁ బోవుచు నుందురు. వెలుపలిమండువా ద్వారములను సామాన్యముగ వాడుక చేయరు.

నవకుమారుని భార్య పూర్వకాలమునందలి జమీందారీకుటుంబములో నున్నయాఁడువాండ్రలో మిన్నయనిచెప్పనొప్పును. ఆప్రౌఢమహానీయురాలు. వ్రతములన్నను తదుద్యాపనము లన్నను మతవిషయములగు కర్మ లన్నను నామె కెంతో శ్రద్ధాభక్తులు. అంతమంది కుటుంబములకు యజమానురాలయ్యును గృహకృత్య

ధర్మములు నిర్వహించుటలో నామెకువిసుఁగన్నది లేదు. అరుణోదయమందె లేచి ప్రతిదినమును గంగాస్నానమున కేగి దేవతాదర్శనము చేసికొని ప్రొద్దస్తమానమును నింటిపను లన్నియుఁ జక్కఁబెట్టుచుఁ గాలముఁ బుచ్చుచుండెను. ఆమెయర్చించు దేవాలయము తన్మందిరారామమున నున్నది. నరేంద్రుని పితామహుఁడు కట్టించినాడు. రాజదర్పములనిన నామెకించుకంతయు నిష్టము లేదు. ఇంటిలోనున్న మగవాండ్రును బిల్లలును భోజనము చేసిన వెనుక గాని యామె మధ్యాహ్నభోజనము చేయుటలేదు. పిమ్మట నొక్కింతయలపు తీర్చుకొనును. మరల సాయంకాలమున నింటనుండెడిజనమును పేరుపేరువరుసను గనుఁగొని భోజనము పెట్టి పిమ్మట సేవకురాలతో గూర్చుండి తానుగూడ బుత్తుఁదీర్చికొని యిల్లుచక్కఁబెట్టి శయనాగారమునకుఁ బోవును. ఆమందిరమున వసియించుబంధువు లందఱును, కుటుంబజనమును ఆమెమాట కడుగుదాఁటరు. ఏయోచన కావలసివచ్చినను ఆమె నడుగక యేపనులును జేయరు. ఆమెబుద్ధివిశేషమును గుర్తించి భర్తతన సంస్థాన వ్యాపారములందుఁగూడ నామెను సంప్రతించి దాని ననుసరించి పోవుచుం

డును. కొన్ని సమయములయందామె తనయిచ్ఛానుసారముగఁ బ్రవర్తించుచుండును. నవకుమారుఁడును బ్రగల్భుఁడు. అతఁడెంత సంస్థానమున కధిపతి యైనను నట్టి సమయములయం దామె కెదురు చెప్పలేకపోయెడివాఁడు.

నవకుమారునిభార్య నరేంద్రుని పుత్రవాత్సల్యమునఁ జూచుచుండెను. ఈమెవీరనగర వంశమువారి యాఁడుపడుఁచు. ఈవాత్సల్యమునకుఁ గారణమిదియా? లేకున్న నాతని వంశౌదార్యమును నాతనిముఖ వికాసమును, తల్లిదండ్రులులేని యాతని యసహాయతను గాంచుటచే హృదయమునందామె కాతనియెడఁ గలిగినయవ్యాజప్రేమయా? ఆమె హేమలత నొకకన్నుగాను నరేంద్రు నొకకన్నుగాను జూచుకొనుచుండెను. వారుభయులును తోఁటలలో సలిలవాటికల నాటలాడుకొనుచుండుటఁ జూచి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుకొనుచుండెడిది. అంతటిప్రేమతోడఁ జూచికొనుచున్నయట్టి తల్లికి హృదయమున వారిభవిష్యత్తునుగూర్చి యోచనకలుగకుండునా? కలుగకుండిన నామెను మనము స్త్రీయని చెప్పవచ్చునా?

హేమలతకుఁ బండ్రెండేండ్లు వచ్చినవి. పెండ్లియీడు సమీపించినది. నరేంద్రున కించుమించు పదునాఱేండ్లున్నవి. తల్లియొకనాఁడు ప్రాతఃకాలమున స్నానము జేసి వచ్చుచుండ వారిరువురును తోఁటలో నాటలాడుచుండిరి. నరేంద్రుడు కొలనినుండి జలము తెచ్చుచుండెను. హేమలతనీళ్ళు పోయుచుండెను. ఆమాధవీలతనామె స్వయముగా నాఁటినది. హేమలతతల్లి యచ్చట నొక్కించుక నిలువఁబడి పరమానందముగ నాటలాడుకొనుచున్న యాపిల్లలవంకఁ జూచెను. ఆదినముననే యామెహృదయమునఁ గృతనిశ్చయయయ్యెను. ఆతోఁటలోని దేవాలయమున దేవతాసందర్శనము చేయునపుడామె ప్రార్థనములలో మాతృవాత్సల్యమునఁ బొడమిన యీ మనోరథముగూడ సమ్మేళనమయ్యెను. మధ్యాహ్నమొక్కింత ప్రొద్దువేళ నవకుమారుఁడు భోజనముచేసి విశ్రమించియున్నపుడు, ఇతనిభార్య వచ్చి ప్రక్కనుగూరుచుండెను. ఉదారసౌశీల్యద్యోతకంబులై హృదయంగమంబులైయొప్పు నామెవీక్షణంబులు, భర్తృనిరీక్షణంబులతో మేళవించునట్లు ఆమె నాతని పైవింతగనత్తమిల్లి సంభాషింపఁజొచ్చెను. వారిరువురకును నీక్రిందిప్రసంగము జరిగెను.

"ప్రాణేశ్వరా! నేడు మీ మొగమేమియో వ్యాకులపాటును జెంది విన్ననై తోఁచున్నది. మీ నయనంబులు కాంతిఁదొఱంగి వెలవెలఁబోవుచున్నయవి. విశ్రాంతి యొక్కింతయును లేక పనిచేయుచుండుటచే దేహారోగ్యము చెడిపోవుచున్న దని భయపడుచున్న దానను."

"కాంతా! పురుషుండనేకధర్మములఁ బ్రవర్తిల్లవలయును. ఆతని మనోవ్యథలును విశేషముగనే యుండును. అయ్యవి స్త్రీలకెట్లెఱుంగనగును"

"అయినను భార్య భర్తమనోవిచారములఁ బంచుకొని సంతోషపూర్వకముగ వానిఁదొలంగింప నరయుచుండును గదా! కొన్ని దినములనుండి మీ మనస్సునొద్దియో నూతనవిచార మొకటి పట్టి పీడించుచున్నదని తలంచెదను. మీ సతి మీ కష్టములను బంచుకొన నర్హయేయని యప్పుడప్పుడు మీరే సెలవిచ్చుచుందురు."

"ప్రాణేశ్వరీ! నీవు చెప్పినది నిజమగును. ఒక్కొక్కవత్సరము పైఁబడినకొలఁది నామనసునం దొక్కొక్కవ్యథ యధికమగుచున్నది. నీ యుపదేశ మెంతయును బ్రయోజనకారి యని నేనెఱుంగుదును. నరేంద్రుఁడు పె

ద్దవాఁడగుచున్నాఁడు. ఆతనిస్థానము నేఁడోరేపో యతని యధీనమగును."

"నాథా! మంచిమంచివారలందఱును మీ యెడ నెంతయు నాదరంబున మెలంగుచున్నవారలు; రాజమహలునుండివచ్చిన మహారాజుగారు కూడ జననీజనకవిరహితుఁడై యసహాయుండై యున్న పిల్లవానినెంతో వృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చితిరనియు, నాతనితండ్రులసంస్థానము నాతనికంతకంటె బాగుగ నొప్పగింతురనియును మిమ్ముఁ బ్రశంసించి యుండిరి. మీ పేరును కీర్తియును దేశమునఁ జాలదూరము వ్యాపించియున్నది.,,

"ఏమీ! నాతండ్రితాతలు వీరికన్న హెచ్చుగనోసమముగనో అడుగుపెట్టిరి. అట్టి యీ దేశమున వీరిక్రిందివాఁడనై వీరి రాజ్యవ్యాపారములఁ జక్కఁబెట్టుచు కాలక్షేపము చేయుచుండుట నీకు తృప్తవంతముగను గీర్తిదాయకముగ నున్నదా? కాంతా! నీవిప్పుడు దేవీపురరాజునకుఁ బట్టమహిషివి. రాజభార్య కుండవలసిన యౌదార్యము నీయొద్ద కనబడదేమి?"

"ప్రాణేశ్వరా! ఆ యవమానము మీకట్టిదియో నాకు నట్టిదియే. కృపాళుండగు భగవానుని యనుగ్రహ

మున మనరాజ్యగౌరవంబు మనకులభింపఁగలదు. మనము సుఖింపఁగలము."

"భగవదనుగ్రహమున నేమి! మనకు మనరాజ్యము చేకూఱుట. నవకుమారునకు స్వతస్సిద్ధముగ నుండు తెలివితేట లాతని విడచిపోవవేని దేవీపురము పూర్వముకన్న మిన్నగఁ బేరును గీర్తియునుబడయఁగలదు."

"ప్రాణేశ్వరా! అది యట్లే యగుఁగాక! మున్ను మన మెన్నెన్నియో యిడుములఁ గుడిచితిమి. భగవానునియనుగ్రహంబున గట్టెక్కితిమి. భవిష్యత్ప్రాభవంబునకుఁగూడనట్లె యాతఁడుమార్గము చూపఁగలఁడు"

"ప్రాణేశ్వరీ! మనసు విడిచి మాటలాడుము. నీ మాటలధోరణింబట్టి యీవిషయమున నెద్దియో పలుకఁ దలంచినట్లు పొడకట్టుచున్నది. నీయోచనాబలంబున నెద్దియో పలుకఁ దలంచినట్లు పొడగట్టుచున్నది. నీయోచనాబలంబున నేను చాలసారులు సఫలమనోరథుండనైనాఁడను."

"నాథా! మాతనయ హేమలతకిప్పుడు వయసెంతో యెఱుంగుదురా?"

"ఎఱుంగకేమి? పంద్రెండేండ్లున్నవి మనము దేవీపురము వచ్చునాఁటికి రెండేండ్లు. అది జరిగియిప్పటికిఁ బదివత్సరములైనది."

"ఆమెపరిణయ సంబంధమును యోచించుటకిది యింకను సమయముకాదా?"

"కాంతా! నీవుచెప్పినది యుక్తముగనేయున్నది. కాని నామనస్సునందింకనట్టి తలంపు పుట్టలేదు. మనమిపుడు దేవీపురసంస్థానమున కధీశ్వరులమైయుండినచో నీపుడమింగల క్షాత్రవంతులగు మహారాజు లందఱు నువచ్చి యామెకరగ్రహణమున కాసించియుందురు. [illegible]నము వీరనగరమునం దిట్లు హీనస్థితియందున్నన్నాళ్ళు నెవ్వరీ పరిణయంబున కాసింతురు?"

"నాథా, నేనిన్ని యెఱింగినదానను కాను. దేవీపుర రాజకన్యక నాసించువరులెందఱో యున్నవారని మాత్రమెఱుంగుదును. వారందఱును దగినవారు నగుదురు. దగ్గఱసంబంధములును దూరపుసంబంధములును గూడ నిరంతరము నాయొద్దకు వచ్చుచునేయున్నవి. కాని యీబిడ్డ వరప్రసాదిని యగు మనయేకపుత్రిక. దీని నె

డఁ బాయుటయనినఁ గుండె తఱుగుకొని పోవుచున్నది. జీవితేశ్వరా! ఈ యేకపుత్రికావియోగమును సైచి నేను నఁజాలను."

"కాంతా! వలదు వలదు. హేమలత నీకెంతముద్దులపట్టియో నాకు నట్టిదియే. నా రాజ్యమున కంతకును నామె యేకర్త. ఆమెకు వరుండు కాఁగలయాతఁ డెంతటి ప్రగల్భుఁడైనను దేవీపుర రాజ్యమునకుఁ బట్టము గట్టిన నలదనువాఁ డుండఁడు. మన కాలము చెల్లినపిమ్మట నీ రాజ్యము వారిదే కాదా?"

"ఈనడుమ మీరు వీరనగర రాజకుమారుని నరేంద్రుని జూచితిరా?"

"ఆతని నేను తఱచు చూచుచునే యుందును. ఆతని ప్రశంసయేల?"

"అతఁడు మిగులఁ జక్కనివాఁడు. రూపవంతుఁడు. అంత తేజోవంతమైనవర్చస్సును, అంతటి యౌదార్యప్రవర్తనమును నాయీకనులకింతవఱకును గనఁబడలేదు."

"అవునవును. ఆతని మొగము చక్కనిదే యగును. ఆతని పాండిత్యము నిరుపమానమైనదని యాతని

యూహ. అతఁ డెప్పుడు విచారములతో మునిఁగి తేలుచుండును. ఎవ్వరో తాంత్రికులు కొందఱాతనికి దురుపదేశములు చేయుచున్నారు. అతఁడిప్పుడు కొంటెయోచనలలో మునిఁగి తేలుచున్నవాఁడు."

"నాథా! వంశమునుబట్టియును, అవస్థనుబట్టియును గూడ నిట్టివి కొన్ని వచ్చుచుండును. వానిని మనము పాటింపవలయును. ఆతఁడు గర్విష్ఠి యనుచున్నారు. అతని గర్వమునకుఁ దగిన కారణము లేదా యేమి? ఆతని తాతతండ్రులెక్కిన సింహాసనమె యాతఁడెక్కెను. అయ్యది యాతని కుచితాలంకారము కాదా?"

"హా! హా! హా! ఈ చెడుపిల్లవాఁడెన్నఁటికిని తాత వంటివాఁడు కానేరఁడు. అతఁడు నాకుఁ జేసిన దేమియును లేదు కాని, యాతనియొద్ద పౌరుషలక్షణము లున్నవి."

"నాథా నన్ను మన్నింపవలయును. ఈ విషయమున నాఁడు దాని యభిప్రాయమే గణనీయమైన యభిప్రాయము. వీరనగర రాజ్యము నేలిన పూర్వనాయకులకెవ్వరికి నీతఁడు తీసిపోవువాఁడు కాఁడు."

నవకుమారుఁడు నవ్వుచు "అట్టిపురోభివృద్ధిసూచన లేవియు నాతనియొద్దఁ గనిపించుటలేదు." అనియెను.

"మరల మనవిచేయుచున్నదానను. ఆఁడుది మొగము చూచీ చూచుటతోడనే యిట్టిసంగతులను కనిపెట్టఁగలదు. కొన్నిసంవత్సరములనుండి నేనాతనిని, ప్రొద్దునను సాయంతనమునను గూడఁ బరిశీలించిచూచుచున్నదానను. పురుషునిహృదయరహస్యములను బాగుగఁ గనిపెట్టఁగల దొక్కయాఁడుదియే."

"ఆతని కేమియోచన లున్నవో నేనెఱుఁగనుగాని నాకుఁ గనఁబడుచున్నవన్నియును గొంటెపనులును గర్వపుయోచనలును."

"మీరు సెలవిచ్చినది నిశ్చయమే యైయుండవచ్చును గాని అంతగర్విష్ఠియును, అంతతిరస్కారశీలుఁడును, మనహేమలతను జూచినతోడనే అతిసాధువృత్తి నవలంబించి గొఱ్ఱెపిల్ల యగును. ఆమె చెప్పినట్ల[illegible]ను నివ్వలేఁ జేయుచున్నాఁడు. ఆమెచిఱునగవు[illegible] గాంక్షిం

చుచుండును. ఆమెకన్నులనుండి యశ్రుకణములు రాలిన నాతనిప్రాణములు పోయినట్టు లగును"

"ఏమిది? ఈయపాత్రపుపనులన్నియు నేమిటి? ఈతఁడు మనచిన్నదానిచుట్టును బదింబదిగఁ దిరుగుచుండుటఁ దఱచుగాఁ గన్నులఁ బడుచున్నది. నీవాకుఱ్ఱవానిని కొంచెము జాగరూకతోఁ జూచుచుండవలయును".

"నాథా! ఆతఁడు పసివాఁడు. పసివాని హృదయమెట్టులుండునో యాతనిహృదయము నట్టులేయుండును. ఆతనికిఁ జేయుట కేమున్నది? ప్రపంచమునకంతకును మూలాధారము పెండ్లికదా! మన హేమలత నాతఁడట్టివివాహమునఁ బెండ్లాడును. వారియనుకూలదాంపత్యము దేవీపురవీరనగరరాష్ట్రములకైక్యము నెరపును. మీపూర్వులకు లభించిన ప్రతిష్ఠకన్న మీప్రతిష్ఠ యధికము కాఁగలదు."

"ఓవీరపత్నీ! అదినీకుఁ బుట్టవలసినయుద్దేశమే? నీవునాకు భార్యవైయుండి యీయుభయకుటుంబములకును గలవైషమ్యము లెఱింగియుండి యిట్లు పలుకుటయు చిత్రముగునా? నేను విధివశంబునఁ గొన్నినాళ్ళవీరనగ

రంబునఁ గొలిచియుండవలసివచ్చి యట్లు చేయుటచే నావంశప్రతిష్ఠ యంతయును మాలిచితినని తలంచితివా? మూఁడువందల సంవత్సరములనుండి పరస్పరవైషమ్యములచేఁ బెనంగి, నేఁడు నాయీముద్దులపట్టిని యీ దేవీపురసంస్థానమును, ఈకొండికవానికి సమర్పించుటకంత యనాథ ననియే తలంచితివా?"

మఱుమాట సహింపని స్వరముతో "నాథా! మీయుద్దేశమేమియో నాకు బోధపడలేదు. మూఁడువందల సంవత్సరములనుండి స్పర్థగలిగియున్న యీరెండు సంస్థానములు నేకమగు ననియును, ఈయుభయసంస్థానములకును హేమలత పట్టమహిషియగుట యధికప్రతిష్ఠయనియును దలంచుచుంటిని. మనకు వేఱుపుత్రుఁడు లేఁడు. మనకుమార్తె నెవ్వఁడు పెండ్లియాడునో యాతఁడే మనపుత్రుఁడు. మనరాజ్యమునకాతఁడె యధీశ్వరుండు. నరేంద్రుఁడె యామెను బరిణయము కాఁగలఁడు"

నవకుమారుఁ డామె యాలోచనము ముందఱ [illegible] కాఁడు. మౌనముద్రితుఁడయ్యెను. అంతనామె మృదుమధురస్వరంబున "ప్రాణేశ్వరా! నేను నరేంద్రుని గుణ-

గతుల విచక్షణముతోఁ జూచితిని. అందేమియును గొఱఁత కనిపింపదు. అత్యుత్సుకుండగు నీవయసుకాఁడు మనఃపూర్వకముగవచ్చి దేవీపురమున వసియించును. పెండ్లికి ముందుగనే యీయేర్పాటులు చేయవలయును. దేవీపురముతో స్పర్థకలిగి. వర్ధిల్లువీరనగరము యథావిధముగ దేవీపురమునకధీనమై స్వాతంత్ర్యమునందుండినచో నింక నాపురప్రతిష్ఠను గూర్చి చెప్పవలసిన దేమున్నది? దేవీనగరజృంభణమునిన మీకెట్టియభిమానమున్నదో నాకును నట్టియభిమానమే యున్నది. దేవీపురకులస్త్రీ లెట్టు యోచింపవలయునో యట్లే యోచించి పలుకుచున్నదానను." అనిచెప్పెను.

నవకుమారుఁడు భార్యవాదము హేతుయుక్తముగ నున్నదని తలంచి యూరకుండెను. వీరనగర దేవీపురముల నడుమనుండు ప్రతిస్పర్థ లన్నియు నొక్కసారిగ నంతరించిపోవును. మిక్కిలియగు సౌఖ్యముచేకూరును. వీరనగర సంస్థానమువచ్చి దేవీపురముతోఁ జేరెనని దేవీపురరాజ్యగౌరవమును బలమును సామ్రాజ్యమును నెంతయో వృద్ధిఁగాంచును.

నవకుమారుఁడు తుట్టతుదకు "అట్లయిన యోచింతము. లెమ్ము" అనియెను. భార్య తనయుపదేశము కొంత పనిచేసినదని తలంచెను. నరేంద్రుఁడాసమయమున మాధవీకుసుమములు బుట్టనిండఁ బెట్టుకొనెను. హేమలతానరేంద్రులిద్దఱును నాగదివెంట నరుగుచుండిరి. ఈదంపతులు వారిరువురను గాంచి సన్నసన్నగ మాటలాడుకొనఁజొచ్చిరి. నవకుమారునకు నరేంద్రుఁడు వినమ్రుఁడై తనచేతనున్న కుసుమములఁ గొన్ని సమర్పించెను. ఆగౌరవమంత మనస్ఫూర్తిగఁ జేసినదికాదు. అనంతరము హేమలత తల్లికడకేగి పూలవల్లిక యామెకడఁ బెట్టి యవ్యాజప్రేమతో నామెకు సాష్టాంగమెఱగెను.

నవకుమారునిభార్యయు నరేంద్రుని మూర్ధంబు తనవామహస్తంబున స్పృశియించి దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుకమ్మని దీవించి హేమలతయును నీవును సుఖంబుండుఁడని యాశీర్వదించెను. ఆమె తనమనస్సంకల్పము లన్నియును లోపలనె యుంచుకొనియెను. కాని యాదినమున నామెజన్మము సార్థకమైనట్లును తనప్రాగల్భ్యము నిలిచినట్లును దలంచెను. దీని కంతరాయము నాపాదింప గూఢతాంత్రికుండొకఁడున్నవాఁడని యామె యెఱుంగనేరదయ్యెను. ఆతాంత్రికుఁడెవ్వఁడో? గోకులదాసే.

నాలగవ ప్రకరణము

:o:

గూఢతాంత్రికుఁడు.

గోపాలదాసునియిల్లు జమీందారీ హవేలీకి చాల దూరము. పట్టణమున కొకమూల నెక్కడనో యొక వివిక్తస్థలమున, ఉదయమున బెంగలకడనె భోజనముచేసి ప్రతిదినము నాతఁడు దివాణమున కరుగుచుండెను. సంస్థాన రాజ్యకార్యము లన్నియుఁ జక్కబెట్టువాఁడాతఁడే. ప్రొద్దుగ్రుంకువఱకాతఁడు కచ్చేరిలోనేయుండి పనిచేయుచుండును. సాయంకాలమైనపిమ్మట ఒక్కొక్కప్పుడు బాజారులో దీపములన్నియు వెలిగించినపిమ్మటఁగూడ, బాదచారియై కచేరీపనియగ్గతయుఁ దీర్చుకొని విసివివేసారి యింటికి వెళ్ళుచుండును. బాహ్యావేషమాతనికి మిక్కిలి తక్కువ. పరివారజనము బహుస్వల్పము. కచ్చేరీకి రాకపోకలు చేయునపుడుకూడఁ గొందఱంగరక్షకులు వెంబడింతురు. వారియొద్ద నెవ్వరికిని గనఁబడకుండ నాయుధములుండును. దేవీపురవీరనగర రాష్ట్రములరెంటికిని సర్వవిధముల నీతఁడే యధికారి. ఎవ్వరికి హుకుముసాదరుచేసిన నితఁడే. ఏచారునియొద్దనుండి సమా

చారమందుకొనిన నతఁడే. ఆతనియిల్లు కుటీరతుల్యంబు. దానిపైకప్పు వరిగడ్డి. చుట్టునున్న యావరణము కంచె.

వెలుపలి మండువాలో నొకశిలానిర్మిత భవనమున్నది. గోకులదాసు చూడవచ్చినవారి కందఱకును దర్శనమిచ్చుస్థానమిదియే. సంస్థాన వ్యాపారములకు వలయు యోచనలన్నియు నచ్చటనే జరుగును. ఈమండువాకు వెనుకభాగమున లోపలగా గదులున్నవి. అందొకపెద్ద కుటీరము శయనమందిరము. ఇఁక రెండుమూఁడిండ్లు వేఱువేఱుగ నున్నవి. వంటకొక సాలయున్నది. ఇవియన్నియును లోపలిమండువాకు చేరియుండునట్లు కట్టియున్నది. ఈమండువాకు వెనుకభాగమున గయాళుభూమి. యున్నది. అందచ్చటచ్చట మల్లిచెట్లు మాత్రము కొన్నికలవు. కానిచాలభాగము అరణ్యమువలె నుండును. అప్పటికిని నిప్పటికిని నాదేశమున నిండ్లు శ్రీమంతులవియు దరిద్రులవియు గూడ నిట్లేయుండును. పల్లెటూళ్ళకును పట్టణములకును నీవిషయమున భేదమే లేదు. మండువాలు రెండును గూడ వెల్తురును గాలియును వచ్చుటకేర్పడినవి. దేశ ముష్ణదేశమగుటచే నివి యత్యావశ్యకములు.

గోకులదాసపత్నీకుఁడు. అతని కొకకుమారుఁడు మాత్రమున్నాఁడు. అతనియవస్థలో నున్నవారందఱును సామాన్యముగ మరలఁ బెండ్లిచేసికొందురు. గాని గోకులదాసు హృదయ మంతయును దేవీపుర సంస్థానాభివృద్ధియందె లీనమైయున్నది. ఆవిశ్వాసముచే నాతని తలంపు లన్నియును దానియందె మునిఁగి తేలుచుండును. మఱియొక్కపని యాతనికిఁ దోఁచుటయైన లేదు. ఆతనికి వంటయును పెట్టను పేదవాండ్రు బంధుగులు చేయుచుండెడివారు. మిగిలిన యుపచారములకును నట్టివారె కొందఱుండిరి. శ్రీమంతులగువారియిండ్ల జరుగుబాటు తక్కువగ నున్నవారు చేరి పొట్టబోసికొనుట దేశమున నాచారము. వెలుపలనున్న శిలానిర్మితభవన మాతనిస్వంతము. అందెవ్వరును బ్రవేశింపరాదు. వ్రాతపని చేయునప్పుడైనను ఎవ్వరితోడనైన ముచ్చటించునప్పుడైనను ఎవ్వరు నాతనికంతరాయము కలిగింపరాదు.

ఆరాత్రి యాగదిలో నాముదముదీప మొకటి వెలుఁగుచున్నది. ఇద్దఱుమనుష్యులు కూర్చుండి యుండిరి. ఆదీపపువెల్తురు గుడ్డివెల్తురు. ఆవెల్తురున వారి ముఖము లెట్లుండునో యని చిత్రకారుఁడు తెలుపవల

యెను. నవకుమారున కేబదియేండ్లు పైఁబడిచాలకాల
మైనది కాని యింక నాతనితలవెండ్రుక యొక్కటియును
నెరియలేదు. ఆతనిముఖమింకను బలిష్ఠముగానే యుండి
నడివయసులో నున్నవానికంత యుత్సాహ మున్నట్లు
కాన్పించును. ఆతని దేహదార్ఢ్య మింకను పటిష్ఠమై బల
ముగనే యుండెను. కన్నులు పౌరుషలక్షణములు వెలా
ర్చుచు నాతనిమనోనిశ్చితముల నెఱింగించును. ద్రఢిమ
గలయాతని యాకారము గూఢముగనున్నతన్మనోవికార
ముల సూచించుచుండును. అర్ధరాత్రి యైనది. గోకుల
దాసునితో నెద్దియో సంప్రతింప నవకుమారుండెయా
తని యింటికి విచ్చేసెను. దివాణమున నెప్పుడును జనస
మర్దమే. రహస్యాలోచనమునకు నిరుపహతమైనస్థలమే
దొరకకుండెను.

గోకులదాసుని ముఖమునకు నాతనిప్రభువుముఖ
మునకు నెంతోవ్యత్యాస మున్నది వారిద్దఱు నొకయీ
డువారే కాని గోకులదాసు కున్నయంతకంటె మఱిపది
యేండ్లు పెద్దవలెఁ గాన్పించును. వార్ధకమున నొగిలిపో
యిన యువజనపటుత్వ మంతయును సడలి యుండెను.
ఆతనిముఖమంతయును ముడుతలుపడి యుండెను. ఆముఖము

న మార్పే కనుపించుటలేదు. ఆతనిలోపల నేమున్నదో
మాటలనుబట్టి తేవలసినదే కాని ముఖచిహ్నములనుబట్టి
తెలిసికొనునవకాశము చిక్కుట లేదు. కన్నులు చిన్నవి.
తల నెఱసినది. ఆతఁడు తనసందర్శకునకు వినయవిధు
లొనరించి ప్రభుని దుడుకుతనము నపహరించుచు మి
క్కిలి శాంతముతోఁ జెప్పుచుండెను. యోచింపయో
చింప నొక్కటొక్కటిగ నాతని ముఖమునుండి వెలువ
డు మాటలు సుత్తిదెబ్బలవలెచెవులఁ బడుచుండెను. దే
హపటుత్వమంతయుసడలి సగౌరవంబుగ సవినయంబు
నసంభాషించు గోకులదాసుని తత్ప్రభుని పరిశీలించి
చూచిన వారందఱును నవకుమారుండుద్రేకపరుండని
యును. ఆతనికిఁ జుక్కాని గోకులదాసే యనియును,
ఈవృద్ధుండెటుత్రిప్పిన నవకుమారుండట్లు తిరుగువాఁడే
యనియును గ్రహింపక మానరు.

ఉండియుండి నవకుమారుఁడు "ఇక్కడ మనము
తప్ప నెవ్వరును లేరనుకొనియెదను" అనియెను.

'మావాండ్రందఱును వసంతోత్సవము చూడఁ
బోయినారు. వెలుపలిద్వారమ్మునకు, దాళము వేసి వచ్చి
నాను.

"గోకులా! ఈనడుమసమాచారము లన్నియు విన్నావా?"

"సంగతులు మాకంటె మీకు బాగుగా, దెలియును. అవి నీవరిముఖమున నేవినవలె యున్నది."

"కృతనిశ్చయు లగు ఆఫ్గనులు దక్షిణమున మునుపటివలెనే ప్రబలులై యున్నవారు. మానసింహరాజు వారి నణఁగఁద్రొక్కి జహానాబాదావఱకును పోయినాఁడుకాని వారాతనికి లొంగినారుకారు. పైగా వారు మానసింహరాజుపై వచ్చిపడి యాతని కుమారుని గొని పోయి చెఱఁబెట్టిరి."

"ఇది జరిగి రెండేండ్లయినది"

"పిమ్మట ఆఫ్గనులు మానసింహుని కుమారుని విడిచిపుచ్చిరి, ఒరిస్సా రాష్ట్రము వారికి వదలివేయఁబడెను. పేరునకుమాత్రము వారుఅగ్బరును సార్వభౌమునిగ నంగీకరించి యుత్కలరాజ్యము నంతయును నిరంకుశముగ నేలుకొనుచున్నవారు. మొగలాయీల కథ బంగాళారాష్ట్రమునందుఁగూడ నిట్టులే యున్నది."

"ప్రభువరా! ఈసంధి విశేషకాలము నిలిచియుండదు"

"ఉండకపోవచ్చును, కాని, మానసింహుఁడేమి చేయునో మాత్రము తెలియకున్నది. ఒరిస్సాలో నతఁడు తనముఖమును గనఁబఱుచుటయనిన జంకుచున్నాఁడు"

"ఆతనికి జడుపులేనివ్యాపారములు చాల నున్నవి"

నవకుమారుఁడు చిఱునగవుతో "ఆతఁడీనడుమ నీకొసంగినబిరుదులచే నీవాతడనిన నంతపక్షపాతముగ మాటలాడుచున్నావు" అనియెను.

గోకులదాసు శాంతముతో "నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు జరిగిన గౌరవములను లభించినబిరుదములను విన్నవించినాను. నాతండ్రితాతలవలెనే నేనును దేవీపురసంస్థానమునకు విశ్వాసపాత్రుఁడైన భృత్యుఁడనని—,,

"నేనదిపూర్ణముగ నెఱుంగుదును. ఎన్నఁటికిని మఱవఁజాలను. కానిమానసింహునిగూర్చి మీయభిప్రాయమేమియో చెప్పవలయును."

"అక్బరుచక్రవర్తికడ మానసింహునికి మించిన సమర్థుఁడగు సేనానాయకుఁడు మఱియొక్కఁడు లేఁడు. ఆతఁడొక్క సేనానాయకమాత్రుఁడే కాఁడు. ఆతఁడు యుద్ధమున నెంతసమర్థుఁడో" ఆలోచనలయందుఁగూడ నంతనిపుణుఁడు?"

"తరువాత?"

" తరువాత చెప్పెడిదేమి? ఒరిస్సా నాతఁడు అఫ్గనులయొద్దనుండి లాగుకొనును"

"ఒరిస్సాను వదలివేసి సంధిచేసికొనినాఁడే!"

"అది యంతయును ముందెత్తు."

" అట్లయిన రాజప్రతినిధియైయుండి మాటతిరుగా?"

" అట్టిపనితోడ నవసరములేదు. అఫ్గనులు వట్టి పిరుగఁ బాటుకొయ్యలు. వారే గిల్లికజ్జాపెట్టుకొందురు."

"వయస్యా! నీకీసమాచారమెట్లు తెలిసెను?

" ఈనడుమ నొకగూఢచారిని మానసింహుని యాస్థానమునకుఁ బంపియుంటిని. ప్రభువారికీసమాచారమంతయును నివేదింప తరుణముకొఱకు వేచియున్నాఁడను"

అంత గోకులదాసు లేచి యొకతలుపు తాళము దీసెను. ఆతలుపు యింటిగోడలో నమర్చియున్నది. దాని రంగును గోడరంగు నొక్క మాదిరిసే యుండుటచే నది యంతయును గోడక్రిందనే కనఁబడుచుండెను. తలుపుతీయుటతోడనే యందొక యినుపపెట్టె కనబడుచున్నది. అదియును గోడలోనమర్చి కట్టినారు. దానితలుపు తెఱచి అందులోనుండి కాగితముకట్టయొకటి తెచ్చి నవకుమారునిముందు పడవైచెను.

నవకుమారుఁడా కాగితములను మెల్లగనాగుడ్డిదీపము వెలుతురున శ్రద్ధతోఁ జదువుకొని యచ్చట బడవైచెను.

"దీనివ్యాపారము చూచినఁ జాల గడబిడగ నున్నదే? అఫ్గనులు జగన్నాథమునందలి దేవాలయమును కొల్లబెట్టినారా? మానసింహుఁడు హిందువుడు. హిందూమతమునకంతకును జరిగినయీద్రోహము నాతఁడు విడిచిపుచ్చునా?"

« ఎవ్వరికిని దెలియకుండ నతిశీఘ్రముగఁ దన సైన్యముతో నాతఁ డిదివఱకే పోవుచున్నాఁడు ”

« రాజు గెలిచినను, ఓడినను రక్తవాహిను లగు యుద్ధముమాత్ర మొకటి యయినించి యున్నది.”

“ ఘోరయుద్ధమే సంభవ మగును. సామాన్యముగ మానసింహుఁడోడిపోరాదు. ”

« అట్లయిన నాతఁడీసారి యొరిస్సాను జయించి యక్బరు సామ్రాజ్యమునకుఁ జేర్చివేయు ననియేనా నీ యూహ? ”

« ప్రభువారియోచన సమంజస మైనది. అందువలన మానసింహుఁడు కొంతకాల మొరిస్సాలో నుండవలసివచ్చును ”

«అట్లయిన మనవ్యూహము లన్నియును తారుమారగునే?

« మనకు సహాయకారులగువారు మనకు విజయము త్వరత్వరగ లభింపజేయుదురు ”

«“ నీపలుకులు భావగర్భితముగ నున్నవి. నాకు భావము తాఁపుట లేదు. గూఢార్థము విడిచి స్పష్టముగ మాటలాడవలయును. మన దేవీపురమును మన కొసంగు మని

మానసింహరాజునకు నీవు అర్జి వ్రాయుచుంటివే? ఎక్కడనో దూరమున నిట్టియుద్ధములును విజయములును సంసిద్ధములై యుండినపుడు రాజపుత్రు లిట్టి కార్యముల నెంగ మైనను జూచునా! ”

“ రాజుగారు దూరస్థులై యుండునపుడు సంస్థాన వ్యవహారము లన్నియు నాతని ‘ కానంగో ’ చక్కపెట్టుచుండును ”

“ కానంగోమాత్రము మనల ననుగ్రహించునా? ”

“ ప్రభువు వారికోశద్రవ్యము కొంత వారికి చేరికిఁ జేరినది. ”

ఈక్రొత్తసంగతులను వినునప్పటి గోకులదాసు చెయ్యిదంబులను గూర్చి నవకుమారున కాశ్చర్యమయ్యెను. గోకులుని ముఖమున మాత్రము సంకోచవికాసము లనునవి కనఁబడుట లేదు.

“ గూఢతాంత్రికుఁడా! ఏమి నీకీవెఱ్ఱి? ఈయేర్పాటులు తొందరమల్లుఁ డొనరించినవి. మానసింహరాజా యంతటివాఁడు వాని నంగీకరించినాఁడు. ఈబంగారున కాశపడిన మాత్రమున కానంగోయేమైనను చేయఁగలఁడా? ”

"ఇప్పటియేర్పాటులను మార్పుచేయుటకుకానంగో కెన్నియో కారణము లున్నవి. వీరనగరదేవీసంస్థానముల నెన్నియోకలవళములు పుట్టనైయున్నవి. ఈరెండుసంస్థానములనుండియును సార్వభౌమునకు రావలసిన కప్పము లన్నియును బాకీలుపడిపోవును. ఈపన్నులు పోకుండ నిలుపుకొనుటకై యేవో కొన్ని యేర్పాటులు జరుగవలయును."

"ఏమి! సార్వభౌమునిపన్నులు చెల్లుటకై దేవీపురమును మనకొసంగి వీరనగరమును ఈడురాని బాలకునకును వానియాప్తవర్గమునకును వదలివేయుదురా? వింతగానున్నదే!

"అట్లుగాదు. ప్రభువువారికి దేవీపురమును విడఁదీయుటయే యిప్పుడత్యావశ్యకము గాని వీరనగరము కుఱ్ఱవాని కొసంగుకార్య మిప్పుడు జరుగఁబోదు."

"గోకులా; నీవేమిచెప్పినను కట్టుకథవలె జెప్పుదువు. స్పష్టముగాచెప్పుదు. వీరనగరముమాట యేమగునో ?

"నరేంద్రునకు వయసువచ్చువఱకును సార్వభౌమునిపక్షమున ప్రతినిధి యొకఁడేర్పడి వీరనగరమును పరి

పాలించుచుండు. నరేంద్రుఁడు పెద్దవాడై బాకీలన్నియుఁ జెల్లించినపిదప నాతని సంస్థానమాతనికి విముక్తియగును.

"ఇదియంతయు నింతశీఘ్రకాలమున సంప్రాప్తమగుట వీరనగరము శ్రీమంతమైనదగుటచేతనా?"

"అదియప్పటికిని జరుగనేజరుగదు"

"ఎందుచేత"

సార్వభౌమికప్రతినిధితో గోకులదాసునకు సంబంధ బాంధవ్యములుండుటచేత;

వీరనగరమునందలి పన్నులన్నియును బాకీలుపడుటకా?"

"పడుటకుఁగాదు. పెట్టుటకే"

"తదుపరి?"

"వీరనగరరాజ్యమునందలిపన్ను లన్నియు నంత నిరాధారముగా బాకీలుపడునెడల ఆబాకీలకై జమీయే యమ్మివేయుదురు. దేవీపురనాథుడే దానిని గొనవచ్చును. అట్టికార్యము లెన్ని యిప్పుడు జరుగుచుండుట లేదు."

"వయస్యా! ఈసంగతు లన్నియును వినిన నాప్రాణము లెగిరిపోవుచున్నవి. కానియొక్కటిచెప్పుము. నాపరిపాలనమున నల్లరులు కలిగినందుకు కానంగో నన్నే దండించు నేమో? ఉభయసంస్థానములకునుగూడ నప్పుడు సార్వభౌమిక ప్రతినిధి నియమింపఁబడవచ్చును"

"కానంగోతీర్పు ఇదివఱకే యయిపోయినది. పనియుండి గడచినవారమాతనిని చూచివచ్చితిని"

ఈమాటలు విని తనమంత్రిచేష్టలు తలంచుకొను నప్పటికి నవకుమారునిగుండె జల్లుమనియెను.

"నాకాలమున సాహసికకార్యము లెన్నియో చేసితిని. స్వభావముచేత నేనును భీరుండను గాను. కానియీ వ్యూహము"

"ప్రభువులవ్యూహ మొకటియును. నాది యొకటియునా? ప్రభువువారిని దేవీపురసింహాసనముఁ నెక్కించుటయే నాకోరిక. విమ్మటిది వీరనగరమును దేవీపురముతో గలుపుకొనుట"

"కాని నాసహచరికి మఱియొక్కయుద్దేశమున్నది. ఆమెకిట్టితంత్రములు తెలియవు. కాని యామెయూహయును రెండుసంస్థానము లేకీభవింపఁ జేయుటయే. యో-

చన యాఁడుదానియోచనయే గాని అదియును శ్రేయోదాయకముగనే కనుపట్టుచున్నది"

"ఆమెకరుణార్ద్రహృదయ. యోచనయును దానికనుగుణ్యంబుగనేయుండును. పురుషుని యుద్దేశములుగొప్ప యుద్దేశములు. ఈరెంటింటికిని సంబధమేయుండదు"

అనునప్పటికి నవకుమారుని మొగమున నాగ్రహవికార మొకటిగ్రమ్మెను. ఈగూఢతాంత్రికునికడ సాంసారికరహస్యములకుఁ గూడ మరుగు లేకపోవుచుండెను. గోకులదాసు ప్రభునిమనసు కనిపెట్టి శాంతహృదయముతో ఈసేవకునియందుఁ దమ కెట్టియాదర మున్నదో యామెకు నట్టియాదరమేయున్నది. ఈతఁడు నలువదిసంవత్సరములనుండి యెంతో భక్తివిశ్వాసములతో నీసంస్థానమును కనిపెట్టుకొని యున్నాడు. ఆమె మాత్రమె ఱుగనిదా?

"వీరనగర దేవీపురసంస్థానముల రెండింటి నేకము చేయుటకై యామె వేసినయెత్తు నీవు వినియున్న యెడల నేమందువో?"

కేవలనిర్మల హృదయమునకునట్టియోచనసముచితమైనదిగనే యుండును. దేవిగారికన్న సాధ్వీతిలకం

ఏపుడమిని బుట్టలేదు. కేవలమును నీతిధర్మమే యిట్లవతరించినది. సీతవలె భర్తతో నరణ్యవాసము సేయ నామె రాజ్యమైనను బరిత్యజించును”

ఈకడపటివాక్యము నందలి యెత్తిపొడుపు నవకుమారునకు ద్యోతకము కాకపోలేదు.

“నాపుత్రికను నరేంద్రునికిచ్చి వివాహము చేయుట రాజ్యమంతయు నాతనికి ధారవోసి సన్యాస్యాశ్రమము స్వీకరించుటయు నరణ్యావాసము చేయుటయునా? ”

“ప్రభువులకన్న నాకెక్కువగఁ దెలియునా ! నేను ప్రభువులచేతిలోని పనిముట్టును. ప్రభువులపూర్వ వంశప్రతిష్ఠ లన్నింటికిని మీరేయాశ్రయులుగాని నేనా”

“గోకులా ! నాసతి యోచన స్త్రీయోచనయే యైనను ఆలోచనీయమైన విషయముమాత్ర మగును”

“ప్రభువరా ! భావములను గ్రహించువట్ల స్త్రీలకు మంచిబుద్ధికలదు. నరేంద్రునిహృదయము నమ్మగారు చక్కఁగఁ గనిపెట్టిరనుటకును సందియము లేదు. కాని యాతని మనసునం దెట్టియాశయము లున్నవో ఎట్టియుద్దేశము లున్నవో తెలిసికొనన సుకరము గాదు.

సుందరవదనారవిందము నందలి మందహాసము తన్మనోజన్యంబులగు జన్మావధిగల నిశ్చితంబుల వెలార్ప సమర్థ మగునా ? నరేంద్రుఁడాతండ్రికొడుకు కాఁడా ? ఆతని పితామహుని దేహమునందలి పౌరుషశక్తి మాతనియందు మాత్రములేదా ? ”

నరేంద్రునకు హేమలత యనిన మిక్కిలి యనురాగ మనిచెప్పుచున్నది. ఆ కారణమున నాతఁడు దేవీపురమునకు మనవెంట వచ్చును. దేవీపురసంస్థానమునకుఁ గుమారుఁడైనను అల్లుఁడైననుగూడ నాతఁడే యగును ”

వీరనగరవంశము నందలిరాకుమారు లెందఱుం తకుమున్ను దేవీపురము వారిపిల్లలను పెండ్లాడలేదు వారందఱును వారివారి స్వప్రయోజనములను బరిత్యజించిరా ! నరేంద్రునికన్న నత్యుత్సుకులగు దేవిపుర ప్రభువులు వీరనగరరాజకుమారికల నెందఱ వరియింపలేదు వారెవ్వరైనఁ దమవంశచారిత్రములను విస్మరించిరా.

“ఔను కాని, వంశైకజనిత మగుపుత్రపుత్రికా సంబంధ మింతకుముందెన్నఁడు నిట్టులొదవియుండలేదు. అట్టియనుబంధము చిరకాలమునుండి యేర్పడియున్న

సంస్థానముల రెండింటిని శాశ్వతముగ నేకీభవింపఁజేయ
వలెనని దేవి యభిమతము"

"ఆమె యాశయము లెప్పుడును మహదాశయ
ములు. అట్టివి సానుకూలముగ లభించుగాతమని భగ
వంతు నెప్పుడును వేఁడుచుందును. కాని మూఁడువంద
లవత్సరములనుండి యున్నస్పర్థలన్నియు నొక్కదినముతో
నంతరించునా? రెండు రాజకుటుంబములకు వంశానుక్రమ
ముగ వచ్చుచున్న యసూయ యొక్క యుత్సవ దినము
తోఁడ సమసిపోవునా"

"కాకేమి అట్టినిదర్శనము లింతకుమున్ను జరి
గినవి లేవా?

ప్రభువరా! మీరుత్తమపురుషులు. మీహృ
దయమునుబట్టి యోచింపుఁడు. నేను తక్కువస్థితిలోని
వాఁడను. నాకంటె నీవిషయములు మరియాదకుటుంబ
బములోని మీవంటివారు బాగుగ యోచింపఁగలరు.
మీరు దేవిగారియుపదేశమును శిరసావహించెదమనిన
నే నెదురాడఁగలనా? నావంటివాని కట్లుతగునా? ఒక్కటి
యోచింపుఁడు. ఆమె యేవంశమునఁ బుట్టినది? వీరనగ
రమువారి యాఁడుపడుచు కాదా? ఆమె యౌదార్యవం

తురాలు. సతీతిలకంబునగును. అగుఁగాక! మీవంశ
గౌరవమును వదలి, పూర్వులప్రతిష్ఠ లన్నియును విస్మ
రించి మూఁడువందల వత్సరములనుండి ప్రతిస్పర్ధులుగ
నుండి పోరోగిరముగా నుండినట్టివారల ననుసరించెద
మనిన నే నేమనఁగలవాఁడను"

"అట్టి దెప్పుడును జరగదు. నాపితృవంశమును
సంరక్షించుకొనుటకు నూర్వురుపరివారము దొరకినంత
వఱకట్టిపని యెప్పటికిని పుట్టనేరదు. నాతండ్రిగారిద్వార
మును సంరక్షింప నా దేహమున నొక్క రక్తబిందు వున్నం
తవఱకును పనిజరుగుచునే యుండును"

"ప్రభువరా! నరేంద్రునకు వయసువచ్చిన వెనుక
నాతండు పౌరుషలక్షణలక్షితుండు కాఁడనియా మీయా
శయము? ఇప్పుడాతఁడవివేకియై మీబాలిక చుట్టుచుట్టు
ను కుక్కవలె వెన్నంటితిరుగుచుండవచ్చును. ఇప్పటి
కాతని తాతగారిపేరు తలపెట్టినను, ఆయనకార్యములు
తలపెట్టినను అతని కన్నులు తహతహ నందుచుండును.
అతనిముఖమున రక్తముపూర్ణీభవించును. రాజా! అతని
కేగదా తోడరుమల్లుఁడు బహుమాన మొసంగినది?
అట్టి బాలుండు తనవంశప్రతిష్ఠ నేమఱియుండునా?

దేవిగారి మోహవ్యవహారోపాయంబులవలన మీపైతృకంబగుసంస్థానంబును వీరనగరరాజ్యము చేయిఁగొట్టి చేతికిచ్చినట్టులగును. రాణివీరనగరమువారి యాఁడుపడుచు, దేవీపురసంస్థానము పేరు లేకుండఁబోవుదినములు వచ్చినవి.

అంతఁ బెద్దయుంబ్రొద్దు మౌనముద్రులై యుభయులునూరకుండిరి. నవకుమారుండు యోచనానిమగ్నుండయ్యెను. కొంతవడికిఁ గన్నులుపైకెత్తి పెద్దనిట్టూర్పుపుచ్చి యిట్లని పలుకందొడంగె.

“గోకులా! నీవుచెప్పినది యుక్తము. ముమ్మాటికిని యుక్తముగనున్నది. నీకృత్యములు రాక్షసకృత్యములే యయ్యెను బుద్ధివిశేషము మిక్కిలి కుశాగ్రమైనది. ఈరెండువంశముల నడుమను రక్తవాహినులుప్రవహించినవి. ఆరక్తస్రవంతినిఁ దఱింప నెప్పటికిని దరముగానట్టులున్నది. నాభార్యయుపదేశము విన్నప్పటినుండి నాకును సంకోచముగనేయున్నది. ఆమెప్రగల్భయే యగును. కాని జన్మించినది వీరనగరవంశము.

గోకులదాసు, ప్రభుఁడు తనదారిని బట్టినాఁడని గ్రహించెను. సింహాములయినను బోధింపఁగా బోధింపఁ

గా మచ్చికపడి తనయధీశుని యిచ్ఛవచ్చినట్లు పనిచేయుచుండును. అట్టివిజయము కలిగినదను సంతోషచిహ్నము మొగమునఁ గనుపడకుండఁ జేసికొని అతివినయంబుగ నిట్లని చెప్పందొడంగెను.

“ఈవిషయపరిజ్ఞానంబునందు నాయాధిక్యమేమున్నది? నేను ప్రభువులయొద్ద వివేకవిషయముల నేర్చికొంటిని. వారియుద్దేశములనే మరల నేకరువు పెట్టుచుంటిని. దేవీపురము దేవీపురపురాజులకుఁ దక్క మఱియన్యులకుఁ బోరాదు. వీరనగరమువారిపేరు తలఁపనేరాదు. గొప్పవంశములందు వారసుండుగా తనయుండొదవఁడేని యెవ్వనినైన దత్తతచేసికొందురు. మనపూర్వస్మృతులనుబట్టి యాతఁడు వారిశ్రాద్ధాదిక్రియల నెఱవేర్చి మనధర్మశాస్త్రానుగుణ్యంబుగ సంస్థానంబునకు కర్తయగును. తగినవాని నొక్కని కొమరునిగా నంగీకరింపుఁడు. మీయనంతరము దేవీపురమున కాతఁడుకర్తయగును. దేవిగారి కేకపుత్రికయగు హేమలత సంస్థానమున కంతకును అధికారిణి కావలెనని పట్టుపట్టినచో ఉత్తమవంశసంజాతుండగు నొక దేవీపురరాజకుమారుని చూచి యాతనికి హేమలతను పరిణయంబు గావింపుఁడు. దేవీపురప్రష్ఠ నిలుచును. దేవీపురము సురక్షితముగ నుండును”.

"గోకులా! బాగుగానున్నది. ఎంతచెప్పినను విన మనసగుచున్నయది. నీవుచెప్పినదంతయును మిక్కిలి వివేకముగానున్నది. కాని, నీవుచెప్పినట్లు కుఱ్ఱవాని నెవ్వనినైన నన్వేషింపవలెనన్నచో, ఎచ్చటికోపోయి కనుఁగొనవలయును.

"మనమట్టివానికొఱకై యెంతోదూరము పోవనక్కఱలేదు. వెదకినయెడల మనకుటుంబజనములోపల నేయెవ్వరోయొకరుందురు. శిరీషుఁడు జననీజనక విరహితుఁడు. ఆతఁడును ఆతనివితంతుసోదరియును మొన్న మొన్ననే వచ్చి మనయింట చేరియున్నవారు. వారు మావంశమునకుఁ జేరినవారే. ఆతఁడు స్థితిగతులలో తక్కువగనే యుండినను కులగౌరవమున హేమలతకుఁ దీసిపోవువాఁడు కాడు. ఆటపాటలలో శిరీషుని నేను కనిపెట్టి చూచినాను. ఎంతబుద్ధిమంతుఁ డనుకొన్నారు? ఆతని పూర్వుల ప్రాగల్భ్యమంతయు నాతని హృదయము నందున్నది. శాంత మాతనికడ మూర్తీభవించి యాతనికన్నులఁ గనిపించుచుండును. నరేంద్రుఁడును హేమలతయును చిన్ననాఁటనుండియును ఆడుచుపాడుచునే యున్నను హేమలత శౌర్యమున నీతఁడనిన వశము"

"వయస్యా! శిరీషుని నేనుకనుగొంటిని. అతని శాంతమును అతని పట్టుదలయును అతనినిశ్చలభావమును, ఆతనిశరీరదార్ఢ్యమును ప్రశంసనీయములు. ఈనడుమ నొకనాఁడు నరేంద్రునకును, ఆతనికిఁ గలహ మొదవినది. నరేంద్రునిశిరీషుఁడు రెండుచేతులతోడ నెత్తియును కమీఁదకు గిరగిర ద్రిప్పివిసరివైచినాఁడు. ఇదియంతయును హేమలతయే చెప్పినది"

"అట్లైన నాతఁడు మీతనయను బరిగ్రహించి దేవీపురమునకుఁ బ్రభువైనయెడలఁ దప్పక వీరనగరనాయకునకుఁ బ్రతిస్పర్ధియైయుండును. నరేంద్రునితాత మనకొనరించినయపకృతు లన్నిఁటికిని తగినప్రతీకారమాతఁ డొనరించును"

"గోకులదాసా! ఇదికొంచెము నిదానముమీఁద యోచింపవలసిన విషయము. ఇప్పుడునేనుద్రేకంబునకు వశ్యుండనై యున్నవాఁడను శాంతముగ యోచించి, చేయవలసినపను లన్నియు చేయుచుండుము. పౌరుష కార్యంబు లీనవకుమారునితలలో నెన్నియో యున్నవి. దేవీపురము వీరనగరవంశీకునికిమాత్ర మివ్వఁ డనుకొందును లో

వనేరదు. ఇంతవట్టు నిశ్చయము" అని చెప్పి నవకుమారుం డరిగెను.

గోకులదాసుగదిలో దీప మింకను మినుకు మినుకుమనుచునే యున్నది. అరుణోదయ మయినది. ఉదయభానుని కాంతులు మూసియున్న తలుపులసందునుండి లోనికిఁ బ్రసరించుచుండెను. ఇఁక నావృద్ధుండు యోచనానిమగ్నుండై యచ్చటనే యధివసించియుండి తనలో తానిట్లువితర్కించుకొనుచుండెను.

"పునాది చక్కఁగఁబడినది. నాయీహాస్త్రము తన యుపాయముల కేమరకుండెనేని తక్కిన కార్యము కూడచక్కఁగనే సాగఁగలదు. నవకుమారుని భార్యమాత్రమొక్కటి గడ్డుగానున్నది. ఆమెనీవిషయమున పగదానివలె నెంచుకొనవలసి యుండెను. సద్గుణసంపదయందామె కెంతయాధిక్య మున్నదో తిరస్కారభావమునందుకూడ నామె కంతప్రాగల్భ్య మున్నది. నవకుమారుఁడు తీవ్రస్వభావుఁడు. భార్యమాట కెదురాడలేఁడు. ఆమె యాఁడుది. పిల్లలయనురాగమును చూచి సంతోషించు చుండును. కాని యుత్తముఁడు వంశ

ప్రతిష్ఠనుగూర్చి యోచింపఁజాలదు. ఆడినమాటతిరుగకుండునేని, వంశగౌరవమును నిలుపుకొనఁ దలంచునేని నవకుమారునకు పురుషున కుండవలసిన లక్షణము లన్నియు నున్నవి. నేఁటిరాత్రి భార్యనెదిరింపఁ గలమనోబలమునుగూడ తలకెక్కించితిని. ఈవీర నగరమున నింక గొన్నిచిత్రములు జరుగఁగలవు. నాకవియన్నియును జూడ నిష్టము లేకున్నది. ఆమె కన్నులనీరు పెట్టుకొనినచో జడిసి నవకుమారుఁడు మరల నాయొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చును. నవకుమారా! వంశప్రతిష్ఠ నీవుమరచినను దానిని మఱవకుండ నుండువాఁ డొకఁడున్నాఁడు. గోకులదాను తనకర్తవ్యము నేమఱియుండువాఁడు కాఁడు. పట్టినపట్టును సామాన్యముగ విడుచువాఁడును కాఁడు"

అయిదవప్రకరణము.

—:0:—

వసంతోత్సవము.

ఉత్తరహిందూస్థానమున వసంతోత్సవ మత్యంత వైభవములతో జరుఁగును. ఇదియే హోళీపండుగ.

హేమంత వాసరమునందలి శీతలదినములుగడచిపోవును. గోధుమలు యవలు వరిపైరులు ముక్కాలునఁబండియుండును. కొన్నియెడల నాసస్యములు కోఁతలయి కుప్పలు క్రిందఁ బడియుండును. అప్పటికప్పుడే కాయధాన్యములును, చమురుదినుసులును మహాన్నాలగును. సేద్యగాండ్రందఱును తమతమమక్తాలను భూస్వాముల కిచ్చివేసి తమయింబారముల గాదెఁబోయుదురు. ఆఁడువాండ్రందఱును క్రొత్తచీరలను క్రొత్తనగలును ధరియింతురు. ఇల్లిల్లుదిరుగు మూటలవర్తకులు తమమూటలను విప్పినతోడనే జానపదులగు యువతు లత్యుత్సాహముతోఁ జూచుచుందురు. సొమ్ము సర్దుబాటు లేకుండెనేని, క్రొత్త ధాన్యములను వారుతట్టలతోఁ ద్రవ్వియిచ్చి దంతపుగాజులను క్రొత్తక్రొత్త రకములచీరెలను గొనుచుందురు. మామిడిచెట్లు తమతొల్లింటి పండుటాకుల నూడ్చి చిగురుటాకులచే నలరుచు, మొగ్గదొడిగి దేశమంతటఁ దమపరిమళముల వెదజల్లుచుండును. ఏకెలంకునఁ జూచినను ఏమూలనుండియో కోకిల పరమానందంబుగ తనమృదుమధురనినాదముల నుత్సవసమయాగమనంబు చాటుచుండును.

నిశ్చయముగ నీవసంతోత్సవము మన్మథసమారాధన కేర్పడినది. అయ్యది పూర్వము మోహాధిదైవతంబగు దర్పకుని పూజలకొఱకు నియంత్రితంబయినది. కాని గడచిన వేయి సంవత్సరములనుండియు నీయుత్సవమున కధిదేవత శ్రీకృష్ణుఁడు. ఏకథవిన్నను, ఏపాటనాలకించినను, ఆతనిగూర్చియే వినంబడును. పట్టణములయందును, పల్లెటిదిక్కునను గూడ స్త్రీపురుషులందఱును నిరంతరము నాతనిఁగూర్చియే గానముసేయుచుందురు. ఆదినంబుల నాబాలవృద్ధముగ జనులందఱును బనిపాటలెల్ల గట్టిపెట్టి యుత్సవంబుల నోలలాడుచుందురు. కడపటిదిన మాయుత్సవమునకు పట్టురోజు. ఆదినమున నేమూలచూచిన నాటపాట లల్లకల్లోలముగ నుండును. రాత్రియంతయు నిద్రయే యుండదు. పొద్దుపొడిచిన వెనుక వేడుకకాండ్రందఱును తమతమనిత్యకృత్యములం దీర్చుకొని యుద్రేకవిరహితులైన తక్కినజనంబులతో మరల కలిసిమెలసి పనిపాటలు చేసుకొనుచుందురు.

ఈయుత్సవము ఒక్కొక్కచోట నొక్కొక్కమాదిరిని జరుగుచుండును. అంతటను సర్వసామాన్యముగ జరుగునది కోటలనక పేటలనక వాడవాడలదిరిగి బుక్కాబగ్గుం

డీలు చల్లులాట. ఇది పెద్దఅల్లరిసమయము. ఇందలియల్లరిచేష్టలబారి బడనివారుండుట యరుదు. వీథులవెంటదిరుగు కొంటెపిల్లకాయలు ముగ్గుబుట్టలవలె తలనెరసిన ముదుసలి ప్రధానుల సైతము బట్టుకొని వారితలపాగాల నిండ నీబుక్కాబగ్గుండీల ముంచెత్తుదురు. పుణ్యస్థలంబులగు నాలయంబులలోని యాచార్యులనుబట్టి బజారుల వెంటఁ దిరుగు కొంటెపడుచులు వారిపట్టువస్త్రముల పై వసంతములతోఁ జిలుకు వేయుచుందురు.

ఉచితలజ్జావతులగు యువతు లీబుక్కాబగ్గుండీల చల్లులాటలకు వెరచి యొదిగియొదిగి యుందురు. కొంటెపడుచులు తమచెవిఁ బడకుండ తప్పించుకొని తిరుగుదురు. వీనికన్నిఁటి కేమిగాని వీరు గొప్పవారు, వీరు కొలఁదివారను విచక్షణ లేకుండ నందఱును గలిసి తిరుగుట యీయుత్సవము నందలిసుగుణము. ఎంతకాలముండిన నేమిగాని వారలందఱును మిక్కిలి చనువుతోడ సంచరించుచుందురు. అనుశ్రుతముగ వచ్చుచు చిన్నతనపు చేష్టలతో నొప్పునీయుత్సవముల నీయాటపాటలను జూచిన, శ్రోత్రియులకందఱకు నవ్వులాటగ నుండును. కేవలధనార్జనయే సర్వాతిరిక్తప్రవృత్తియై,

ద్రవ్యాడంబరమే దానియందలి మహదానందమై యొప్పు నీదినంబులందలి యాసంతోష మొక్కింతయేని నిలిచియుండిన, నెంతచక్కఁగ నుండునో?

ఈవసంతోత్సవము కడపటిదినమున నవకుమారుఁడు తనమందిరమునుండి వెలువడి, మనస్సుననుండి సమస్తయోచనలు నొక్కింతసేపు తొలఁగఁద్రోసి మొగమున దయారసంబు ప్రవహింపుచుండ, ఉత్సవాలోకనాసముత్సుకుండై వాహ్యాళి వెడలెను. వయసుచే వంగి నిరంతర యోచనలచేఁ గ్రుంగియున్న గోకులదాసు కూడ నాతని వెంబడి యీయుత్సవమునందలి సంతోష మొక్కింత యనుభవింపవచ్చెను.

సంస్తానమునకెల్ల నాస్థానంబయిన వీరనగరంబున దూరదూరములనుండి జనులెందఱో తండోపతండములుగ వచ్చి పోవుచుండిరి. నవకుమారుఁడును తన్మంత్రియగు గోకులుండును జనసమ్మర్దముగనున్న వీథులనుండియును బయళ్లనుండియును సందుచేసుకొని పోవుచుండిరి. వందలకొలఁది జనులాతని పేరుచెప్పి యాశీర్వచనరూపకంబుగ కేకలు వేయుచుండిరి. ఆఁడువాండ్రాతనిగూర్చి ద్వంద్వార్థముగనున్న పాటలను బాడఁజొ

చ్చిరి. పిల్లలు కేరింతలాడుచు నాతనిపై నఖశిఖపర్యం
తము బుక్కాబగ్గుండీలను జల్లికొల్లలాడిరి.

సంతపేట దాటి నవకుమారుఁడొక సందులోనికిమ
రలెను. ఆసందు యోగ్యులగు పురుషులుపోఁదగినది కాదు.
ప్రభువుగారి మొగము జూచుసరి కాసందంతయును బా
టలచే గింగురుమనిపోయెను. అందు చాలమంది స్త్రీలు
కొందఱు లజ్జవ్వానంబున నివ్వటిల్లుచుండిరి. కొందఱప్పు
డప్పుడే యౌవనమంకురించి మెఱయుచుండిరి. వారం
దఱును ముద్దినును చీరలనుగట్టి సందున కడ్డముగ నిలిచి
వచ్చుపోవువారలనెల్ల నడ్డగించుచుండిరి. ఎవ్వరును వా
రినెదిరించి పోవ సమర్థులుకారు. వారి యాకారములం
జూచిన వినుఁగు విరామము లేకుండ నస్తమానమును
పనిచేసియున్నట్లు కనుపట్టుచుండెను. తలలు విరియఁబా
రి వీతోడుచుండెను. చీరలన్నియు బగ్గుండిపొడి పడి ర
క్తవర్ణమును చిందుచుండెను. పాదములు వసంతమున
మునిఁగి తేలుచున్నవి. బంగరుచాయ నొప్పువారి మొగ
ము లొక్కించుక బిగిసడలి యుండెను. విటకాండ్రు స
మావేశంబుచే నుద్రేకించి తడినొంటినంటుకొనిన జిలు

గువలువల మాటుననుండి బయలువడుచు హృదయచాం
చల్యము ప్రమాణాధికముగ నున్నట్లు గనుపట్టెను.

నవకుమారుఁ డెట్టులో త్వరత్వరగ దాటిపోయె
ను. అతని వెనువెంట వచ్చుచున్న గోకులదాసుమాత్ర
ము చిక్కునఁబడినాఁడు. అతని గని కరుణించువా రెవ్వ
రును లేకపోయిరి. జీర్ణవయస్కుఁడగు నితఁడు కంటఁబ
డినతోడనే వసంతపుజల్లొకటి వచ్చి యాతని ముంచెత్తె
ను. అతఁడును వెనుకకుఁబోవలెనని చూచెను కాని కాలు
జారి బోరగిలఁబడియెను. అందఱును పకపకనవ్వి చప్ప
ట్లుచఱచిరి. పడియున్న యాతనిపై మఱియొకజడి కురి
సెను. కొంతవడి యాతఁడు లేవలేక నేలమీఁద నీదు
లాడుచుండెను. అక్కడనున్న వా రందఱును సంతో
షమును బట్టజాలక పొట్టలువిచ్చునట్లు నవ్వుచుండిరి. పరి
వారజనము వచ్చి వయోవృద్ధగు నామంత్రివతంసుని లే
వఁదీసిరి. అంతకు మున్నానందమున బంతిగట్టి యతిఘోర
ముగఁగాచియున్న యువయువతీసముదాయ మంతయు
నుపరుగుపరుగున సందువిడిచియిల్లుదూరిరి. నవ్వులును
కేరింతలును ఆకాశము చిల్లులుపోవునట్లు వినఁబడుచుం
డెను. అంత వారందరును గలసి వచ్చి గానుండు కృష్ణ
లీల యొకటి పాడఁజొచ్చిరి.

యదుకులకాంభోజిరాగము

అట—తాళము.

ఈగోకులవాసు, ఈనవమోహను
ఈవగకానిని ఈక్షించినారే (పల్లవి)
ఎమ్మెలు సేయుచు, నితఁడొకనాఁడుద,
యమ్మునఁ జేసిన, యాగడమ్ములువినరే. (అనుపల్లవి)
ఆలమందలలోన, పాలఁబిదుకుచుండ
మేలమాడుచువచ్చెనే,
మేలివలపుపేర్చుఁబాళుఁదులకింప,
చాలవగలునేసెనేసరసములాడెనే. ఈగోకుల.
గుమ్మపాలుముద్దు, గుమ్మలారమధు
రమ్ముగావేయనెనే!
కమ్మనిమీవద, నమ్మలంతకుమధు
రమ్ములఁజిమ్మాయనెనె.
అమ్మకచెల్లమో, హమ్ముచాలఁగఁగను
దమ్ములపొంగెననెనే!
కొమ్మలార! శిరో, జమ్ములునీలాలు
గ్రుమ్మరించుననెనే.
సమ్మదమునకటా, తమ్మునేయుచుస్వాగ

తమ్మొసంగుమనెనే! తమినిండెననెనే ఈగోకుల.
కులుకుచుమేమీగో, కులనాథునిజేరి
కొసరిమాటాడితిమే!
వెలలేనియోగ్యత, తులకించువారము.
విలుతుమీపాలుసం, తలనంటిమే.
వలపుసమీరచంచలమాద్రిమ్మరికమ్మ
వశముగాదటంటిమే,
వెలలేనియనురాగ మిలనిండిమిన్నంది.
వెలయింపవలదంటిమే
వలదు వలదు గోకులజనుమింటికి
బెళుకుజూపులగట్టి, పెట్టివదమంటిమే. ఈగోకుల.

కడపటిచరణము వికలితచిత్తుఁడై యుండిన నవకుమారునిప్రధానునకు నమస్కారబాణము. అయ్యది యాశుగతిని నన్యాపదేశముగా పాటలోఁగలిపి పాడిరి. దానినాలకించుటతోడనే నవకుమారుఁడుకూడ నానవ్వులలోనేకీభవించెను. అతిసాహసికురాండ్రగు నాకులటలప్రౌఢతకు మెచ్చి ప్రభువసుండు వారలకు కొన్నిబహుమానము లొసంగెను.

ఆసందునుండి మరలి నవకుమారుఁడును తదనుచరపరివారమును మఱియొక బజారున కరిగిరి. అయ్యది పెద్దమనుష్యులు వసించుతావు. ఈబజారున పశ్చిమోత్తరదేశమునుండి క్రొత్తగా వచ్చినవర్తకులుండిరి. ఆకారణమున దానిని క్రొత్తబజారందురు. రాజపుత్రస్థాననివాసులును ఉత్తరహిందూస్థానవాస్తవ్యులును నేఁటికిని మనదేశమున, మూలధనవ్యవహారమునను వాణిజ్యవృత్తియందును ప్రఖ్యాతులై యుండిరి. వారిఖజానాలెప్పుడును టంకసాలలవలె మ్రోగుచుండును. దేశమునగల పెద్దపెద్ద ప్రదేశములన్నిఁటియందునను వారిచిల్లరకొట్లు లుండియున్నవి. దేశమునందెచ్చటను వారిహుండీలు చలామణీలు కానిప్రదేశములు లేవు రాజాధిరాజులుకూడ నొక్కొకయిరుకుసమయము తటస్థమై యుద్ధములు వచ్చినపుడు వారిసహాయము కోరనివారును, వారివల్ల సాహాయ్యము పొందనివారును లేరు మహదైశ్వర్యవంతులగు నీ సావుకార్ల కడనుండి ద్రవ్యము నప్పుగొనకుండ తమ పనుల సాగించుకొనువారత్యల్పముగ నున్నారు. వీరనగరము చిన్నపట్టణమేయైనను యిచ్చట గూడనట్టి సావుకారులు కొట్లుపెట్టించిరి. బంగాళదేశమునకు మానసింహు

డుఁను తోడర్మల్లుఁడును రాష్ట్రాధిపత్యమునకు వచ్చుటతోడనే వారితోడ కొందఱు ధనికులు వచ్చిచేరిరి.

వారందఱును నవకుమారునిఁగని సాదరపూర్వకంబుగా వినయవిధులాచరించి వెండిపళ్లెరములనిండ బగ్గుండిపోసి తెచ్చి కానుకలుగ నొసంగిరి. పూర్వాచారానుసారముగ నవకుమారుఁడా పళ్లెరముల నున్నరక్తచూర్ణము నలంకారార్థముగ నొక్కింత చేతముట్టి యందొకటిరెండు సువర్ణనిష్కముల జారవిడుచుచు పోయెను. నవకుమారుని జమీాలవంటి. జమీాల నెన్నిఁటినేని లెక్కలేకుండ గొనఁగలిగిన యాధనవంతులు దాతయొక్క స్థితిగతుల నాలోచించి గౌరవసూచకంబుగ నీయల్పోపాయనంబుల నంగీకరించుచువచ్చిరి. కాని వీధులవెంట చిన్నభూతములు కొన్నియున్నవి. వారుమాత్రమెవ్వరిని లక్ష్యముసేయకుండిరి. వారీధనపతులకుమాళ్ళు. వారిలో కొందఱు గుప్పిడనింట కుంకుమపట్లు పట్టియుండిరి. కొందఱు చిన్నచిన్నకాగితపుబుట్టలుకట్టి వానినిండ కుంకుమపొడినించి చేతబట్టుకొని తిరుగుచుండిరి. పెద్దవాండ్రు మొగమెంత యెఱ్ఱచేసినను వీరుమాత్రము తమకొంటెతనమును మానక యీరాజపరివారముపై నాబుక్కాను

జల్లుటకు వెనుదీయకుండిరి. పైపెచ్చు కేకలు వేయుచు కేరింతలాడుచుండిరి. నవకుమారునకుఁగూడ నీమర్యాద కొంతవరకు జరిగినది. ఆతనితలపాగపై రెండుబంతులు వచ్చిపడియెను. ఆతఁడుదానికి చికాకుపడక నడచుచు నడచుచు జలంబులదప్పించుకొని మొగము తుడుచుకొని పోవుచుండెను.

అక్కడనుండి యొకింతదూరము చనునప్పటికి ధనపతుల రాణివాసజనము వీథులవెంట తారసిల్లిరి. వారుదయమున లేచి గంగాస్నానముచేసి వచ్చుచుండిరి. వారందఱు లజ్జావతులగు యువతులు ఉచితమర్యాదల నించుకంతయిన జవదాటువారు కారు. అట్టులయ్యు నిట్టియుత్సవసమయంబులఁ గొంతవఱకాహద్దు నతిక్రమించి సంచరించుట యాచారముగ నుండెను. నవకుమారుఁడును తత్పరివారముకు సమీపమునకు రావేగమే తమమాతృభాషతో నీక్రింది పద్యములలోని యర్థమిచ్చు కృష్ణలీల యొకటి పాడఁజొచ్చిరి.

చ. మనలనువీడి ద్వారకకు
మాన్యుఁడుకృష్ణుడు పోవువాడె? యొ

వ్వనిఁగని ప్రాణమింక నిలు
వంగలమమ్మ! వృథాభరమ్ము జీ
వనము గదమ్మ! గోపికలు
వందురుచుండుట వింతటమ్మ! కృ
ష్ణునిఁ గనరాని యీమధుర
శోభఁ గనన్వలెనమ్మ? యీపయిన్.

ఉ. ద్వారకః కేగువాఁడట యు
తండు ప్రభాతమునందు లేచి; గో
వారము మేఁతలన్ గనఁగ
వచ్చున? కేఘటినుండి; వేణుశృం
గారకలస్వనంబు తమ
కర్ణములన్ దనియింపకుండినన్
గోరున కృష్ణగానమును
గోరినచిత్తము లన్యవృత్తముల్.

మ. యమునాతీరమున న్వసించి కను విం
దై యొప్పునుద్యాన దే
శములన్ క్రీడయొనర్చి ద్వారకకు స్వే
చ్ఛంబోవువాఁడట్టె? యీ

యమలుండిచ్చటు వాయ గోపికలు బృం
దారణ్య మందుండి ప్రా
ణముల న్నిల్పగ నెట్లు నేర్తురో? యా
నందక్రియాశూన్యలై.

క. వలపోయును వసుదేవుఁడు;
వలపోయు యశోద; సకల ♦ పౌరజనంబుల్
వలపోయువారు; రాధిక
వలపోయు; నికేటిమధుర ♦ బ్రతుకు లిఁకేలా?

చ. ఉదరము మల్లెపూవుగతి
నొప్పెడు; తామరపూవుసంపదన్
బొదలెడు మోము; నెన్నడల
పొంకము గేలియొనర్చు నంచలన్
మృదువయి పట్టుకుచ్చువలె
మేనునిగన్నిగలన్ జెలంగు న
మ్మదవతి రాధ; కట్టియన
మానశుభాంగి వియోగ మోర్చునే?

ఖిన్నకంఠలై యాకలకంఠకంఠు లందఱు నైక
కంఠ్యముగఁ బాడినయాపాట నవకుమారుని హృదయము
నకు జాలిగొలుపుచుండెను. అది యాలకించుచు వడు

మనడుమ నిలుచుచుండెను. కుటిలశీలంబగు దరహాసం
బున గోకులదాసు రహస్యముగ నవకుమారునితో ప్ర
భువరా! రమ్ము. రమ్ము. మనము పోయినవెనుక రేపు
వీరు నరేంద్రునకుఁగూడనీపాటయే పాడుదురు. అనిచె
ప్పెను!

నవకుమారుడు“ నీవు కేవలకఠినహృదయుఁడవు.
గోకులదాసా! మనక్షేమమును మాటలాడువారింగూర్చి
యిట్టిదుర్భాష లాడరాదు. నాహృదయము నీవలెయి
నుము కాదు. నిష్కపటవృత్తితో వారుమనయెడ కరు
ణారసము జిలుకుచుండ నాహృదయముకరుగకమానదు.
అయ్యది యొక్క నిమిషమైననుంగానిమ్ము.”

“ప్రభువరా! తళతళలాడునదెల్ల బంగారము
గానేరదు. వీరనగరమును నరేంద్రునితాత పాలించిన
నాఁడు జరిగినయుత్సవము కన్నులార గాంచినవారలింక
ననేకులు సజీవులైయున్నవారు. వారును మనకన్నుల
కగపడుదురు. పోవుదమురమ్ము.” అనిచెప్పి అచ్చటనుం
చి తరలించుకొని పోయెను.

పూర్వమున బంగాళాదేశమున నూలువస్త్రము
లు నేయుటయు పట్టుబట్టలు తయారుచేయుటయును ము

ఖ్యములయిన పనిపాటలుగా నుండియుండెను. పాశ్చాత్త్యులందఱు నపుడు హిందూదేశములోని వస్త్రముల వ్యాపారము చేయుటకై పోటీగ పనిచేసిరి. పోర్చుగీసులు ఆల్బుకర్కును నాయకునిగా నేర్పఱచుకొని తూర్పుసముద్రతీరమున సామ్రాజ్యమొకటి స్థాపించిరి. ఆఫ్రికాఖండదక్షిణభాగముననుండి చీనాదేశపుతూర్పుసరిహద్దువఱకును వేలకొలది మైళ్ళేమూలఁ జూచినను వారిరేవుస్థలములతోడనే నిండియుండెను. బంగాళదేశమున వేనవేలు స్థిరవసతుల నేర్పఱచుకొనిరి. వంగదేశయువతులు చాలమందిని వారిభార్యలనుగా స్వీకరించిరి హిందూదేశములోని యూరేషియనులలోఁ జాలమందివీరి సంతతివారే. ఈతరుణముననే ఒలందులుస్వాతంత్ర్యమునకై పోరాడుచు తమయోడలఁగూడ తూర్పుతీరమునకు నడుపఁజొచ్చిరి. ఎలిజబెత్తురాణికాలమున బ్రిటిషు వారికి యీ విశేషలాభములను గాంచుటతోడనే కన్నెఱ్ఱ యయ్యెను. అప్పుడు వారుగూడనిందు పాలుగొనవలయునని ప్రయత్నము చేసిరి. బంగాళాదేశమునందలి స్త్రీపురుషులు కోటానుకోట్లు బట్టలు నేయుటయందును నూలువడకుటయందును గృషి చేసి బ్రతుకుచుండెడివారు.

అందువలన వారికి విశేషలాభములు వచ్చుచుండెడివి. అచ్చటమగ్గములమీఁద తయారైనవస్త్రములు విరివిగా ఉత్తరహిందూస్థానమునకును ఐరోపాఖండమునకును ఎగుమతి యగుచువచ్చెను.

మాల్డామండలమున తయారైనంతటి నాణెమైనపట్టువస్త్రములు బంగాళాదేశమున మఱియెక్కడను గానరావు వీరనగర మీమండలమునఁ జేరినదే. నాటునుండి నేతకాండ్రందఱును పట్టుపురుగులను బెంచుచుండిరి. తమతమగుడిసెలలో జిలుగువలువలఁ దయారుచేసియా సెల్లాలన్నియు పేటకుఁ గొనివచ్చి వర్తకుల కమ్ముచుండిరి. వీరనగరమున నీవర్తకు లందఱు నొక్కచోటనే గాపురముండిరి. అదియు నొకయిరుకుసందు ఈపేటకు సెల్లాపేట యనిపేరు. పట్టుబజారనికూడ నందురు. నవకుమారుఁడును, తత్పరివారమును, యీయిరుకుసందు వెంటవిహరింపసాగిరి. ఆసందున కిరుప్రక్కలను రెండుమూడంతస్తులమేడలు బారులుతీర్చి కట్టియున్నవి. నవకుమారుఁడు నావర్తకు లందఱును, అతివినయముగఁ బిలుకరించి కుంకుమ చూర్ణము నాతని తలపాగపై చిలికిరి. నగిషీపనిచేసిన యత్తరుదానును పన్నీరుబుడ్లును ఏల

కులు, లవంగములు మున్నగుపరిమళద్రవ్యములును తము
లపుటాకులును వెండిపళ్ళెరంబుల నిడికొని యాతనియొ
దుటకుఁగొనితెచ్చిరి. నవకుమారుఁ డొక్కొక తములపు
టాకుమడుపునుగైకొని సుగంధ ద్రవ్యముల స్పృశించి
తత్ప్రత్యామ్నాయముగ నాయాపళ్లెరంబుల సువర్ణఖం
డంబొక్కొకటి జారవిడిచి పోవుచుండెను.

ఇత్తడి దుకాణదారు లగుకంచరులు కమ్మరులు
వడ్రంగులు కంసలులు, అలంకారవిక్రేతలు మున్నగు
వేరువేరుపనివాం డ్రందఱును పట్టణము చిన్నదైననువీర
నగరమున పనిపాటలు కలిగి మెలఁగుచుండిరి. వారివా
రిదుకాణముల యోరనుండి రాజప్రతినిధి జనుచుండుట
కనిపెట్టి వారుబరాబరులు సేయఁజొచ్చిరి. మహమ్మదీ
యవర్తకులుగూడ కొందఱాపురమున వర్తకము సేయు
చుండిరి. వారందఱును వారివారిమసీదులముంగల నిలు
వఁబడి నవకుమారుని సంబోధించి ఉత్సవము హిందువుల
యుత్సవమైనను గౌరవసూచకముగ వలిపెంపుపట్టుదుకూ
లం బొకటి వెండిపళ్లెరమునందిడి కానుకగ నొసంగిరి.
నవకుమారుఁడు ప్రీతిపూర్వకముగ దానినందుకొని వారి
కందఱకు ముఖ్యనాయకుండగు ముల్లాచేతిలో నొకఖం

గరునాణెము నునిచిపోయెను. దేశమున ప్రతిపట్టణమం
దును హిందువులును, మహమ్మదీయులును, సోదరభా
వంబునఁ గలసిమెలసి మెలఁగుచుండిరి. మహాపురుషుఁ
డగునక్బరు వారియుభయులకు నైకమత్యమును వృద్ధి
పొందింపనెంచెను. మానసింహుఁడా వీరనగరమునముస
ల్మానులకు మసీదు గట్టుకొనస్థలమొకటి యుచితముగ
నొసంగెను.

నవకుమారుఁడును, ఆతనిపరివారమును, ఇంటికి
మఱలుసరికి అపరాహ్ణము తిరిగిపోయినది. జమీందారీ
హవేలీ సింహద్వారమున కనతిదూరంబున నొడలెల్లను
రక్తచూర్ణసంసిక్తమై యలరచిన్నపిల్లలిరువురు చెట్టుక్రిం
ద నాడుచు పాడుచు పద్యములను బఠించుచుండిరి. వారి
పాట మార్పొకించుకయును లేక, ఒకటేమాదిరిని వీనుల
కు వెగటుగల్గించుచున్నను, వారికంఠస్వరమునుండి వినవ
చ్చునదెద్దియో యొకటి నవకుమారునికర్ణముల నాకర్షిం
చెను. పట్టణమునంతయునుదిరిగి యలసియుండియును ఆ
తఁడది యాలకించుచు నొక్కింతనిలువఁబడి వినుచుండెను

ఉ. కంటిరె లోకకంటకుఁడు
కంసుఁడు రాజ్యము సేయుచుండ: మ

న్నింటనుగోపమే, యొడలి
నిండఁబ్రతాపమె; మందుచుందు మూ
క్కంటివరేణ్య; బ్రధానమధి
కారబలంబు; బలాఢ్యులందఱున్
బంటుతనంబు చేఁజరచుఁ;
బారెదరల్పులు తామెభీతులై.

ఉ. పుట్టినవాఁడొకండితని
పుట్టిమునుంగఁగఁ జేయ; రాజులే
పట్టునలోకకంటకులు
పాలనఁ జేసిరి చాలనాళ్లు? వీఁ
డట్టులె యుట్టిగట్టుకొని
యల్లలనాడఁడె? పుట్టుపాపయీ
కట్టిడితుళ్లడంచెడు; న
కంటకమయ్యెడు లోకమంతయున్.

చ. ఇతనికిఁగూఁడవిన్నబడిన
దియ్యది; శాంతియొకింత లేదు; దు
ర్మతియయి సాధులన్ నిరప
రాధులఁజంపఁగఁ బంచె బాల్యురన్;
హతులగుచున్న వారుచను,
అంటిమెలంగెడు పుట్టుపాప; లీ

గతిమ్మృతిఁ జెందుబిడ్డలయ
కాలపు టేడ్పులు బర్వెదిక్కులన్.

ఉ. పుట్టినయానినుంగునిశి
బోవుమ తెవ్వరెఱుంగకుండ; దా
నట్టిటు పాయువిచ్చుయము
నాంబువు లేపుగఁ బొంగియుండియున్;
గట్టిడిపన్నగం బొకఁడు
గాచుఫణంబునొసంగి; చీఁకటుల్
గుబ్బెడలంగనీకతని
గూటికిఁ జేర్చెఁ బొలంబుతోఁ బ్రినలన్.

ఉ. చేరఁగవచ్చు శౌరి యవి
జేయుఁడు లోకుల రక్షసేయ; సం
హారము సేయు దుర్మతుల
నందఱ త్రుళ్లడఁగించి; విక్రమో
ద్ధారకుఁ డాతఁ; డిప్పుడన
దల్ భయమేదగవచ్చు; వానికె
వ్వారును లెక్కగారు; పరి
పంథినిగూల్చుఁ; దొలంచు దుర్గతుల్.

మహాలులో పండ్రెండుగంటలు కొట్టినది. దూర
దూరములనుండి వచ్చుచున్న ప్రజలందఱును పట్టణమున

కువచ్చి మూగుచుండిరి. నవకుమారుఁడు మాత్రమొక్కించుక సేపేదియో యోజించుచు నిలువఁబడి గోకులదాసునకిట్లనియెను. "గోకులా! ఈపాటకర్థమేమియో బోధపడకున్నది."

"బోధపడుట కేమున్నది? వీరనగరమునందలి పరివారజనమందఱును తమపూర్వపరిపాలకులయందలి విశ్వాసమింకను మఱువలేనట్లు సూచించుచున్నది. అయ్యది ప్రభువారి కాగ్రహకారణము కారాదు. ఇరువదిసంవత్సరములనుండియును, వారు మనలంగూర్చి ద్రోహచింతనిలుపని నిముష మేదియున్నది? గోకులదాసుకనుగలిగి మెలంగుచుండుటం బట్టి ప్రభువువారు సురక్షితముగ నున్నవారు."

"కాని యీకుర్రవాఁడెవఁడో తెలిసికొనవలయును. రాజమందిరద్వారమున ముంగిట వచ్చినట్లు నిరసింపఁ బంచినవారెవ్వరో యెఱుంగఁగోరెద. గోకులా. వారెవ్వరో కనుంగొనుము. నామనం బారాటము నొందుచున్నది."

కాని, యీలోన వేడుకలు చూచుటకై సంతోషపూర్వకంబుగ వచ్చెడు జనులసమ్మర్దమునఁ బడిపోయి

యాకుఱ్ఱవాఁ డదృశ్యుఁడైరి. వారిజాడ కనుపడదయ్యెను. నవకుమారుండు యోచనానిమగ్నుండై మనోవ్యథాపరితప్తుఁడై కోటలోఁ బ్రవేశించెను. ఆసాయంతనము జరుగునుత్సవములను గాని బాణసంచు వైభవములను గాని యాతఁడేమియును చూడనొల్లఁడయ్యెను.

ఆఱవప్రకరణము.

—:o:—

ఉత్తరధ్రువనక్షత్రకథ.

వసంతము గడచెను. శ్రావణభాద్రపదములలో వర్షములు విశేషముగఁ గురిసెను. నదులు నిండెను వంగదేశమునందలి వరిపొలములు పెంపొందెను. హేమలతకు పదుమూఁడేండ్లు నిండెను. యౌవనప్రాయమారంభమయ్యెను. ఉష్ణదేశముల యౌవనము చిన్నవయస్సుననే యారంభమగును. యౌవనోదయ మయిన వెనుక హిందూదేశమున నాఁడుపిల్లల పెండ్లిచేయకుండ నుంచరు. నవకుమారున కీమె యేకపుత్రిక. వివాహము మిక్కిలి వైభవముతో జరుగవలసియుండెను. ఆకారణమున, తన దేవీపురరాజ్యము మరలఁ దనకు చేరినసేగాని

కుమార్తె పెండ్లిచేయునని నవకుమారుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అతఁడొక్కసారి కృత నిశ్చయుఁడయ్యెనేని, అందుండి యాతని గదలింప నెవ్వరును సాహసింపలేక యుండిరి.

హేమలత కింకను పెండ్లికాలేదన్న మాటయే కాని రెండుమూఁడేండ్లక్రిందట నిసుకతిన్నెలపై నాటలాడుచున్నట్టిప్పు డాడుకొనుచున్నదియా? లేదు లేదు. ఇప్పుడామెకు బాల్యావస్థయంతయును గడచినది. యౌవనారంభమయినతోడనే ఆఁడుపిల్లలు కొన్నికట్టుబాట్లకు లోనుగావలసి యుందురు. ఆచారముచొప్పున నీమెకును అది విధ్యుక్తమయ్యెను. ఈచిన్నదియు, స్వభావసిద్ధముగ సాధుశీల. అయినది కానిది కలుగచేసుకొను తలంపులు కలదికాదు. ఉచితలజ్జావతి యగుటచే నామెను చూచినవా రందఱికిని ముచ్చట యగుచుండెను. అభ్యంతర మందిరంబువిడిచి తల్లితోడనేగాని యామె యెన్నఁడు నావలకుఁ బోయి యెఱుంగదు. అదియైనను గంగాస్నానమునకో దేవతాదర్శనసమారాధనలకో గాని మఱి యెందులకును గాదు

తమ హవేలిలోని యభ్యంతరమందిరంబున కెన్నండైన వచ్చినప్పుడు శిరీషుని, ఏమి యొకటిరెండుమూఁటు

లోగాని హేమలత తఱచుగా చూచుటలేదు. అట్టిసమయములయం దాతఁడు ప్రీతిపూర్వకముగ నామెయెడ నాతనికిఁగలయనురాగంబు పెంపునదగ్గఱగవచ్చి కూర్చుండి కరంబుకరంబునఁ జేర్చుచుండును. ఆమెయారోగ్యములంగూర్చి ముచ్చటించుచుం[illegible]. కాలక్షేపకథనం బడుగుచుండును. తమపూర్వగాథల నప్పుడప్పుడు తలంపునకుఁ దెచ్చుచుండును. బలిష్ఠుఁడును సాధువర్తనుఁడును, గంభీరుఁడు నగునాయౌవనాంగునిం గూర్చిన గుణప్రసంగమును హేమలత మిక్కిలిగా వినుచుండును. ఆతని శాంతవర్తనమును క్షమాసంపదయును ప్రశాంతపౌరుషసత్త్వగుణంబులును వినవిన నామెకాతనియెడ నాదరం బధికంబగుచుండెను. ఆతఁడు గొప్పయింటిబిడ్డయని యామెయెఱుంగును. కాని, ఆసంగతిమాత్ర మెన్నండును వెలువరించదయ్యెను. ఆతని జన్మమునకును యోగ్యవర్తనమునకును భాగధేయంబునకును, ననువగునుత్కృష్టదశ యాతనికి సంప్రాప్తంబైన బాగుండునని మనంబున నభిలషించుచుండెను.

నరేంద్రుఁడు తరుచుగ రాకపోకలు సేయుచుండెడివాఁడు. అతని జూచినపుడెల్ల హేమలత మనస్సు కలవ

ణము నొందుచువచ్చెను. అప్పుడప్పుడాతడు నసంబద్ధ వాక్యములును, ఆగంతుక సంభాషణములును ఆమె మొగమునకు రక్తవర్ణమును దెచ్చిపెట్టుచుండెను. చిన్ననాఁడు నదీతీరమున నాతనితో నెన్నిసారు లాట లాడలేదు? అట్టియామె ఉత్సేకుండగు నావయసుకాఁడు వచ్చినతోడనే సిగ్గుపడి మేలిముసుఁగు సవరించుకొనుచుండును. కాని, యాతనికంఠస్వరము విన నిచ్చగించుచుండును యశస్కాముండగు నాతని ప్రచండవ్యాయామంబులు కొన్ని యాతండు ప్రసంగింప నవియామె కేమియు నర్థముకాకపోయినను వానినెల్లచెవియొగ్గి వినుటమాత్రము మానలేదు. గంభీరమగు నాతని మొగమును దిలకించుటయుత్సాహమును, అతనితరళనయనంబుల మెంపెసలారు విజయ తేజస్సును గన్గొని మెఱుంగకయో? అనివార్యంబగు నాకర్షణా యంత్రబలంబుననో అతని యెడ పాపమాచిన్నది యనురక్తయయి యుండెను.

స్త్రీలకు పురుషుల మనోవికారంబుల గుర్తించు వివేచనశక్తి స్వతస్సిద్ధముగ నుండును. హేమలతతల్లి యట్టివివేచనాశక్తిచే నరేంద్రుని యావనోత్సేకంబుల నాలింగి క్రమక్రమముగ నాతనికడ విజృంభించుచున్న

మనోప్రవృత్తుల రహస్యముగ నాలోకించుచుండెను. దినదిన ప్రవర్ధమానులుగనున్న హేమలతానరేంద్రులం గూర్చి భర్తతో ప్రసంగించిన ప్రథమదినము మొదలు మఱియే యుపాయములును ఆమెయాలోచించుటలేదు. నవకుమారుఁడామెసంకల్పములను వికల్పములు కావింప బహిరంగముగఁ దెగింపు లేకయుండెను. అతికఠినంబున నాతఁడు పూనియున్న నిశ్చితంబుననుసరించెను. దేవీపుర యుథారాజ్య గౌరవంబులు తనకు మఱలఁజేరువఱకు వివాహమనుమాటయే తలపెట్టరాదని చెప్పి యావిధమయిన సంభాషణ మఱల రాకుండఁ జేసికొనుచుండెను. అయినను అప్పుడప్పు డాతనిముఖతః వచ్చుమాటల ధోరణినిబట్టి చిరకాలమునుండి తానుసంకల్పించుకొనియుండిన రాజ్యద్వయానుబంధమనిన నాతని కిష్టములేదని యామె కనిపెట్టెను. ఆమెకుగలబుద్ధి సూక్ష్మతకొలఁది నవకుమారున కన్యథా సంకల్పమున్ననుఅయ్యది వ్యక్తీకరించి తనతోఁ జెప్పనేరకున్న వాఁడనియును, తనతోడ చెప్పనేచెప్పఁడనియును గ్రహించెను.

ఆఁడువాండ్ర కనుమానము పుట్టెనతోడనే అందలి యాథార్థ్యమంతయును కనుఁగొనినఁగాని నిద్రవో

వరు. పురుషుని వీక్షణములు స్త్రీల నిరీక్షణంబులకన్న మాంద్యములు. అందువలన పురుషుఁడు గనఁజాలని హృదయ రహస్యము లన్నియు ముఖవైఖరులవలన స్త్రీ లరసి కనిపెట్టఁ గలరు. పురుషులకు వినఁబడని సంగతులన్నియున్న వారు ఆలకింపఁ గలుగుదురు. పురుషుల కగోచరముగనుండు విషయములను వారు సులభముగ విడఁదీయఁ గలరు. తనపరిచారికలను విచారించి కొంతసమాచారమును కఠినహృదయుండును, నవిదగ్ధుండు నగుతన భర్తయంగీకారముల మూలమున కొంతయును గ్రమక్రమముగ నాకర్షింప నిజమంతయు నామెకుఁ గరతలామలక మయ్యెను. ఆమెకాగ్రహము హెచ్చెఁ. దానిని కొంతవఱకు దిగమ్రింగి యుండెను. ఆమె యతిప్రగల్భ అత్యంతప్రతిష్ఠ గలకుటుంబమున జనియించినది. హేమలత యామె కేకపుత్రిక. ఇల్లువాకిలి లేని నిరాధారుని కొక్కనికామె నిచ్చి పెండ్లిచేయుట తల్లిప్రాణమున కొప్పునా? పరిణయ మిట్టుజరుగవలెనని దుర్మంత్రులగు గోకులుండు నిశ్చయించుటయా? భర్తకాతఁ డుపదేశించుటా? అట్టివివాహమునకు నామోదంబడుటయా? ఇది యంతయుఁ దలంచుకొనునప్పటి కామెకు చిచ్చెత్తి

పోయినదనిన నబ్బురపడవలెనా? కాని గోకులదాసు సామర్థ్యమామె చిరకాలమునుండి యెఱుంగును. ఆతఁడు దుర్నివార్యుండగు తంత్రజ్ఞుండు. మనసున నొక్కటియు మాటల నొక్కటియును పెట్టుకొని రెండుసంస్థానముల నేకత్రాటిని నిర్వహించుచున్నవాఁడు. అట్టి పాపిష్ఠిహస్తంబులిప్పుడు గృహనిర్వాహక వ్యాపారములపైకఱుగ నుంకించి యున్నవి. ఉపాయశాలినియగు నాగృహిణి తన మేధావిశేషమంతయు నుపయోగించి దీని కెదురెత్తఁగఁ బోవుట యెట్లోయని యోచింప మొదలిడియెను.

నవకుమారుఁడుమాత్ర మీకాపట్యము నెంతకాలమని పుక్కిటఁ బట్టియుండఁగలఁడు? ఆఁవియాఁవి యొక్కనాఁడీవిషయమును భార్యకడ విప్పఁ బ్రయత్నించెను. ఆమెమాత్రము సామాన్యురాలా? అతిప్రగల్భ. ధీరాతిధీర. నోట నుచ్చరింపకయే యాతనిసంకథనప్రయత్నము లన్నిఁ ద్రోసిపుచ్చి వాగ్బంధన మొనరించెను అంతవఱ కీవిషయము రహస్యముగ నున్నదనియే యాతఁడెంచుకొనెను. ఈచర్యలనుజూచి తనగుట్టంతయు నీవఱకే బయలయ్యెనని కనిపెట్టెను.

పిమ్మట కొన్నిగృహకలహములు సంఘటిల్లినవి. అన్నింటను నవకుమారుఁడే యపజయము నొందెను.

హేమలత యుత్తమవంశసంజాత. అనుపమానసౌందర్యవతి. ఊరునుపేరును లేక గాలికి గొట్టుకొనివచ్చిన శిరీషున కట్టి శిరీషకుసుమకోమలి నొసంగుట. ఈమాట లామెనోటనుండి త్రుంచివేసినట్లు తృణీకారభావమున వెలువడుసరికి నవకుమారుని హృదయము తటుగుకొనిపోయెను. ఆతఁ డతికర్కశహృదయుఁడో యంతటి మహాభిమాని. ఒక్కొకప్పుడు తనభార్యయోచనయే యుత్తమమనియును, హీనవంశసంజాతుండగు గోకులుండు తనవంశప్రతిష్ఠ నంతయును నీటఁగలిపి తనను రొంపిలో దింపి యీ ద్వామన్నాఁడనియును తలంచును. ఈతలంపు లాతనిమనంబున నిమిషనిమిషంబునకు బయలువెడలుచుండును. నిశ్శబ్దములుగ నున్న రాత్రుల నిద్రయనునదిలేదు. అనునిమిషమునను నీతలంపులే. హృదయస్థయోచనలు వాక్కునకు రావు. జననమెత్తినదిమొదలు ఎన్నిగండములు? ఎన్నియపజయములు? అన్నియు యుద్ధములే. అన్నియు నాశాభంగములే. ఉత్తమమగు తనసాధ్వీయుపదేశంబు వినినచో నివియన్నియు నంతరించును. వేగిపుర వీరనగరసంస్థానముల రెంటి నేకీభవింపఁజేయు నీయుపాయము మిక్కిలి నైపుణ్యమయినది.

గృహకృత్యవిషయములలో సందిగ్ధముగనుండువా రెప్పటికిని లేవలేరు. క్రుంగిపోవుదురు. నవకుమారుఁడల్లాడుచుండెను. మేధానిధానయగు తద్గృహిణి, యాతనిసందిగ్ధభావంబు తనకుఁ దెలియనట్లు, నటించెను. తనకు విజయముగలిగెనను సంతోషము మనంబున నుదయమయ్యెను. కాని దానిని బయలుపడకుండ కప్పిపుచ్చెను. ఆమె తనమనంబున నెద్దియో యొకత్రోవ యోచించుకొని దానిననుగమింపఁ గృతనిశ్చయ యయ్యెను. అవసరమగునేని గోకులదాసును దనమార్గముననుండి, త్రొక్కుడుచే నలిగిపోయినపురుగునుబోలె నీడ్చివేయఁగలనని తలంచియుండెను. ఒకనాఁటిసాయంకాలమున వారిరువురకును విశేషముగఁ జర్చలు జరిగినవి. "నాథా! మీ సంస్థానవ్యవహారము లన్నియును మీరు స్వయముగా చక్కబెట్టుకొనుట నాయభిమతము. అదిపురుషలక్షణము. గృహనిర్వాహకవ్యాపార మంతయు నాయందుండుఁడు. అది యాఁడుదాని కర్తవ్యకృత్యము" అని చెప్పెను.

నవకుమారుఁడు దీనిని, ఉదాసీనతగాఁ దలంచి విశ్రమింపఁబోయెను. గృహిణి పట్టచేఁజిక్కె నదని తలంచెను.

కాని యాపని గోకులదాసు బుద్ధిబలమును పూర్ణముగ గ్రహించినదికాదు. దేవీపురమునుండి శిరీషుని వీరనగరమునకుఁ గొనితెచ్చి నరేంద్రుని ప్రక్క నుంచినదెవ్వరు? అతఁడుకాఁడా? శైవలినిని హేమలతకు నిరంతరసహకారిణిగాఁ జేసినదెవ్వరు? అతఁడుకాఁడా? శైవలిని బాలవితంతువు. సాధుశీల. మేధావిని. ఎల్లపుడును పరుల యోగక్షేమములకు నామె పాటుపడుచుండును. స్వసౌఖ్యములనెల్ల పరిత్యజించి యామె వర్తించిన వర్తనమునుంగాంచిన వింత యగును. ఇట్టి ప్రవర్తన మలవశ నేర్పడిన హిందూదేశమునందలి నిర్బంధవైధవ్యము నిందాస్పదమా? అట్టిప్రవర్తనము మనదేశపువితంతువులనేకులకడ దాస్యము సేయుచుండును. యోగినులవలె వారలతినమ్రలు. యాజకులరీతి పరమపావనలు. వారల యనురాగము సహోదరసమాదృశంబు. శైవలిని యిప్పుడు గోకులదాసు చేతినుండి పనిచేయుచున్నది. గోకులదాసు తనపని యంతయు నీయాయుధ సహాయమున నిర్వహింపఁ దలంచెను.

గోకులుఁడుపాయశాలి. తనమనస్సంకల్పములను శిరీషునకుఁ గాని శైవలికిఁగాని వెలువరింపఁడు. వారి

హృదయమున క్రొత్తక్రొత్తకాంక్షలుత్పత్తిల్లునట్లు నడుమ నడుమ సూచనలుగఁ దనమనోభావముల వెలార్చుచుండును. అవియును వారికి సందిగ్ధభావంబులుగ నుండుచువచ్చెను. ఒకప్పుడుగోకులుఁడు శిరీషునితో తరములనాఁటి యాతని పూర్వులచరిత్రయనువదించి చెప్పుచుండును. నవకుమారునిపూర్వు లాతనిపూర్వుల రాజ్యభ్రష్టులఁ జేసిరనును. అట్లేగాకున్న దేవీపుర రాజ్యము నేఁడు నీయధీనమై యుండవలసి యుండుననును. ఇట్లు చెప్పుచు నాతనికడ పూర్వులపరాక్రమప్రశంస చేయుచుండును. ఒకప్పుడు పరిణయసంబంధము లనుకూలములైనవి సమకూరెనేని, పరిచ్యుతినొందిన పూర్వకుటుంబములు తమతమ తొంటియౌన్నత్యమును మరల పొందఁగాంచునని చెప్పుచునట్టివయున్కలసాహసకార్యములు వర్ణించుచుండును. ఇన్ని చెప్పుచున్నాఁడు. తనప్రభునిగూర్చి గోకులుఁడు పల్లెత్తుమాట అనియెఱుంగునా? ఎఱుంగఁడు. నవకుమారునకు కాలము చెల్లిపడి. అనంతర రాజ్యస్వీకరణమున కెవ్వరును గనుపించుట లేదు. అతఁడు కష్టజీవి. ఆతని కన్నియును గష్టములే. బుద్ధిపాటవము తగ్గినది. శరీరము దుర్బలతకు వశమై

నది. భాగ్యవశంబున నెవ్వఁడో యొకయుచిత వంశజుఁడు
వచ్చి యాతనిస్థాన మలంకరించును. దానికిని తరుణము
సమీపించినది. తన వంశప్రతిష్ఠయం దుత్సుకుం డగు
నుదారశీలుం డొకండు వచ్చి తత్కులగౌరవంబులఁ గా
పాడి యాతని పూర్వమర్యాదల నిలిపి యాసింహాసన
ము నధిష్ఠించుఁగాతమని, గోకులుండు తనమనంబున
సంభావించుచు తలంపులు వెలువరించుచుండెను. మౌన
ముద్రుండగు శిరీషుని మనంబున నిట్టిమాటలు నాటుకొ
ని పోవుచుండెను. అదృష్టదేవత యాపదవి తనకొఱకే
యేర్పరచియుంచిన దనుకొనును. తానందులకుఁ దగిన
బలశాలిననియును యోగ్యవర్తనుండననియును దలంచు
ను. ఇట్లనుకొని మనంబున సంతుష్టి వహించుచుండు
ను. ఒక్కొకక్రొత్తతలంపు మనస్సునవచ్చి పాదుకొను
నప్పటికి ఆతని మొగమున నొక్కొక క్రొత్తకళ ప్రకాశి
తంబగుచుండును. అభ్యంతరమందిరాంగణంబున హేమ
లతం గనునప్పటి కాతనిరూపము మరింతదర్శనీయంబగు
చుండెను. ఈసందిగ్ధవచనంబులు తరుమగ శైవలినికడ
కూడ వినియోగమగుచుండెను. అచ్చటకూడ నియ్యవి
కొంతవఱకుఁ బనిచేసినవి. సోదరీమణులు సోదరులకు

సహకారులు. స్త్రీలు పతికుటుంబమునందును ఐశ్వర్య
నిర్మాతలు. ఆనాటున శిరీషునికన్న యుదారశీలుండగు
వయస్కుండు వేఱొక్కండు లేఁడు. నరేంద్రుఁడుద్రేకి.
చంచలుఁడు. శిరీషుఁడు పౌరుషలక్షణలక్షితుండు. నిశ్చ
లహృదయుండు ఈతనితో నరేంద్రునుపమింప ననువుప
డదు. శైవలిని సోదరునకు సోదరి యెట్లుసహాయముచే
యునో అట్టిసాయము సేయనోపు. మన దేశచారిత్రము
నందప్పుడప్పుడు స్త్రీలు అంతరించిన వంశప్రతిష్ఠల పునరు
జ్జీవింపఁ జేసిననిదర్శనములు పెక్కులుగలవు. అట్లే దేవీ
పురవంశప్రతిష్ఠయును, సురక్షితంబు గావచ్చును.

శైవలిని కిట్టి సూచనలు చాలును. తమ్మునియం
దనురక్తి యెంతయుండవలయునో యామె యంతఅను
రాగముతో మెలంగుచున్నది. బుద్ధి యాఁడుబుద్ధియౌ
గాన్ని భావికాంక్షలెన్నియేని యామెమనంబున నాటుకొ
ని యున్నవి. హేమలతకును శిరీషునికిని పరిణయమయ్యె
నేని యవియన్నియును మొలక లెత్తును. సాయంతనసమ
యంబున నామెపుష్కరిణీపరిసరంబులనో ఆరామదేవా
లయ ప్రాంతములనో హేమలతతోడ విహరించుచునా
మె పూర్వులచారిత్రములు, దేవీపురకథలు, తనసోదరు

నియౌదార్యమును, ఆతని నిర్మలవర్తనము మున్నగు విషయములంగూర్చి విసుగులేకుండ ముచ్చటించుచుండును. హేమలత యీకథలన్నియు నత్యాసక్తితో నాలకించుచుండును. వినినకొలంది దేవీపురరాజ్యమునకు భవిష్యద్విభుండు శిరీషుండు కానోపునని యే తలంచుచుండెను. అంత నామెమనంబున తద్విగ్రహంబును, ఆతనియగ్రసద్గుణంబులును కన్నులంగట్టినట్లగుచుండెను. రాజమందిరమున జరుగుచున్న సంగతులేదినమున కాదినము గోకులుండు తెలిసికొనుచు కనుగలిగి మెలంగుచుండెను. కార్యమంతయును చేఁజిక్కినదని దృఢనిశ్చయుండై యుండెను.

ఈయాట చదరంగపుటెత్తుల ననుకరించెను. రాజు దుర్బలుఁడు. ఆతని నెప్పటికప్పుడు కనుగలిగి కాపాడవలసివచ్చెను. రాణి యబలయయ్యును నీవిషయమున ప్రబలయై భర్తను విధేయుంగావించుకొనుచుండెను. ఆమెయెత్తు తనయెత్తుకంటె పైయెత్తుగనున్నది కాని తక్కుంగల బలంగము వ్యర్థముగఁ బోవునా?

ఒకనాఁటిసాయంకాలము పండ్లతోఁటలో సరస్తీరంబున హేమలతాశైవలినులు కూర్చుండి ముచ్చటించుచుం

డగా యథారీతిని నరేంద్రుఁడాకస్మికముగ చక్కవచ్చెను. శైవలిని లేచి యావయసుకానిని బలుకరించెను. హేమలత వ్రీడావతియై మిన్నకుండెను. కొండొకవడిసందఱును మౌనముద్రితులై యుండిరి. ఆమౌన ముభయత్ర బాధాకరమే యయ్యెను. శైవలిని యొట్టకేలకు సాధువచనంబుల సహజనైపుణ్యంబున మౌనమును దిగఁద్రోసి అన్నా! నరేంద్రా! కొలఁదికాలమున నీసంస్థానమును నీకునొప్పగించెద రని విన్నదానను మిక్కిలి సంతోషముగ నున్నది. నీవీసంస్థానమునఁ బ్రజారంజకుండవై మెలంగుము. నీపితామహుండు పూర్వమెట్లు రాజ్యము చేసెనో దాని నిదర్శనముగఁ గొని నీవును బ్రజలకందఱకుఁ జుట్టమవై రక్షకుండవై సర్వథా చరింపుము.

"అక్కా! శైవలినీ! గాలికబురు లెన్నియేని పుట్టుచుండును. నాసంస్థానము నాకిప్పుడొప్పగించుటకు తగిన కారణము గనుపించదు. అదియు జరగిన మీరందఱును వీరనగరమునుండి వెడలిపోవుట సంభవించును. కావున నింతలో నాకట్టికోరికయును లేదు. బహుశః ఇంతకంటె మంచియదృష్టము కనిపెట్టె—"

అని చెప్పఁబోయి నరేంద్రుఁడు చటుక్కున నాఁపివేసెను. కాని శైవలిని, ఆతనిమనస్సు నంతలోనే గ్ర

హించెను. "అన్నా! దేవీపురమునకును, వీరనగరమునకును చేరువయేకదా! తఱచు మనము సమావేశమగుచునే యుందుము. దేవీపురమువారు దేవీపురమునకు మరలుట లెస్స. ఈరెండుకుటుంబములును మూఁడువందల వత్సరములనుండి వేఱుపడి యున్నవి."

"అక్కా! శైవలినీ! ఇంకను ఎడముగనే యుండవలయునా? అదియే యభిమతమా?"

"అన్నా! నరేంద్రా! నేనాఁడుదానను. పురుషులమనంబుల నుండునట్టి యోచనలు మాకెట్లెఱుంగనగును? పెద్దలు దేవీపురమువారి చరిత్రలును వారివంశావళియును వేఱుగా నున్నదందురు. దేవీపురమువారి పుత్రపుత్రికాసంతాన మందఱు నందుల కనురూపముగ ప్రవర్తించుచుందురని చెప్పుకొందురు. చేపలు గాలిలోఁ బతుకలేవు పక్షులు నీటిలోఁ దిరుగనోపవు."

అనిచెప్ప నరేంద్రుఁడు హేమలతను విడిచి సాయంతనమింటిలో పనియుండి యదిసవరింపంబోయెను. శైవలిని కడపటివాక్యములయందలి యర్థము ద్యోతకమయ్యెను. మౌనము వహించి యోచనానిమగ్నుండై యుండెను.

చంద్రోదయమయి చాలతడవైనది. పుష్కరిణీ జలంబుల శశాంకుండు తళతళలాడుచు కనిపించుచుండెను. మందమారుతుఁడు ఉన్నతవృక్షములను జోపుచు వింతశబ్దముల నొదవించుచుండెను.

హేమలత యిప్పుడచ్చట సుఖాసీనయై యుండెను. నరేంద్రుని వలన మున్నామె యాకర్ణించిన చిన్ననాఁటి కథయొకటి యిప్పుడామె తలంపున బారినది. అంతనామె ప్రక్కనున్న యాతని మొగమువంకఁ జూచెను. ఆచూపులు నిష్కపటములై శిశువీక్షణంబుల ననుకరించెను. నరేంద్రుని సుందరవదనము చంద్రకళాశోభితమై యుండెను. అతఁడుత్తరధ్రువమువంకఁ జూచుసరికి పామరులు చెప్పుకొనెడి పుక్కిటిపురాణ మొకటి జ్ఞప్తికివచ్చెను.

"హేమలతా! మన ముభయుల మిచ్చట మున్ను సాయంకాలములందెట్లు సుఖాసీనులమై యుంటిమో, చిన్నతనమున నీకెట్టికథలు చెప్పినవాఁడనో, ఏమైన జ్ఞాపకమున్నదా?"

హేమలతడగ్గుత్తికతో "నాకు నిప్పు డదియే తలంపునఁ బారినది"

"హేమలతా! ఇప్పుడు చిన్నతనమంతయును దాఁటిపోయినది. అట్టికథ లేవియును విననిష్టము లేనట్లున్నది."

ఒక్కించుక కుంచించినస్వరముతో హేమలత, "నరేంద్రా! ఇష్టము లేకేమి?" అనెను.

"అట్లైన వినుము. ఆనక్షత్రమును జూచితివా?"

"ఆ చూచితిని ఆచెట్టుపైది కాదా?"

"దానినే ధ్రువయందురు. అనగా నిశ్చలమయినదనియు, యథార్థమయినదనియు నర్థము"

"అట్లుచెప్పుటకు కారణమేమి?"

హేమలతా! దానికొకకథ యున్నది. ఆకథను దీసికొని మనకవులు లంకెవేయుదురు."

హేమలత పిల్లలడిగినట్లు అత్యాతురతతో "ఆకథ యేమో చెప్పవా?" అనియడిగెను.

"ఒకరాజున కిద్దఱుభార్యలు, వారికిద్దఱకును చెఱియొకపుత్రుఁడును బుట్టిరఁట. పెద్దభార్యయనినను, ఆమె కొమరుఁడనినను రాజునకెక్కువ మక్కువ. చిన్నభార్య యందునను తత్సంతానమునందునను నిర్లక్ష్యభావము. ఆమెయొకనాఁడొక చిన్నగుడిసెలోనికి పిల్లవానినెత్తుకొని పోయి యేడ్చుచుండెనఁట. ఆమె యెందుకేడ్చుచుండెనో, ఆపిల్లవానికి తెలియదు."

"ఆతఁడు పెద్దవాఁడయ్యెను. తల్లి యొకనాఁడాతనితో "నేను రాజభార్యనయియుండినను నీవు రాజపుత్రుఁడవై యుండియును భూమిమీఁద మనవంటి యనర్థకజీవనములు మఱియెందును లేవని యెంచఁదగినంతటి దుస్థితిలో నున్నారము" అని చెప్పెను.

"పిల్లవాఁడది విని యటనుండి తరలిపోయి యోచించుచు కూర్చుండెనఁట. కొండొకసేపటి కాతఁడు తల్లియొద్దకు మరలివచ్చి "అమ్మా! నీవువిచారింపలవదు. నేను రాజులకన్న నధికకీర్తినచ్చెదుపని యొకటిచేసెదను." ని చెప్పిపోయి యాతడుపన్యసించెనట.

"ఆవయస్కునినామమే ధృవయఁట. ఆతఁడు నిశ్చలుండును శాశ్వతుఁడును. ఆతఁడరణ్యమున వసియించి కందమూలముల నారగించుచు రాజులకెల్లరాజులగు భగవంతుని నారాధించుచు కాలముపుచ్చెను. ఆతనివిఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంతంబై మిక్కిలియగు ఘనత వచ్చెను. రాజులందఱునువచ్చి యాతనిపదముల నర్చించుచు కానుకలనర్పించుచు వచ్చిరి. ఆతఁడు మరణించి యీనక్షత్రమై పుట్టెనట! నిత్యము నిట్లే ప్రకాశించుచుండును. ఇయ్యది శాశ్వతము నిశ్చలము.

హేమలత చాలనేపటివఱకు నూరకుండి "కథ మంచి యింపుగనున్నది. తేజోవంతమగు నానక్షత్రము నాకంటఁ బడినపుడెల్ల నిన్ను స్మరించుచుండెదను. నేను దేవీపురమునకుఁ బోయి నీకు దూరముగా నున్నప్పుడైనను సరే!,,

"కథ యెంత యింపుగా నున్నదో, అందలి నీతియును, అంతయింపయినదియే సుమా! ఆనక్షత్రమును నిరంతరమును జూచుచుండుము. నిశ్చలవై ఋజుమార్గవర్తివై మెలంగుదువు. నీవు దేవీపురమున కెప్పుడును పోవని పోవకుండుదువు.

ఏడవ ప్రకరణము.

—:o:—

శరత్కాలోత్సవము.

వర్షకాలము గడచినది. శరత్సమయ మారంభమైనది. ఆకాశము స్వచ్ఛమై నీలవర్ణమున నొప్పుచుండెను. వర్ష సలిలముల జలకములాడి జనపదంబులెల్ల నూతనహరితసస్యాంబరముల ధరియించెను. ఇద్దరిద్దరుల మాని ప్రవహించెడునదు లన్నియుఁ జిల్లకాలువల య్యె

ను. పట్టణ పరిసరములను పల్లెల ప్రాంతములను గూడ శరత్సమయసస్యంబు ఫలోన్ముఖంబయ్యెను.

శరత్కాలంబున దేశమునం దంతటను సింహవాహనాధిరూఢయు వరప్రసాదినియునగు చండికాదేవియుత్సవములు జరుగును. ఈమాసముననే సూర్యుఁడు సింహరాశినుండి కన్యారాశికి వచ్చును ఈయుత్సవ మాఖగోళసాంకేతికము ననుసరించి వచ్చినది ఈసాంకేతికముమాట పామరజనంబు లెఱుంగరు. ఆకు చల్లగఁ జూచిన పంటలు పూర్ణముగ పండునను నాశతో వారందఱును నాయంబను పూజించుచుందురు. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులుమున్నగు సమరాసక్తులగుజాతులవారీయుత్సవముల నాయుధపూజ గావించెదరు. హేమంతయుద్ధయాత్రలకై సన్నాహములజేయుచు నిత్తరి సైనికులఁ బరీక్షింతురు. ఉత్తరహిందూస్థానమం దెల్లడను నీయుత్సవము లత్యుత్సాహము తోడను అతివైభవము తోడను నడచును. సంగీతములు సమారాధనలు దీపోత్సవములు మున్నగునవి కోలాహలముగ నడచును.

శరత్కాలోత్సవ మంతయు నయినది. కడపటిదినము మిగిలి యున్నది. ఆదినమున ప్రభాతమయినది. స

హస్రకిరణుండు తన కిరణ సహస్రంబుల వీరనగరమును తేజోవంతమొనర్చుచుండెను. గోకులుఁడు తద్దినమున యప్రథమ సందర్శనం బొనరింప రాజమందిరమున కరుదెంచెను.

ప్రభుండు ప్రీతిపూర్వకముగ గోకులునితో ‘‘గోకులా! నీవు చిరకాలమునుండి భక్తివిశ్వాసములతో కడుబాధలుపడి పరిచర్య నేయుచుంటివి. కాని నీసంకల్పమింకను సిద్ధించినట్టు లేదు.

‘‘నాతండ్రు లెట్లు పనిచేసిరో అట్లే నేనును మిమ్ము సేవించితిని. నాసంకల్పము సిద్ధించినది.”

‘‘ఈయాఱుమాసములనుండియు నిట్లే చెప్పుచుంటివి. మానసింహు డాఫ్గనులతోఁ బోరాడుచు ‘‘ఒరిస్సా”యందున్నవాడు. అతని ‘‘కానంగో,, చేతపనులన్నియును నిద్రపోవుచున్నవి.

‘‘ప్రభువరా! మానసింహరాజు ‘‘ఒరిస్సా,, దేశమును జయించినాఁడు ఆదేశము ‘‘అగ్బరు,, పాదుషా సామ్రాజ్యమునకు చేరిపోయినది. ఆయన రాజమహాలునకు మరలివచ్చుచున్నాఁడు వచ్చుటతోడనే ‘‘కానంగో” వేసినయుత్తరవులు ధ్రువపడును.”

‘‘ఉత్తరవులయినవా,,

‘‘అయినవి కాని యింకను వెల్లడికాలేదు. ఈ యుత్సవము పూర్తియయినతోడనే దేవరవారు మరల దేవీపురమునకు చేరెదరు.”

‘‘నీవు మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడవు. లెస్స యొనరించితివి. బాగుగనేజరిగినది; కాని మానసింహరాజా యీయుత్తరవులు ఖాయపఱచునని యేనా నీయూహ? వీరనగరవంశమునందు మానసింహునకున్న యభిమానమును గాంచినను, నరేంద్రునితాత యాకుటుంబమునకు జేసిన సాయమును గాంచినను నామనస్సునకు నమ్మకము గలుగుటలేదు”

‘‘వీరనగరమునుగూర్చియును, తద్రాజకుమారునిగూర్చియును యోచించుటకు మానసింహునకు ఊపిరి విడచుటకైన తెఱపి లేకున్నయది. బంగాళదేశమునకు, ఆతఁడు క్రొత్తగ రాజమహాలుపట్నమును రాజధానిగనొనర్చినాఁడు. రాజపుత్రస్థానము ఎడారిలోనున్న తనయంబరుకోటవలె నీరాజమహాలుదుర్గమును కట్టుదిట్టము సేయవలెనని తలంచుచున్నాఁడు.”

‘‘గోకులా! అతనికి సమరాసక్తియెంతయున్నదో అంతవివేకముకూడనున్నది. ఆతఁడీరాష్ట్రమునుండి వెడ

లిపోవుటకుమున్ను బంగాళారాష్ట్రమునందలి యక్బరుసా
మ్రాజ్యము నంతను గట్టిచేసి మఱిపోవును.

"ఔనౌను. మానసింహుఁడే కార్యమును సగము
సగము చేసిపోవఁడు. బంగాళా దేశమునం దతఁడు తన
యధికారమును బలపఱచుటకై యిక్కడికన్నియ నొకదా
నిని పెండ్లి చేసుకొనఁ జూచుచున్నాఁడని చెప్పికొను
చున్నారు.

"సమరోత్సాహతత్పరుండగు నాతనికుమారుని
కిక్కడ పెండ్లి చేయవలయుననియా?"

"లేదు లేదు. తాను పెండ్లాడవలయుననియే."

"గడ్డమును మీసమును నెరసిన యాముసలియోధుఁ,
ముద్దులగుమ్మయగు వంగదేశకన్యక నొక్కదానిని ము
ద్దులాడఁగోరుటయా?"

"ప్రభువరా! అట్టివ్యాపారములు మున్నెన్ని జరి
గియుండలేదు? స్త్రీలసమ్మోహనయంత్రమునకు గడ్డ
ములు నెరసిన యోధులుమాత్రము లెక్కయా? జనుల
నందఱ గడగడలాడించు మహారౌద్రమూర్తులవంటి
వారు కూడ నాసమ్మోహనాస్త్రములం జిక్కి వెలువడ
నేరకున్నవారు."

ఈమాట గోకులుఁడు నిష్కపట హృదయము
తోడనే యన్నను నవకుమారునకు మాత్రమియ్యదియు
లికివలె నాటెను.

"గోకులా! నీమాటలెప్పు డవ్యక్తముగనే యుం
డును. రాజెవరిని పెండ్లాడఁ దలంచినాఁడు?"

"కూచబేహార రాజుచెల్లెలిని తనరాణివాసమున
జేర్పఁదలంచినాఁడు. ఆకారణముచే నుత్తరబంగాళమున
దనపలుకుబడి వృద్ధియగు ననియును, అక్బరుసామ్రాజ్య
ము గట్టిపడుననియును నాతనియూహ. అతనికిప్పుడన్ని
వైపులను సహాయసంపదలు కావలసియున్నవి. క్రొత్త
క్రొత్తశత్రువులు సముద్రముమీఁదనుండి దిగి దక్షిణ
బంగాళమును ముట్టడించుచున్నారు."

"గోకులా! ఏమి? విజాతీయులగు వోడదొంగలు
సముద్రము మీఁదుగా మందలుమందలుగ వచ్చుచునారే
వృష్ఠలములను దాపినంటియున్న సముద్రపు కాలువలను
చెరుచుచున్నారని యత్యద్భుతముగఁ జెప్పుకొనుచు
న్నారు. గోకులా! నీకీవిషయమైన నిశ్చలసమాచారమే
మైనఁ దెలిసినదా?"

"వారు సముద్రముమీఁద తీవ్రముగ దేశాటనము చేయునొకతెగవారు. వారిది పోర్చుగల్ దేశము. చాల దూరమునుండి వచ్చుచున్నారు. సిబాస్టియన్‌గొంజలస్ అను పేరు మనము విన్నారము. ఆతఁడీతండాకు నాయకుఁడు. గంగాముఖద్వారముననున్న పెద్దద్వీప మొకటి యాతఁడు జయించినాఁడు. హుగ్లీ రేవుస్థలమున వారిజాతి వారు కొందఱు కట్టుదిట్టములను జేసికొని భీరులగు నచ్చటి జానపదులను తమపాదునుతమును గైకొమ్మని నిర్బంధించుచున్నారు."

"ఏమీ గోకులా ఈవిషయము చాల దారుణముగ నున్న దే? అట్లైన మానసింహుఁ డిప్పుడణఁగఁద్రొక్కవలసిన దొక్క యాఫ్ఘనులనే కాదు."

"నాటున నున్న శత్రువులొక్క యాఫ్ఘనులే. ప్రభో! సముద్రమెంత విస్తీర్ణముగనున్నదో నీటిపైనుండి వచ్చు శత్రువు నంత విస్తరిల్లియున్నారు. సముద్రముఖద్వారము లన్నియును పోర్చుగీసుల కమ్మివైచినారు. మనయాఁడువాండ్రను వారు దొంగతనముగఁ దీసికొనిపోయి పెండ్లిచేసికొనుచున్నవారు. మగవాండ్ర

నందఱ నస్త్రవ్యస్తులుగఁ జేయుచుండిరి. ఇంకనుదూరదేశములనుండి మఱికొన్నిజాతులవారు వచ్చుచున్నారని విన్నాఁడను. వారు హాలండు ఇంగ్లండు దేశములనుండి వచ్చుచున్నారఁట. పోర్చుగీసువారితో పోరాడి సముద్రముపై ప్రాముఖ్యములను వహించనున్నవారట."

"ఏమి గోకులా! అట్లైన ప్రపంచమిప్పుడు మన మనుకొన్నదానికంటె హెచ్చుగ నున్నదే. అయ్యో! ఈజాతివారందఱు నిప్పుడీదేశమున కేల వచ్చిమూఁగుచున్నారు."

"చలిచేత విడచకట్టుకొనిపోవు హిందూదేమందలి యుత్తరహిమాలయ ప్రాంతములనుండి ప్రతిశీతకాలమును తిండికొఱకైపక్షులు కోటాను కోటులు వచ్చుచుండును. పశ్చిమమున నుండెడి అట్టి శీతల ప్రదేశములనుండియు నట్లే ఈజాతులవారు దళమువేసి పుట్టినమన దేశమందలి యైశ్వర్యమునకును, వాణిజ్యమునకును, సమృద్ధిగనుండిన చేతిపనులకును వచ్చిపడుచున్నారు."

"గోకులా! అట్లైన వారియుద్దేశము ఒక్క ధనమునకును వాణిజ్యమునకును కాదుసుమా! వారికి రా

జ్యమునందును స్వాస్థ్యములందును గూడ శాంతియుండి యుండును.

“ప్రభువరా! ఈదేశద్రిమ్మరులకు మనదేశమునందు సామ్రాజ్యమును సంపాదించుటకంత సావకాశమున్నట్లు కనఁబడదు. అక్బరుని వివేకమువలన ఆతనిసామ్రాజ్యమిప్పుడు ప్రపంచమునందు, మిగులగొప్ప సామ్రాజ్యమై బలపడినది. మానసింహుఁడు మున్నగు సామంతులచే నాయుధపరిరక్షితంబై సురక్షితంబుగ నున్నది.

“గోకులా! అనేక వంశములు బయలుదేరినవి. అనేకములు నశించినవి. అక్బరు కొడుకులింత వివేకవంతులు కాకపోవచ్చును. ఈసముద్రపు జాతులవారు మొగలాయీల వద్దనుండి ఈ సామ్రాజ్యమును లాగుకొనవచ్చును. మొగలాయీలు ఆఫ్గనులను జయించి లాగికొనలేదా?”

“ప్రభువరా! దేశవర్తమానవిషయము లింతటితో చాలింపుఁడు. ఈదేశమున సముద్ర పరిపాలనము వ్యాపింపఁజేసి తెల్లవారు రాజ్యము చేయుదనుక ఈగోకులుఁడు జీవించి యుండఁడు. అప్పట మనకుఁగనఁబడు పచ్చని వరిపొలములన్నియును మహాస్థూలగు లోపల

ప్రభువువారు వారి దేవీపురరాజ్యమును మరల స్వీకరించి పరిపాలించుట మాత్రమే కనఁగలఁడు.

శరత్కాలోత్సవము కడపటిదినము ఆశ్వయుజ శుద్ధదశమి. యిదియే విజయదశమి. ఆదినమున దేవాలయములన్నిఁటను మహోత్సవము జరుగును. శ్రీమంతులగు వారలందరి యిండ్లను, బూజలు జరుగును. జనులు పల్లెటూళ్లనుండి పటాటోపముగా వస్త్రాద్యలంకరణముఁ గావించుకొని పట్టణములకు వచ్చిమూగుచుందురు. సూర్యోదయ కాలమున స్త్రీలు శతశతంబులుగ వచ్చి గంగాస్నానములు చేయుదురు. చిన్నపిల్లలు పందలకొలఁది ప్రోగువడి సంగీతములఁ బాడుకొనుచు వీధులవెంట వాహ్యాళి జనుచుందురు. ఆచిన్నిపట్టణ మేమూలఁ జూచిన నీరీతి మహావైభవములతో మహదానందనిమగ్నమై యుండెను. ఎక్కడఁగనుఁగొన్నను అపరిమితసంతోషము పొంగిపొరలుచు పర్వదినంబులననుకరించెను.

నవకుమారుఁడు పల్లెటూళ్ళనుండి వచ్చియున్న వేనవేల జానపదులకు మధ్యాహ్నము పూట మహావైభవముతో సంతర్పణ చేయించెను. వర్షకాలమంతయును గడచునప్పటికి బంగాళదేశమునందలి నదులును ప్రవా

హములును పూర్ణముగ నిండియుండును. అట్టి సమయమున వ్యవసాయికులందఱును పందెములు పూని నౌకావిహారములు సేయుచుందురు. అందువారు నిపుణులు. అచ్చట నౌకలు పొడవుహెచ్చుగను వెడల్పు తక్కువగను నుండును. పడవ లన్నియును మంచినడక పడవలు. ఒక్కొదానికిని కోలలువేయువారు పదునాలుగురు లేక యిరువదిమంది యుందురు. తెడ్లతో సలిలమును ద్రోసివైచుచు నౌకలను జెప్పశక్యముగాని వేగమున నడివించుదురు. ఆవిరిసాధనము కనిపెట్టకమున్ను వేగమున నీపడవలతో సరిసమానమగునవి మరియెవ్వియును గానరావు, ఒకగ్రామమువారు మఱియొకగ్రామముతోడను, ఒకపట్టణవాసులు మరియొకపట్టణవాసులతోడను బందెములు వేసికొందురు అట్టిపందెముల సమయంబునఁ గోలలు వేయువారల యుత్సాహంబులును, వానిని సందర్శింపవచ్చిన వేనవేలుజనుల కోలాహలంబులును వర్ణింపనలవికాదు.

తడవులఁబట్టి విజయదశమినాఁడు వీరనగరమునం దట్టిపందెములు జరుగుచుండుట వృద్ధాచారము. నవకుమారుని వీరనగరనివాసమున కిది కడపటివత్సరము. ఆకా

ణమున వీరనగరచారిత్రమున మున్నెన్నఁడునుగనివినియెఱుంగని మహావైభవముతో నీనౌకావిహారము జరుగుటకుఁ దగినయేర్పాట్లు జరిగెను.

మధ్యాహ్నము తిరిగితిరుగకమున్నె గంగానదీప్రాక్తీరంబున నిరువదివేలమంది వేడుకఁ జూడవచ్చి మూగిరి. వీరనగర మాయొడ్డుననె యున్నది. ఆపురమునందలి పెద్దమనుష్యులందఱును వచ్చి విడియుటకై డేరాలు వేసిరి. రాణివాసజనమునకై జాలరులతో ప్రత్యేకముగ పటకుటీర మొకటి నిర్మాణమయ్యెను.

పదునాలుపడవ లాయత్తమై యుండెను. అన్నియును చాలాయొకగ్రామమునుండి వచ్చినవి. ఆగ్రామము లన్నియును దేవీపురవీరనగర సంస్థానములలోనివే. ఈపదునాలు గ్రామములవారును పడవ నడుపుటలోఁ బ్రసిద్ధి వహించినారు. ఏర్పులనెల్ల దీసి యీపడవలనడుపుట కేర్పాటు గావించిరి. పడవలన్నియు నొక్కటేపొడుగు. ఒకటియే వెడల్పు. అన్నిఁటికి నిరువదేసిమంది పడవవాండ్రు. ఒక్కొక్కమాలిమి కాఁడు. నవకుమారుఁడు తీర్పరి. వివేకమహితుఁడైన యాతఁడు మంచిస్థితిగతులుగలవారి నిద్దఱిని వీరనగరకుటుంబములోనుండి తనకు

సహాయులనుగా నేలుకొనియెను. నవకుమారుఁ డింటి యొద్దనుండి బయలుదేరకమున్న భార్యను గలిసికొని రాణివాసజనమునకుఁగూడఁ జూడవసతి యేర్పాటైనదని చెప్పివచ్చెను.

"తమయాలోచనమునకును వాత్సల్యమునకు నెంతయు సంతసమగుచున్నది. మేముగూడ నీమహోత్సవమును జూచియానందింతుము. మనముద్దులపట్టి హేమలత యీపందెములను జూడవలయునని యెంతయో ముచ్చటపడుచున్నయది. బిడ్డ, చిన్ననాఁడు నరేంద్రుఁడు పడవనడపుచుండ గంగానదిలో నౌకావిహారమున నానందించినది."

"కాంతా! నీవెంతయు బుద్ధికుశలతఁగలిఁగినదానవు. నీపూనినపూన్కినుండి మరలించు వారెవ్వరును లేరు. మనయత్నములన్నియును ఫలించినవి. ఈయుత్సవములు ముగిసినతోడనే మనము మనదేవీపురము జేరుదుము. వీరనగర సంస్థానకార్యనిర్వాహణమునకు సార్వభౌమికప్రతినిధి యొకఁడువచ్చును"

"అట్లయిన నరేంద్రునకు యుక్తవయసు వచ్చుదనుక మనతోడనే యుండునా?"

"నరేంద్రునకును మనకును సంబంధమేమియును లేదు. అతఁడు దేవీపురమున కతిథియై, వచ్చినచో రావచ్చును. అభ్యంతర ముండదు. మనయాతిథ్యము నంగీకరింపఁగోరు గొప్పకుటుంబములోనివారి కెవ్వరి కభ్యంతర ముండును."

భార్యతనలో "ఈపాటి చాలింపుడు. ఆడుదియైనతరువాత కడమది యర్థము జేసుకొనలేకపోదు" అనుకొనియెను.

నవకుమారుఁడు తనలో "ఈమె మిగుల వివేకమహితురాలు పట్టినపట్టునుండి మరల్ప నశక్యము. ఆమె చెప్పినయుపాయమైనను మంచిదిగాదన వలనుపడదు. గోకులదాసు భక్తివిశ్వాసప్రపూర్ణుఁడగు నాబాల్యసేవకుఁడు. మంత్రతంత్రముల నిరుపమానుఁడు. కానిగుడ్లగూబకినరశ్మివలె కులగౌరవమనిన నాతనికి సైపదు. మానసింహుఁడు కచ్చిబీహారుకన్యకను పెండ్లియాడఁ దలంచుచున్నాఁడని చెప్పినాఁడు. మానసింహుఁడు వివేకవంతుఁడు. అతఁడు తనస్థితిగతుల నెఱుంగనివాఁడు కాఁడు. బంగాళమునందలి యాపెద్ద రాజ్యమువలెనే మనచిన్న సంస్థానముకుగూడ, వివేకము గలిగి యిట్టిసంబంధ బాం

ధవ్యముల నలవరచు కొనెదమేని, గట్టిపఱుచు కొనగ
లము" అనుకొనియెను.

రెండుగడియల ప్రొద్దున్నది. అన్నియు సన్నా
హమైనవి. రాణివాసజన మందఱు నలంకరించుకొని
శోభాయమానముగ నలంకరించిన డేరాల నలంకరించిరి
మర్యాదస్థులును శ్రీమంతులగు వర్తకులును వెలపొడుగు
వస్త్రములుగట్టి పట్టుసెల్లాలును ఓణీలును, ధరియించి
నవకుమారునిచుట్టును గూర్చుండిరి. వేడుకఁ జూడమూ
గినజన మిరువది వేలకు మించియుండును. తెప్పవాల
కుండ పందెపుపడవలవంక గ్రుడ్లు తీసికొని చూచుచుకూ
ర్చుండిరి. ఆపడవ లన్నియును దేశమునఁ జేర్చ మోసిన
వారలేగడపుచుండిరి. వస్త్రవిహీనములై యొప్పునవ
యవములును విశాలమగు వక్షస్థలములును బటుత్వము
గల దేహములునుగల యాపడవవాండ్ర యాకారముల
జూచినయప్పు డొకవిధమయిన యానంద ముదయింప
కమానదు. వారిచేతులనుండునరము లన్నియు నుక్కుతు
నకలవలె కట్టివారి యున్నవి.

వీరనగరసంస్థానములోని పడవలకన్నిటికిని ముం
దుగ నొకపందెము. అందుశీఘ్రగామియగు పడవను

నరేంద్రుఁ డేలుకొనుట అట్టిపందెమే దేవీపురనౌకల
కును. శిరీషుఁ డందు శీఘ్రగామి యగుదాని నొక్కటి
నేలుకొనవలయు. కడపటిపందె మీ యేబ్బులు రెంటి
కిని. అందులకు తీర్పరి నవకుమారుఁడు ఇట్లు నవకుమా
రుఁడునిశ్చయించెను. ఈయేర్పాటు సర్వజనప్రశంసనీయ
మై యొప్పెను. శిరీషునకు సహజముగ నుండు శాంతౌత్సు
క్యంబులతోడ నాతఁడందులకంగీకరించెను. నరేంద్రున
కు సహజమగు నుద్రేకభావంబుతో నతఁడును నందుల
కొడంబడెను.

ముందు దేవీపురనౌకలు వడివడిగఁ బోయినవి.
పందెపుదూర మరక్రోసు. పడవలు నీటివడిని వాలురా
వలెను. నవకుమారున కెట్టయెదురుగ గమ్యస్థానము
శిరీషుఁడును నరేంద్రుఁడును గూడనవకుమారుని కిరుప్ర
క్కలఁ గూర్చుండిరి. పందెములు ప్రారంభము లైనవి.
నరేంద్రునకుఁ గలిగిన సంతోషోద్రేకమునకు మేరలేక
యుండెను.

దేవీపురపు పడవలు మిక్కిలి దర్శనీయములై
యొప్పుచుండెను. అరక్రోసు దూరమున బయలుదేరుట
చే సామాన్యపు చూపానుటలేదు. దగ్గఱగవచ్చినకొలది

నల్లచుక్కలవలెఁ గనబడసాగినవి. దూరముగ వినఁబడు తెడ్లచప్పుడును పడవవాండ్ర మోటుపాటలును, నీటివాలునవచ్చి చెవులం బడుచుండెను. ఇంకనుగొంచెము దగ్గఱకు వచ్చెడుసరికా పడవలు పొడుగుపాటి కాళ్లు చాచుకొని జలములఁ జిమ్ముకొనివచ్చెడు కీటకముల వలె నగపడియెను. పిమ్మట పడవలజండాలు స్పష్టముగఁ గాన్పింపఁజొచ్చెను. కోలదెబ్బలచే సలిలము చిందుచుండెను. పడవవాండ్రు బందుపాటలఁ బాడుచుండిరి పడవలెనిమిదియును వచ్చిపడియెను. చూపరులందఱొక్కసారిగ లేచి నిలువఁబడిరి, ఆజనసమ్మర్దమునఁ బడవల కోలాహలమును మిన్నంటెను. పడవలు సమీపించినకొలఁది చెవులుచిల్లులువోయెడునట్లు ఆసమ్మర్దము జయజయశబ్దముగాఁ బరిణమించెను. మొదటిపడవ గమ్యస్థానమును మెఱుపుతీఁగ వేగమున వచ్చిచేరెను నవకుమారుఁడు తనయాస్థానమునుండి లేచి సంతోషపూర్వకముగ విజయులకు వచనపారితోషికముల నొసంగెను. ఆపడవ మాలిమికానిఁ గనుంగొనునప్పటికి ఆతఁడు దేవీపురసంస్థానమునందు భక్తివిశ్వాసములుగల సేవకుఁడై కన్పట్టెను. ఆతనిడేరాలో నానందకలకల ముదయమయ్యెను. రాణి

వాసజనముందు తెరమఱుగునుండి స్తోత్రభాషణములట్టహాసముగ బయలుదేఱెను.

అనుగ్రహపూర్వకంబగు చిఱునగవుతో నవకుమారుఁడు, "నీవుభక్తివిశ్వాసములు గల సేవకుఁడవు. నీ భుజములు మాంసలములు. నేను దేవీపురమునుండివచ్చినప్పటి బలమును నైపుణ్యమును నిప్పటికిని వర్ధిల్లుచున్నవి." అనియెను.

"ప్రభువారిసందర్శనము చేయుటయే మాకు జయముచేకూఱుట" అని యామాలిమికాఁడు ప్రత్యుత్తరమొసంగెను. హిందూదేశమునందలి కడజాతివానికిఁగూడ నిట్టి వినయలక్ష[illegible]ణములును [illegible] ములును స్వతస్సిద్ధముగ న[illegible]

"అవును నిశ్చయముగ నీవు గెలుపొం[illegible]యే నమ్మియుంటిని. నీనైపుణ్యమును నేను యుక్తముగ గ్రహించితినని యీపూట మాదివసమున వీరనగరమునకుఁ బోవనేరదు. మనవయస్యుండగు కుమారశిరీషునొద్దకుఁ బొమ్ము. ఆఁతఁడు మొదటవచ్చిన పడవయొద్దియో లెక్కపేర్కొనును.

శిరీషుఁడు గెలుపుపడవను పేర్కొనఁబోయెను. అదిగాంచినతోడనే నరేంద్రుని ముఖము ముడుచుకొని

పోయెను. నవకుమారుఁడు తీర్పుపెట్టఁగదా! దేవీపురపు పడవవాండ్రయంతభిమానము వహించి బహుమానము నీకే వచ్చునని వాగ్దానముచేయుట న్యాయమా? వీరనగరము పడవలు బయలుదేరినవ”నియెడు శబ్దము మిన్నంటి వినఁబడియెను. నరేంద్రుఁడా యుద్రేకముచే కూర్చుండినచోటనుండి లేచి యొడ్డునకుఱికెను.

కోలచిందులును, పడవవాండ్రపాటలను బిగ్గరబిగ్గరగవినవచ్చుచుండెను. వైశాల్యంబుగనున్న యానదిగర్భంబునంబడి యింపుసొంపాఱునాపడవలు పరుగుపరుగున వచ్చుచు దృష్టిపథంబునం బడియెను. పడవలన్నియుగమ్యస్థానమునకు వచ్చుసరికి గెలుపు పూర్వపుపక్షంబున లేనట్లు కనిపెట్టిరి. మొదట మూఁడు దేవీపుర నౌకలును గొంచెమించుమించుగ నొక్కసారిఒక్కొక్కపడవ యెడముగవచ్చి వ్రాలెను. కాని వీరనగరపు పడవలలో నొకటి అన్నిఁటికంటె ముందుగా బాణవేగంబున వచ్చుచుండెను. తనకభిమానముగనుండు నీపడవరాకఁ గనుటతోడనే నరేంద్రునకు సంతోషముద్రేకమయ్యెను. ఒడలు పరవశమై కేకలు వేయసాగెను. ఇంతవఱకును మౌనముద్రితులై కనిపెట్టుకొనియున్న వీరనగర కుటుంబమువా

రి పూర్వపరివారమంతయు నప్పుడొక్కసారిగ జయజయధ్వనులుసాగించిరి. ఆశబ్దము నవకుమారునకుఁగూడ వెట్టపుట్టించెను. దేవీపురజనముకూడఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ జప్పట్లుచఱచిరి. ఉభయపక్షంబులకును సంకుల సమరంబు సంప్రాప్తమయ్యెడు నట్టులైనది. అంత వృద్ధుండగు గోకులదాసు లేచి సంజ్ఞచేసెను. సద్దంతయు సణగిపోయెను.

అక్కఁడ జేరినవారందఱునుగూడ వీరనగరము వారి మొదటిపడవతోఁ దుల్యమైనది పందెపుపడవలో లేనేలేదని కనిపెట్టిరి. నరేంద్రుఁడందులకుఁ గనిపెట్టియున్నవాఁడగుటచే నాతని కన్నులనుం [illegible] శబ్దములు ప్రకటమగుచుండెను.

ఒక్కగడియ క్రిందటివఱకు ముక్కల సుముఖమై దరస్మితమనోహరంబై యలరారు నవకుమారుని మొగమిప్పుడు ముడుచుకొనిపోయెను. కాని గోకులదాసు యథాశాంతమునఁ బలుకఁ జొచ్చెను

“వీరనగర వంశనాయకుండు తన పితృసంస్థానంబునందలి యతిగామియగుపడవను పేర్కొనుగాక! మనపందెపు నిబంధనలనుబట్టి యాపడవ ప్రత్యేకముగవీరనగరసంస్థానములవారలే నడుపవలయును”

ఆప్రదేశమంతయును దుర్లక్షితంబై యెవ్వరినోటను మాట లేకుండనుండెను. ఈ కడపటి వాక్యమునకర్థమెవ్వరికిని బోధపట్టినది కాదు నరేంద్రుడు వికారోద్రేకంబున కంపమానకాయుఁడై "గోకులా! నీప్రతిబంధవాక్యమేమియో నాకర్థము కాలేదు" అనియెను.

గోకులదాను శాంతముతో "మొదటవీరనగరనాయకయందలి పడవవాండ్రందఱును వీరనగరవాసులు కారు. నేను పెద్దవాడను. నా కన్నులకట్లు కనుపించినది." అనెను.

నరేంద్రుఁడది యబద్ధమని కేకలువేసెను. తనచెలికాఁడగు శిరీషుఁడు లేచి గోకులునిపజ్జ నిలువఁబడగానే నరేంద్రుఁడు తన యుద్రేకమును కొంచెమాఁపుకొని "శిరీషా! నీవును పడుచువాడవు. నీకన్నులకెట్లుకనుపించెనో యదార్థము తెలుపుము. మొదటిపడవవాండ్రందఱును నేనును నీవునుకూడ నెఱుఁగుదుము. వారందఱును వీరనగవాసులు. నీవేమనియెదవు?"

శిరీషుఁడు శాంతముతో "వీరనగరనాయకుండు వచించినది యథార్థమె. అందలి పడవవాండ్రందఱును వీరనగరనివాసులనుమాట నిజమె. ఒక్కమాలిమికాని మాటమాత్రము సందేహముగా నున్నది."

అంత మఱికొంతసేపు శబ్దరాహిత్యముగ నుండెను. అచ్చటనున్నవారిని తెలిసికొనిరి. ఆచుక్కాని వాని తండ్రి రాజమహాలుపడవ నడుపువాఁడు. ఆకాలమునందీమాలిమి కాఁ డక్కడజనన మొందెను. కానియాతఁడు వీరనగరమునందే పనిచేయుచు నచ్చటనే కాలముపుచ్చుచుండెను ఆతఁడు నరేంద్రునకు నచ్చినబంటు.

నరేంద్రుఁడు నవకుమారుని పలుకరించి చప్పట్లు చఱచుచు వయస్సునకును ఉన్నతికిని చూపఁదగినమర్యాదనెచూపి "మీరుతీర్పుపెద్దలు. ఆతఁడు వీరనగరమువాఁడు కాఁడేమో చెప్పుఁడు" అని పల్కెను.

నరేంద్రుని ఫాలతలమున కోపచిహ్న[illegible] హించెను. పెదవులదరెను. [illegible] ణలక్షితంబై యాతని పూర్వపరివారము నుండి వినవచ్చెను. మరలనల్లరిజరుగునట్లు కన్పట్టెను. అంతశిరీషుఁడు తనవయస్యునిచెంతకరిగి యాతనిచెవిలో—

"నరేంద్రా! ఇపుడు కలహమును బెంపకుము. నీస్నేహితులును బరివారమును తక్కువగ నున్నవి. ఎదిరిబలమెచ్చుగ నున్నయది. నామాటయందు గౌరవముంచి, హేమలత యెడ గౌరవముంచి, నీకోపమునాఁపు

కొనుము. పురుషలక్షణము గనఁబఱుపుము. అదిగో! చూడుము! హేమలత నీవైపున కెట్లు సంచరించుచుఁ జూచుచున్నదో."

అని చెప్పునంతట నరేంద్రుఁడు కోపమును మరలించుకొని యొక్కనిముసము మౌనము వహించియూరకుండెను. అంతనాతనికొక యూహజనించెను అంత వీరనగరనౌకాలోని చుక్కాని కురికిచేతఁబట్టెను. "నేను వీరనగరనివాసుఁడనే యనుకొని మెదను. ఏమనియెదరు ఈపడవచుక్కాని నేనె స్వయముగా కానెదను. వీరనగర దేవీపుర తారతమ్యముల దేవీపుర ప్రభువు విమర్శించుగాక!

అందఱును వ్యాపారమిట్టివైకరి నడుచుటఁజూచి యద్భుతాక్రాంతమానసులైరి. దేవీపురనివాసులందఱును వీరనగరసంస్థానాధిపతి స్వయముగఁ గర్ణధారకుఁడగుటకు సమ్మతింపక తమయనంగీకారభావమును వెల్లడించిరి. నవకుమారుఁడును వలదని శాసింపఁజూచెను. ఇంతలో దూరదృష్టిగలగోకులుఁ డడ్డమువచ్చి "మనపందెపు నిబంధనలనుబట్టి యిట్టి జవిూందారుఁడు స్వయముగ మాలిమికాఁడు కారాదు. అయినను ప్రభువువారు

వీరనగర కుమారప్రభుని కోర్కెను చెల్లింప ననుగ్రహింతురుగాక దేవీపురకర్ణధారుఁడనాగరికుఁడు. ఆతనితోడ రాజు స్వయముగఁ బందెములకు డీకొనుట సమంజసము కాదు. కావున ప్రభువువారుకూడ దేవీపురపు పడవలో నాసీనులయ్యెదరుగాక దేవీనగరరాజ్ఞియు నామెకుమారీతిలకంబును విమర్శకులయ్యెదరు".

ఈక్రొత్తయేర్పాటు విననఁబడినతోడనే యొక్కింత విరతికలిగెను. తనమంత్రి తనతోడ యోచింపకుండ చేసి యీస్వచ్ఛందయోచన నవకుమారునకుఁ గూడ నసమ్మతంబుగనె యుండెను. కాని గోకులదాసు "దేవా! నామాటనమ్ముఁడు. నన్ను మన్నింపుఁడు. దేవీనగరవిజయమాసన్నమై యున్నది." అని రహస్యముగఁ బ్రబోధించెను.

వీరనగరజనులలో వివేకవంతులందఱును తలలాడించిరి. కాని వారిమాట లక్ష్యము సేయక నరేంద్రుఁడు సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను. వారియపవారణమించుకంతయును బలికివచ్చినది కాదు. తానుపడవనడుపుట; హేమలత తీర్పరియగుట; ఇంతకంటెను గావలసినదే మి. దియే యాతనిజన్మమున కెల్లశివరాత్రి. ఒక్కని

మిషమునకు మున్ను మనస్సును గ్రమ్మియున్న యాగ్రహమంతయు నదృశ్యమయ్యెను. మొగమున సంతోషమావేశించెను గోకులదాసుని కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ బ్రశంసించి నమస్కరించెను. సాదరపూర్వకంబుగ నవకువారుని గొనివచ్చి దేవీపుర నౌకలోఁ గూర్చుండఁ జేసెను అంత తీవ్రముగ రాణివాసనివాసంబువంక తనవీక్షణంబుల బఱపెను. ఆతనిమానసమపరిమితానందమున మునిఁగితేలెను.

శిరీషుఁడాతనిఁ జేరఁజీరి "తొందరపడకుము." సలిలమగాధము. నీటివడి విశేషముగ నున్నది. ఈరెండు వంశములవారి జీవనాధారములు పడవలమీఁద నున్నయవి. నరేంద్రా! భద్రము, బహుభద్రము సుమా!" యని ప్రబోధించెను. ఈబోధ యించుకంతయును నరేంద్రునిమనస్సున కెక్కదయ్యెను. ఆతని హృదయమును తన్నిరీక్షణములును అన్యత్రపని చేయుచుండెను.

ఇతర దేశములందువలెఁ గాక మన దేశమున సూర్యాస్తమయమైన కొలఁది సేపటిలోపలనే రాత్రియగును. సంధ్యావకాశము విశేషముగ నుండదు. పడవలు రెండును నీటికెదురుగ తల్లిమీరకు లాగుకొనిపోయెడు సరికి స్వచ్ఛముగ శరచ్చంద్రికలు గంగాసలిలముల నటన

ముసేయుచుండెను. ఆరెండు పడవల జండాలును వానికలంకరించియున్న పూలమాలికలును, ఆపండు వెన్నెలలో తళతళ మెఱయుచుండెను. ప్రాచీనవంశ ప్రతిష్ఠగల రెండు రాజకుటుంబములకును, నేఁడు పందెము పడినది. జనులందఱు నాత్రుతతోఁ బర్యవసానమును జూడవలెనని చెవులు నిక్కబెట్టుకొని, కొంగలవలె మెడలు వంచుకొని, చూచుచుండిరి.

పడవలు రెండును బయలుదేఱుట సూచించుచు గుండుదెబ్బ వినఁబడియెను. ఆవెంటనే ప్రమాణవిరహితముగ బయలువెడలుచున్న తెడ్ల చప్పుడును, తెడ్లవాండ్రు బిగ్గరగఁ బాడుపాటలును గాలిబింకమున వచ్చి చెవులంబడుచుండెను. పడవలు రెండును కన్నులకగపడు సరికి రెండును నొకదానికొకటి తీసిపోవకుండ సరాసరిగ వచ్చుచున్నవి. పడవవాండ్రు, తమ ప్రభువులందుండి స్వయముగఁ దమశక్తిసామర్థ్యములఁ బరీక్షించుటచే నత్యుత్సాహము జెంది, మనస్ఫూర్తిగ సత్తువకొలఁది కోలలు లాగుచుండిరి. పడవపై నడయాడుజండాలు విద్యుద్వేగమున నీటిపై పోవుచున్నట్టు కన్పట్టుచుండెను. జనులందఱు నైకకంఠ్యముగ "దగ్గఱకువచ్చినది. ఇంక నెంతో దూరము లేదు." అని చాటుచుండిరి.

ఏటికిఁ బశ్చిమముగా నొకచిన్నమలపున్నది. వీరనగరపుపడవ పశ్చిమదిక్కుగా నడచుచున్నది. అందువల్ల దానికి నడకవీలు హెచ్చుగా నుండెను. పైగా వీరనగరపు పడవవాండ్రెక్కువ బలమైనవాండ్రు. ఆకారణమున నాపడవ శీఘ్రముగ ముందుకుఁద్రోసికొనివచ్చెను. నరేంద్రుఁడు సంతోషము పట్టఁజాలకుండెను. అతనిపడవ ముందుఁబోవుచున్నది.

నవకుమారుని మొగమునఁ గోపమంకురించినది. ఆచిహ్నములను పడవవాండ్రు కనిపెట్టిరి. లోపల సణుగుకొనుచుండెను. అది వారికి వినిపించెను. ఇది తెలిసికొని వారు పట్టుపట్టి బలముగ తెడ్లను లాగిరి. వీరనగరనౌకను సమీపించిరి.

నరేంద్రుని జనముకూడ నవకుమారుని కోపవచనముల నాలకించిరి. వారి తెడ్డువ్రేత మందగించెను. "నవకుమారుఁడు స్వయముగ దేవీపురపు పడవమీఁదనుండఁగా వీరనగరమువాండ్రు తెగించి యాతనికి గెలుపు లేకుండఁ జేయఁగలరా" యని గట్టుమీఁదనున్నవాండ్రందఱు రహస్యముగ ననుకొన మొదలుపెట్టిరి. ప్రప్రథమమున దూరదృష్టిగల గోకులదాసాలోచించినదియు నది

యే. అది మనస్సున నుంచుకొనియే నవకుమారుని పడవ యెక్కించెను.

నరేంద్రుఁడు రెండవ పడవ తననుమించిపోవుచుండుట కనిపెట్టెను. అతనికికోపముద్రేకించి వచ్చుచుండెను. పడవవాండ్రపై కేకలు వేయుచుండెను. ఇంకను తనపడవయొక్క పడవగూరమున ముందుగనే పోవుచుండెను. ఇక్కడ నేటికిఁ దూర్పుగా మలపున్నది. అందువలన దేవీపురపు పడవకు వీలుదొరకినది. శీఘ్రముగ నదిసమీపముగ వచ్చెను. నరేంద్రుఁడు దేవీపురపుపడవకుఁ జిక్కిన యావీలును తగ్గింపనెంచెను. తనపడవను దేవీపురపుపడవకు దగ్గఱగానడపెను.

"భద్రము. భద్రము!" అని యొక్కుమ్మడి కేకలనేకముగ వినఁబడియెను. ఏమియును లాభము లేకపోయెను. అప్పటికప్పుడే, కార్యము మిగిలిపోయెను. రెండు పడవలును పిరంగిగుండ్లవలె దాకొనియెను. రెండును నీళ్లలో మునిఁగిపోయెను. ఈపనియంతయును గమ్యస్థానస్తంభమున కతిసామీప్యముననే జరిగినది. అక్కడఁ జేరినవారందఱెంతయో గల్లంతుచేసిరి. ఆఁడువాండ్ర డేరాలోనుండి యేడ్పులు వినిపించెను. వందలకొలఁది జనులే

టియొద్దున కట్టికిరి. అంతయును గల్లోలమై చీకాకుపడియెను.

పడవవాండ్రందఱును సుకరముగ నీదుకొని వచ్చిరి. నరేంద్రుఁడుగూడ మంచియీఁతకాఁడు. అతఁడును గట్టుచేరెను. చేరిచేరునంతలో, నవకుమారుని పరివారమంతయును వచ్చిచుట్టవేసెను. నరేంద్రునిపరివారము తక్కువగనున్నది. వారును వీరును దలపడిరి. నరేంద్రుని జనము చేతనున్న యాయుధముల నూడఁదీసికొనిరి. అతఁడు తడిసి ముద్దయై వడఁకుచు దిగులుచెంది ఖైదీవలెఁ గూర్చుండియుండెను.

ఆతనిబుద్ధియుఁ గుశాగ్రమైనదియే. ఇది యంతయును దనకొంటెతనమువలన వచ్చినదియేగదా యని సూక్ష్మముఁగ గ్రహించెను. పిచ్చితొందర. ఆతొందరవలననే దేవీపురనాయకుఁడు మరణించెను. విశ్వాసపాత్రులగు నాతనిసంగడికాండ్రును పరివారజనమును నాశనమైరి. తనతాతగారిసంస్థానమును బోఁగొట్టుకొనియెను. నేరస్థునకిఁక రాజ్యముండునా? ఆతని దృష్టి రాణివాసజనముండుడేరావైపున కరిగినది. ఆతనికంటినుండి వేఁడికన్నీరు దిగజారెను. ఆతనికిని జిన్నప్పటినుండి ప్రాణతు

ల్యముగాఁ జూచుకొనుచున్న యాతనిబహిఃప్రాణమునకును నేఁటితోడ వియోగ మవిలంఘ్యమైనది. శత్రువులెవ్వరును బొందింపఁజాలని పెద్దబాధ యొకటిమనస్సును కోసిబెట్టుచుండెను. ఏమియును మాటలాడక లోలోనదిగమ్రింగి యారాకుమారుఁడు కూర్చుండి యుండెను. అంతఃపరితాపమువలన బాష్పకణములు ముఖమునుండి దిగజారి కాలువలు గట్టుచుండెను. ఇదివఱకెన్నఁడు నట్టిదాతనికడ కనివిని యెఱుంగరు. కాని యొక్క నిమిషమున నాతని మనోభయములన్నియు నదృశ్యములయ్యెను. అట్టిసర్వకల్లోలసమయంబున శిరీషుఁడొక్కఁడు ప్రశాంతుఁడై నిబ్బరముగ నుండెను. అతఁడు నవకుమారుని పడవ యెచ్చటమునిఁగెనో గుఱితప్పక కనిపెట్టెను. ఆముదుసలి యసహాయుఁడై జలముఁ గొట్టుకొనుచుండుట చూచెను. వీరనగరమున నతనితో సమముగ నీదువారు లేరు. ఏటిలో గుబాలున దుమికెను. నాలుగుబారలలోఁ బలమగు ప్రవాహము నుత్తరించి మునుఁగుచు మునుఁగుచున్న మనుష్యుని వచ్చి పట్టుకొనియెను. ఇంకొక్కనిమిష మెడమైన నన్నియు నైపోయెడివే. ఒక్క చేతితో నడుముపట్టా పట్టికొనియెను.

రెండవచేతితో గట్టున కీడ్చుకొని వచ్చుచుండెను. తన చేతనున్న యమూల్యచైతన్యము నెట్టకేలకు గట్టునకుఁ జేర్చెను.

నవకుమారుఁడు డేరాలోనికిఁ జేరినతోడనే మన్నున దిగులొంది కూర్చుండియున్న నరేంద్రుని గాంచెను. సిపాయీలాగ్రహోదగ్రులై యాతని చుట్టుముట్టియుండిరి. ఏనిమిషమున కానిమిష మేదో దారుణము జరిగించునటుల భయపెట్టుచుండిరి

నవకుమారుఁడు గర్జారావముతో ,,వెనుకకుఁ బొండు'' అని కేకవేయునప్పటికి సిపాయిలందఱు నెక్కడివారక్కడకు డేరాలోనుండి యొత్తిగిలిపోయిరి. నవకుమారుఁడు కోపఘూర్ణితకంఠస్వరంబునను నదీసలిలవిస్నాతదేహపాటవంబునను, ,,నరేంద్రా! నిన్ను చిన్ననాటనుండియుఁ బెంచి పెద్దనుచేసితిని నీతండ్రితాతలసంస్థానమును మరల నీకొప్పగింపఁ దలఁచితిని. నీకు సంరక్షకుండును, ప్రాణమిత్రుండును, శ్రేయోదాయకుండు నగు వానిప్రాణములను దీయ సమకట్టితివి; అనియెను.

ఆవయస్కుం డత్యంతపశ్చాత్తాపంబుతో ,,నవకుమారా! అపరాధంబులనెల్ల మేటియగు మహాపరా

ధంబుఁ గావించితిని. ఇంక నాజీవనంబు నిలుప నర్హంబు కాదు. నిలుచున్నపాళెముగ నన్నువధింపుడు. అని యుత్తరమిచ్చెను.

డేరాలోనున్న వారందఱు నిశ్శబ్దముగ వినుచుండిరి. ఎవ్వరునేమియు ననఁజాలరైరి. శిరీషుఁ డొక్కఁడుమాత్ర మిట్లు పలుక సాహసించెను.

,,అయ్యా! సెలవయ్యేనేని యొక్కమనవియున్నది. అనుగ్రహింపవలయును. నరేంద్రుని నాకన్నమిన్నగ నన్యులెఱుంగరు. అతఁడు దుడుకువాఁడు. ముందువెనుక లాలోచించువాఁడు కాఁడు. ఉద్రేకంబుననున్నయప్పుడున్మాదవశుండై యుండు. అంతియకాని వయోవృద్ధుఁడగు నీపూజ్యున కీషత్తయిన నపకారము తలపెట్టియుండుననఁ జెల్లదు. అపకాత్సంభవంబగు నీయాపద యాతని తొందరపాటువలనఁ గలిగినదగును అందుల కాతఁ డాగ్రహపాత్రుండుగాక తప్పదు. అంతియేకాని యాతండు మఱియే నేరమును దలంచినవాఁడు కాఁడు. అతఁడు నిరపరాధి.''

అంత నందఱు నిశ్శబ్దముగనుండిరి. నవకుమారుఁ డెట్టకేలకుఁ బట్టుపట్టి రెండుమూడు వాక్యములనాడెను.

"బంగాళా రాష్ట్రాధినాథుఁడీనరేంద్రుని ప్రవర్తనమును విమర్శింపఁ గలఁడు. కొలఁదిరోజులలోపలనే యాతనిది దుడుకుతనమేమో హంతకారిత్వమో తేటపడఁగలదు అంతపర్యంత మీతని సురక్షితముగనుంచుట కర్తవ్యము. ఈతఁడంతవఱకు రక్షకాధీనుండై యుండు" అని మృదులస్వనంబున "శిరీషా! రమ్ము, రమ్ము. ఈవృద్ధుఁడుతడిగుడ్డలతో విశేషకాలము నానలేఁడు. ఈతనిని తగుజాగ్రత్త బుచ్చుకొనుము. నీపరిచర్య యీతని కొక్కించుక కావలసియుండు అందునకుఁ దగిన ప్రత్యుపకారమునాతఁడు చేయలేకపోఁడు. నరేంద్రుఁడీదినమున నాప్రాణములను దీయఁదలచినాఁడు. నీవు దానిని కాపాడినాఁడవు." అని నవకుమారుఁడుపలికెను.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

—:o:—

సాంకేతికము.

మాసమురోజులు గడచినవి. నరేంద్రుఁడింకను రక్షకభటాధీనమునందే యుండినాఁడు విజనస్థలంబొక్కటికట్టుదిట్టముగ నుండునట్టిది యాతనికొసంగఁబడియెన

ఆతనిదర్జాకుఁ దగినసదుపాయము లన్నియు జరగుచునే యున్నవి. కాని యిచ్ఛానుసారముగఁ బ్రవర్తింప వలను పడదు. ఆతనితోడ నెవ్వరును మాటలాడకుండఁ గట్టుదిట్ట మయ్యెను. ఆయుధపాణులగు రక్షకభటులు బలముగ నాతనిపై కాపువేసిరి. దీనికంతకును గారణముపౌర నగరజనము తిరుగఁబడి రాజకుమార నాయకుని విడిపించుకొని పోవుదురేమో యనుభయము దానికై కొన్ని ప్రయత్నములు జరిగినవి. ఈకారాగృహంబు చుట్టును అల్లరులుకూడ కొన్నిజరిగినవి. అన్నియు వ్యర్థములయ్యెను. ఆకుమారనాయకునకు పనిపాటలు లేక మాటలకు నాడువారు లేక హృదయము కృశించిపోవుచుండెను. దేహమంతయును పాలిపోయిశుష్కించెను. మొగమంతయును నాలోచనాధీనమైనట్లుకన్పట్టెను. దానిచుట్టుపట్లనున్న శృంగారవనము లన్నియును గంటఁబడునప్పటికి పూర్వమచ్చటఁ దానుగడపినసుఖజీవనంబుతలంపునఁ బారి కిటికీలవెంట నదేపనిగ నావైపులకు జూచుచుండెను. ఆమందిరారామము వంకఁ జూడగఁ జూడగఁ గన్నులు చీకట్లుగ్రమ్ముచుండును. ఆయింటఁ గిటికీవెనుక గుడ్డిదీప మొకటి యుండెడిది. ఆదీపముపోకుండఁ గాపా

డుకొనుచు రాత్రిచాలఁ బొద్దుపోవుదువఱకును మేలుకొనియుండెడివాఁడు. ఆదీప మారిపోయెడిది. అంధకారము స్వభావసిద్ధ మగు నిశాంధకారముకన్న దళముగనుండెను.

ఎట్టకేలకు మానసింహరాజా రాజామహలునకు వచ్చినట్లును, అతఁడు కొలఁదిరోజులలో వీరనగరము సందర్శింప నెంచినట్లును వర్తమానము వచ్చినది. ఆచిన్న పట్టణమునం దాతనికిఁ దగినమర్యాదలు జరుగుటకై గొప్పగొప్ప సన్నాహములు జరిగెను. వీధులన్నియు శుభ్రపఱిపించి నీళ్ళుచల్లించి ధనురాకారముగఁ దడక లలంకరించి మార్గములపొడుగునను కదళీస్తంభములు బారులు తీర్చి కట్టిరి. చెట్లకింద జలకలశములపైఁ బత్రముల నాచ్ఛాదించి యుంచిరి. ఇదియాదేశమునం దాచారము. బంగాళాదేశ పాలకుని జూచువేడుకను పల్లెలనుండి జనులు వేనవేలు వచ్చివిడిచిరి. మానసింహుఁడు ఏనుగుమీఁద నంబారికట్టించి యందుఁ దానధిరోహించె. రాజపుత్రభటులును మొగలాయీబలమును వెంటవచ్చుచుండెను. నగరప్రవేశము సేయుటతోడనే సంగీతపాటలనుత్సవములనునతివైభవముతోడ జరపిరి. వీధులవెంటఁ బిల్లలు

రాజునకు స్వాగత మొసంగుచు పాటలుపాడిరి. ఐదువలు మేడలపైనుండి లాజలును అక్షతలును జల్లుచుండిరి. అతఁడనూఱుయుద్ధముల గెలిచినవాఁడు అక్బరుచక్రవర్తికడ నత్యంతసమర్థుండగు పరిపాలకుఁడు. అతఁడు పురప్రవేశము సేయునప్పటి వైభవములకుఁ గొదువయేమియుండును? ఫిరంగులఁ బేల్చిరి. కృతజ్ఞులగు జనులందఱును బరాబరులు తెల్పిరి. అతనిచుట్టివచ్చు యోధులు మహావీరులు చూడసొంపైనవాండ్రు వదన సౌందర్యంబును నయనసౌభాగ్యంబును గలిగి శోభిల్లు చెలువలెందఱో కుతూహలులై గవాక్షముల చెంత నిలువఁబడి తొంగి తొంగి చూచుచుండిరి.

కొన్ని దినములవఱకును బని నేమియును జరుగలేదు. కాలమంతయు నుత్సవములక్రిందనే సరిపోవుచుండెను. రసపుత్రజనము నందలి యుద్యోగస్థులందఱును బజారులవెంటను వీధులవెంటను నూరేగుచుండిరి. మొగలాయీ యోధులు గడ్డములను బెంచుకొని పట్టువస్త్రములు ధరించి షోకుగా సంచరించుచుండిరి. దూరదేశముల విడిచివచ్చిన తమ ప్రియాంగనల కనుపమానమైన దస్కా-మజిలీనులు వెలసేయుచుండిరి.

ఉండియుండి యొకనాఁటి యుదయమున చక్రవర్తిగారి హుకుము ప్రకటన చేయించిరి. శీతకాలము. ఆకాశము మేఘరాహిత్యమై నీలవర్ణమున నొప్పుచుండెను. వాయుప్రచారము మందగించి యున్నది. భాస్కరుఁడు తనబంగారు కిరణముల నాపట్టణమున వాడవాడలవెంటఁ బ్రసరింపఁ జేయుచుండెను. రాజమందిరము నెదుట మోటజనులు వేనవేలు కలసియుండిరి. ఆమందిరమున డాబాపై మానసింహరాజు సింహాసనాసీనుండయ్యెను. సామ్రాజ్యమునందలి పెద్దపెద్ద యుద్యోగస్థులందఱు నాతని చుట్టునుండి బరాబరులు సేయుచుండిరి. అతివినయముతో నవకుమారుఁడును గోకులదాసును వారివెనుక నొదిగియుండిరి.

సైన్యములన్నియును సత్వరముగ వెడలిపోయెను. మానసింహుఁడు హిందూదేశమున దిగ్విజయము చేసినపు డాతని వశముననుండు రాజపుత్రులును, మొగలాయీలును, మిక్కిలి దర్పముగఁ బనిచేసి వారి సేనానికిఁ బేరుతెచ్చిరి. కొంతవఱకు మల్లక్రీడలు జరిగెను. కొండొకసేపు పన్నిదములు చఱచిన కుస్తీలు నడిచెను. జనసమూహంబున కత్యానందముగ నుండెను. మానసింహుఁడు "సిపాయీలు తమతమ విడిదలకుఁ బోవచ్చును. ఈ యుదయమునం దింకను జరుగవలసినదిచాలనున్నది." అనియెను.

నవకుమారుడు 'పరాక్రమధౌరేయా! దేవరవారియాజ్ఞ శిరసావహించుచున్నారము. ఈవంగదేశీయుం డొసంగిన యీయల్పసన్మానంబుల హృదయపూర్వకంబుగ నాదరించి దేవరవారు స్వయముగ నిచ్చటకు దయచేసి యీనగరంబును పావనంబు జేసితిరి. అదియె, భాగ్యంబు. ఈసార్వభౌమికనియంతల నిట్టివినోదముల నింకను గొంతదనుక కాలక్షేపము సేయింపఁ గుతూహలంబుగ నుండియున్నది. మాదేశ కవిత్వమునకు సంగీతమునకుఁ బేరుచెందినది. దేవరవారి కభిమతమయ్యేని నాటకుఁడొకఁడు పద్యములఁ జదువ సంసిద్ధుడై యున్నవాఁడు." అనియెను.

"నవకుమారా! నీమాటయేదియుఁ ద్రోసివేయజాలము నీవీమహాచక్రవర్తియెడ నతిభక్తితాత్పర్యములుగల ప్రజాశిఖామణివి. తోడరుమల్లురాజా నీపైనుంచి పోయిన భారమును గడువిశ్వాసపూర్వకంబుగ నెఱవేర్చితివి. మేము సలలితంబగు మీభాషామార్దవం బింతయు

నెఱుంగము. అయినను సుగమంబుగనుండు మీపాటలును వినసొంపుగనుండు మీపద్యములును మాకించుక బోధయగునని తలంచెదము. పద్యములు చదువుమనుము. వినెదము"

నవకుమారుఁడు "ఆతఁడు కవియనిచెప్పుకొనఁదగినవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడు తనస్వస్థానమగు బర్ద్వానుదేశమును విడిచి బంకురాదేశపు టరణ్యములఁ బ్రవాసగతుండై యున్నవాఁడు. కాని యాతని హృదయమునం దెట్లో చండికాదేవి ప్రవేశించినది. అనుగ్రహకల్పవల్లియగు నాతల్లినిగూర్చి యాతఁడు గానము సేయును" అనియెను.

కవి చండికాదేవినిగూర్చి, స్థలసంచారులును, జలసంచారులునగు మనుష్యులందరిమీఁద నామెచూపు ననుగ్రహములను వర్ణించిపాడెను. వంగదేశమునుండి పరిమళద్రవ్యములను తదితరములగు సరకులను గైకొని సముద్రప్రయాణము సేయుచున్న వర్తకుఁడొకఁడు సముద్రమధ్యమున నోడపగిలి సింహళద్వీపమునం దెట్లు నిబద్ధుండై యుండెనో, యాతనికొమరుండు చిఱుతప్రాయమువాఁడు పెద్దవాఁడై తనతల్లివలన తనతండ్రినిగూర్చి యెట్లా

లకించెనో, ఆతని యౌవనహృదయము వాత్సల్యసంపూర్ణంబై యెట్టు లాతనివిడిపింప సముద్రయానము చేసి పోయెనో, సాహసికుండగు నాకుమారుని చండికాదేవి యెట్లు ప్రసాదించెనో, తండ్రియుఁ గొమరుండును సింహళద్వీపమునం దెట్లు సమావేశంబు నొందిరో; వారు మరల సుఖంబుగ నిజగృహంబున కెట్లువచ్చిరో అవి యన్నియు సరళముగ వినిపించెను. పాట సుగమముగ నున్నది. అందుఁగల యభిప్రాయమునకు మానసింహుఁడెంతయును సంతసించి పాటకుని జక్కఁగ బహూకరించెను. పెద్దవిద్యాద్యోగములుగల సార్వభౌమికనియంత లందఱును నిరుపేదయగు నాకవివరునియెడ దయాళురై యనుగ్రహపూర్వకంబుగ మందహాసంబుల నాతని నానందవివశుం జేసిరి. ఆయాస్థానంబునందలి పరమపురుషుల పావననామంబుల మఱచితిమి; ముకుందరాముని పేరును ఆతనికవితయును నేఁటికిని దేశీయవాఙ్మయంబున నతిగౌరవంబుగఁ బూజింపఁబడుచున్నయది.

జనులందఱును వెడలిపోయిరి. బంగాళారాష్ట్రపతిని సమ్ముఖంబునకు నరేంద్రుఁడు కొనిరాఁబడియె. అందఱును మౌనముద్రులై చూచుచుండిరి. సౌంజ

ర్యవంతుఁడగు నారాకుమారుని జూచుచు నాతనిపై జాలిగొలుపునిరీక్షణంబుల బఱపెను. మందభాగ్యుండును దుర్వినీతుండును నగునాసత్కులప్రసూనుని సౌందర్యశోభితుని, యౌవనవిదగుని సమీపంబునకు రావించి, పూర్ణనామధేయంబున నాతని సంబోధించి యిట్లని ముచ్చటించెను.

“నరేంద్రనాథరాయలా! అత్యంతసన్మానంబున నీపితామహుఁడు మొదలగు వారాదరింపఁబడిరి. అట్టివారు నిన్నీరీతిని గాంచుట విచారకరముగనున్నయది. నీవంశఖడ్గమును తోడరుమల్లుఁడు నీతొట్టియందుంచినాఁడు. నీవు దుడుకువాఁడవై పోయితివి. కానిమార్గమునఁ జరియించుచుంటివి. నీసంరక్షకునిప్రాణసంకటమునకు లోను జేసితివి. దేశమున శాంతమును నిర్మలవర్తనమును నెలకొల్ప నేర్పడినవారిపై నీయనుచరులు తిరుగఁబడిరి. ఉభయబలంబులు పోరాడి రక్తమునుకంటఁ జూచికొనిరి. నీపితామహునినామమింకను మఱతమన్నను మఱపురాకున్నది. ఆకారణమున నిన్ను మన్నింపవలసె. నీరక్షకుండు నవకుమారుండు. ఈయభియోగంబున నీవాతనికి ఉద్దేశపూర్వకంబుగఁ బ్రాణాపాయంబు చేయనెంచి

నట్టు చెప్పుటలేదు. కరుణాళుండగు నీకుమార శిరీషుండాతని ప్రాణములం గాపాడినాఁడు. అతఁడును బ్రమాణస్ఫూర్తిగఁ దనయోగ్యవర్తనము నిదానముగఁ జేసి నీసంరక్షకుని ప్రాణముల నీవుద్దేశపూర్వకముగఁ దీయనమకట్టినట్టి స్వభావము కలవాఁడవుకావని యుద్ఘోషించినాఁడు. ఆతనిమాటలు నాకెంతయు మన్ననకుఁ బాత్రములు. నీపడవ నాతనిపడవపైఁ బెట్టి కొట్టుట యున్మత్తకార్యంబని విశ్వసించితిని. పదియేండ్లపిల్లవాఁడైననిట్టి కార్యములం జేయునా? అయ్యది యెక్కువపాంతికమున నుద్రేకవశముననె యైయుండు. నరేంద్రా! నీపైనున్న యీగొప్పనేరమునుండి నిన్ను విముక్తుం జేసితిమి. నీవు నేరస్థుఁడవుకావు. యథేచ్ఛముగా జనుము.”

నిబద్ధుండైయున్న నృపకుమారుండు పశ్చాత్తప్తుండయ్యెను. మొగమునఁ గత్తివాటు వేసిన రక్తములేకుండఁ బోయెను. మొగము వెలవెలఁబొందెను. తనశత్రువులదుస్తంత్రంబులవలనతనకెంతయో చేటువాటిల్లునని యెంచియుండెను. బంగాళాధినాథుని యనుగ్రహవాక్యంబులు విస్మయప్రమోదకరంబులై యాతనికి హృదయంగమంబు లయ్యెను. పెదవులు తడఁబడియెను.

నోట మాటరాదయ్యెను. కన్నులనుండి పృథులబాష్ప
బిందుద్వయంబు రాలెను. అవియె యాతని కృతజ్ఞతను
సూచించుచు నాతని పక్షమున నిలిచి పనిచేసెను.

"నీసంస్థాన వ్యాపారముల నెక్కువశ్రద్ధగ గమ
నించి పనిచేయవలసి యుండెను. అవియన్నియును చె
ల్లాచెదరై యున్నవి. సార్వభౌమునకు సంవత్సరముక్రిం
దట కట్టవలసిన కప్పమింకను జెల్లుబడి కాలేదు. నీకింక
ను వయస్సురాలేదు. నవకుమారుఁడు స్వస్థానమునకుఁ
బోయి పనిచేసికొనవలసి వచ్చెను. ఆకారణమున తోఁడ
రుమల్లుఁడు మున్ను చేసిన యేర్పాటుల నించుక సార్వ
భౌముండు మార్పుచేయవలసి వచ్చెను. నవకుమారుం
డు తన పూర్వసంస్థానంబగు దేవీపురంబునకుఁ బోయి
ప్రవేసించును. సార్వభౌమిక ప్రతినిధి నొకని నేఁడీసంస్థా
నకార్యములఁ జక్కఁబెట్ట నియోగించితిని. నీకు వయసు
వచ్చువఱకు నాతఁడీరాజ్యవిషయముల జూచుచుండును.
నీబాకీసాకీలన్నియు నాతఁడే తీర్చివేయును. ఇదియే పా
దుషా యనుగ్రహంబు."

ఇదియు నరేంద్రునకు సంతుష్టిగనే యుండెను.
నవకుమారుని బారినుండి యాతని సంస్థానము బయటఁ

డును. అతనికి వయసు వచ్చువఱకును దన పితామహు
నకు మాఱుగ సార్వభౌమిక నియంతయొకఁడు రాజకా
ర్యములు చక్కఁబెట్టుచుండును. ఈలోపుగ నాతఁడు త
నజీవన వ్యాపారములందాను జక్కఁబెట్టుకొనుచు స్వే
చ్ఛగ నుండవచ్చును.

ఇట్లనుకొనుచుండఁగా రాజు "నీమాటయన్నవో
నివాక కొంతకాలమువఱకును వీరనగరంబునందుండు ట
నుచితంబు. నీయనుచరులును లేనిపోని విచ్చితలంపు లె
న్నియో నీతలకెక్కించినారు. నీవును వారును గలసి
మెలసి యుండినచో రాజనియంతకు సంస్థాన పరిపాల
నము మిక్కిలిదుర్ఘటమైపోవును. నిన్నిచ్చటనుండుమని చె
ప్ప మనసురాక యున్నది. కాని రాజమహాలునకు వ
చ్చెదవేని నాయొద్ద రసపుత్రనియంతలు చాలమంది
యున్నవారు. వారందఱును శూరశిఖామణులగు నీపి
తామహు నెఱింగినవారు. ఆతని వంశాంకురమగుని
న్ను తదుచిత విధానంబున నాయుధకార్యంబుల నభ్య
స్తునిఁగావించి నిన్ను మనఃపూర్వకంబుగ నాదరించు
వారు. అట్లుజరిగెనేని నీవు సంస్థానమునకు మరలవచ్చు
నప్పటికి మహాసార్వభౌమునకుఁ దగిన బంటవయ్యెదవు.

ధైర్యగాంభీర్యంబుల నీకింకొకరు సాటిలేకుండఁబోయెదరు. సార్వభౌమునకు నీయట్టి సంస్థానాధిపతులు చిక్కఁబడుట సర్వసమ్మతము. అతని సామ్రాజ్యనిర్మాణ మంతయు ప్రబల స్వామిభక్తి నాసించి యుండును.

నరేంద్రుని ముఖమింకను రక్తవిహీనముగనే యుండెను. కాని రాజానుగ్రహవాత్సల్యంబుల కుత్సాహంబును గృతజ్ఞతయును మనంబున నుదయించుటచే నయ్యది మొగమునఁ బ్రతిబింబితం బగుచుండెను కన్నుల నశ్రుగణంబులు రాలుచుండెను.

బంధవిముక్తుండగు నా నరేంద్రుండు "అవక్రపరాక్రమధారేయా! నీకరుణ యపారమై నన్ను ముంచివేయుచున్నది. నేను దుడుకుపని యొనరించినవాఁడను విధేయుండనైతిని. ఎట్టిశిక్షలకైనఁ బాత్రుఁడను. నన్ను క్షమించితిరి. కృపజేసితిరి. ఉపరి బహూకరించితిరి. శ్రీకరుణార్ద్రహృదయా! నేఁడు మొదలు మీయనుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుఁడనయ్యెద. నావంశగౌరవంబున కుచితంబగునటుల ప్రవర్తించెద. నేనెచ్చటనుండి పరిచర్య చేయవలసివచ్చిన నచ్చటనే మహాచక్రవర్తికి భక్తిపూర్వకభృత్యుఁడనై మెలంగెద. అనుగ్రహింపుఁడు."

అనుమాటలకు మానసింహునికన్నులనుండియానందాశ్రువులు రాలెను. అగ్బరుసార్వభౌముని సామ్రాజ్యాభివృద్ధి నొందింపవలెననిన పూర్వప్రభువంశముల వారినిష్కల్మష రాజభక్తిని గాంక్షించుట యత్యావసరమై యున్నది. అందుచే నీవాక్యము లెంతయు నాతనికి సంతోషదాయకము లయ్యెను.

ఆరేయి వీరనగరమున దీపావళియుత్సవము జరిగెను. ఢంకానగారాలును శంఖవాద్యంబులును వినంబడియెను. రాజభక్తి హిందువుల వర్తనంబునకెల్ల తలమానికంబుగాదా! హిందూమతసిద్ధాంతములయందిది మిళితమై యుండెను. మానసింహుఁడు వీరనగరనాయకుని యెడఁ జూపినయనుగ్రహమునకుఁ దత్పురప్రజలెంతయును నపరిమితానందమగ్నులైరి. అన్నివీథులును అన్నిభవనములును, దీపారాధనలతో నిండిపోయెను. కూటికి టికాణాలేని విధవరాండ్రలోఁగూడఁ, దమగడపమీఁదఁ జిన్నప్రమిదలో నింతచమురు పోసి, వీథివంక దీపము వెలిగించకుండఁ బోయినవారు లేరు. సంగీతపాఠకులు పెద్దపెద్ద మేడలపైఁ గూర్చుండియుచ్చైస్స్వనంబున గానరసప్రవాహంబుల వెల్లిగొలుపుచుండిరి. పెద్దబజారులను,

సందుగొందులను నల్లాడు నాఁడువాండ్రుగూడ, అక్బరు
షాదుషాను గూర్చియును, బంగాళాదేశ ప్రభునిగూర్చి
యును ప్రశంసింపని వారు లేరు. రాత్రి రెండు యామ
ములు తిరుగువఱకును పట్టణమే మూలఁ జూచినను కో
లాహలంబులతోఁ గలకలమనుచుండి సద్దణఁగకుండనుం
డెను

మఱునాఁడు ప్రభాతసమయంబున హేమలత
తనమందిరారామంబు ప్రక్కనున్న పూలఁతోఁటలోఁ
బుష్పములఁ గోయఁబోయెను. చిఱుచీఁకటి సమయ
మయ్యెను. నరేంద్రుని కాంతివిహీనం బగు ముఖపద్మ
మును మనోవేదనాదోధూయమానంబై యష్టివలెనుం
డు నాతని విగ్రహంబును నామెకు దృష్టిపథంబునం బడి
యెను. ఆతనిముఖసందర్శనంబు సేయునంత భయవిభ్రాం
తమయ్యెను. గతదినమున జరిగినసమాచార మాద్యంత
మును నామెకు విశదమయ్యెను. నరేంద్రుఁడు తన్ను
వీడ్కొన వచ్చెనని యామెయనుకొనెను. ఇప్పుడు మో
మాటమునకుఁ బోయి సిగ్గుపడుచుఁ గూర్చుండిన యెడల
గార్యము లేదు. హేమలత ప్రశాంత. ప్రగల్భ అప్పుడా
మె తనచిన్ననాఁటిచెలికానిఁ జేరవచ్చినది. అవిషాదంబు

నఁ దనవీక్షణంబుల నాతనిపై మెల్లఁగ సారించెను. అం
త నుభయులును గొంతవడి వాగ్బంధనమై యుండిరి. త
మతమ హృదయాభిలాషంబు లుభయులకును గూడ
వ్యక్తమగుచునే యుండెను.

"నరేంద్రా! నీవు ఈనగరమును విడిచి పోవు
చున్నాఁడవఁట. యోధుండవై వచ్చెదవఁట. చిరకాల
మునకుఁ గాని మనకు మరల సమావేశము లేదఁట. నిజ
మేనా? మనచెలిమి చిన్ననాఁటిచెలిమి. ఆమరణాంతము
నిట్లుండవలసినదియేసుమా!

ఈదయామాధురీవాక్యంబుల కానందమైనది.

భగవంతుఁడు నిన్ననుగ్రహించుఁ గాక!

"నీవనినయట్లు మనచెలిమి చిన్ననాఁటిచెలిమియే
యగును హేమలతా! ఈశరీరమునఁ బ్రాణమున్నంతవ
ఱకును నిన్ను నేమఱువనోప."

"నరేంద్రా! నీకృపాసమృద్ధియును, నాయెడ
గల నీమృదుమధురభావమును నేనెఱుఁగుదును. కానియొ
క్కొక్కప్పుడు నీవుద్రేకముఁ జెంది తొందరపడుచుండె
దవేల?"

"ఓమధురహృదయా! హేమలతా! నీకునాయం
దుఁ గలయనురాగముచే నీవయ్యది తొందరపాటని

చులకనగాఁ జెంచుచుంటివి. అయ్యది వివేకవిహీనత, బుద్ధిమాంద్యము. ఉన్మత్తత. నేను గర్విష్ఠుండనై చిన్నతనపుచేష్టల నీతండ్రికి ప్రాణాపాయం [illegible] నీకును నీతల్లికిని నేనొ[illegible] నను క్షమింపుము.

"[illegible] నరేంద్రా! నాతల్లి[illegible]న్ననకు నీవిదివఱకే పాత్రుండ వైతివి. నాతండ్రిగారియొద్ద నీపక్షమవలంబించి ఆమె యెంతయో పనిచేసినది. నీవు నిరపరాధుండవని నేనెఱుంగుదును ఇంకనిన్ను నేనుక్షమియించుటకేమున్నది? నీకౌదార్య శౌరుషంబులు రెండును గూడఁగలవు. వానికిఁ దోడు ప్రశాంతభావంబును స్థిరచిత్తంబును జత చేయుము. ఈవంగదేశమున వీరనగర వంశముతోడ దుల్యమైనది మఱి యొకటి లేదు. నీపితామహునివలె నీవును ప్రగల్భుండగు ప్రభుండవై దీర్ఘాయుష్మంతుడవై మనుము."

"హేమలతా! నీక్షమార్పణంబుచే నామనోవ్యథ యెల్లదీరెను. నీకృపాభిమతంబు నాకెల్లప్పుడు తోడునీడయై యుండుఁగాక! హేమలతా! నేనింతకు మున్నెన్నియో కష్టములఁ బొందితిని. ఇంకముందెన్ని

యో పొందనుంటిని. ఎన్నిదురదృష్టములు వచ్చినను నింకముందు పౌరుష ధైర్యంబులతోడ భరించి యుండెదను. ఈకష్టమువలన నాకెన్నఁటికిని మఱపురాని పాఠములం గఱచితిని"

"అట్లనెదవేమి నరేంద్రా! కొలఁది కాలమున నీసంస్థానము మరల నీకు లభింపదా! నాతండ్రి కడు విశ్వాసముతోడఁ దనకార్యమును తాను నిర్వర్తించినాఁడు. నాతల్లి నన్నెట్లు పెంచెనో నిన్నుఁగూడ నట్లే పెంచినది"

"హేమలతా! నీతల్లి పరమపావని. నాతల్లి యున్నను నన్నింత గారాబముతోఁ బెంచుననుకొనను. నేనైనను మీతండ్రి కెదిరించియెన్నఁడును పల్లెత్తుమాట యనియెఱుంగను. నిశ్చయముగ నేనాయన కెంతయో యవిధేయుండనై మెలంగితిని. ఆయన నన్ను కరుణించెను. హేమలతా! మనయుభయులకును వియోగంబు సంప్రాప్తంబగు సమయం బాసన్నంబైనది. మొదటి నుండియు నీవే నాసుఖంబవు. నీవే నామనోరథంబవు నీవే నాప్రాణప్రియవు.

హేమలత మొగము మరలించెను. మౌనముద్రి యయ్యెను. ఆమెకింకను బాల్యావస్థ విడువలేదు. ఈ

మాట యనునప్పటికి దానియర్థమేమో తెలియక గుండెలు తటతట కొట్టుకొనియెను.

“ హేమలతా ! నిన్ను గూర్చిన నామనోభావం బింతవఱకు నీకెఱింగించి యెఱుఁగను. ఇప్పుడు వియోగసమయమున [illegible] జెప్పవలసివచ్చెను. దీని [illegible] లేవియో యగునేమో ! మనజన్మమునందొక్కొక్కయప్పుడు సంశయంబు లన్నియు వీడి సత్యం బొప్పుకొనవలసి వచ్చును. మనకిద్దఱకును, వియోగంబు గలుగకమున్నె యాసత్యంబు బహిరంగంబు కానిమ్ము. కరుణామతల్లి యగు నీతల్లియు, క్షమాశీలుండగు నీతండ్రియు నీకరంబు నాకరంబున జేర్తురనియును, శైశవంబున మనమెంతటి యానందమున నోలలాడితిమో యట్లే మనజన్మమంతయును నానందాంబుధిం దేలియాడుదుమనియును, నెంతయో యాసపడి యుంటిని. హేమలతా! ఉచితలజ్జాప్రియదర్శినియగు నీ మొగంబు మాఱ్మొగంబు జేసెదవేల ? మన మింతతడవు మసల [illegible] రాదు. ఈరెండు నిమిషంబులలోనే నామనోభీప్సితంబు [illegible] లెఱింగింపవలయు. రాత్రుల నప్పుడప్పుడే చుక్కలను మనము లెక్కయిడుకొనుచుందుముకదా. అయ్యవి మన

[illegible]నాటనుండియును మిగుల గారాబముతోఁ బెంచిపెంచేసితివి. అయ్యది యిప్పుడు పుష్పించి యౌవనప్రాభవముఁ జెందియున్నది. దీనినుండి నీకొకయానవా[illegible]సంగెదను.”

అనుచు నరేంద్రుఁడు దానితీఁగ యొకటి త్రుంచి [illegible]ణముమాదిరిగ నొనరించి హేమలత హస్తమును [illegible]గఁ బట్టుకొని అతిమార్దవముగనా “మాధవీకంకణ[illegible]” నామెకరంబున నలంకరించెను.

“పరిపుష్పములు నేఁడో రేపో యెండిపోవును. కాడ[illegible]త్రము విశేషకాలముండును. నీకు నాయెడ నెంత[illegible]లము దయయుండునో యంతకాలము దీనిని నా[illegible]ర్థముఁ బదిలముగ నుంచుము. నాస్మరణమే [illegible]ఁ గలుగకుండు నేని దీనినిబనికిమాలినదానిగ [illegible]ర్జించుము”

సూర్యోదయకాలమునందలి రక్తకాంతు లాకసమున తేజఃపుంజముల వ్యక్తీకరించుచు రేఖావళులుగ నేర్పడియెను. వైశాల్యంబగు గంగాతరంగిణీ మధ్యమున [illegible]జమహాలునగరంబు వైపుల నొకపడవ దాటుచుఁ బభమరకుండొకఁడొంటరిగఁ బోవుచుఁ గన్పట్టెను. వీర

నగరరాజమందిరంబునందలి దేవాలయ సోపానంబు
జిన్నబాలిక యొకర్తు ఒంటరిగఁ గూర్చుండెను. నారీ
హృదయాంతర్గతంబై స్వభావజన్యంబై తొలుదొ
తంబగు బాష్పసలిలంబులఁ బభార [illegible]

END OF
TITLE